T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Fidan SARIBAYLI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Hüseyin SERİN

Yükseköğretim Yönetimi Anabilim Dalı

Yükseköğretim Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans Programı

Mart, 2023

Aileme ithaf ediyorum…

BÜTÇE DESTEKLERİ

AZERBAYCAN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bu tez çalışması için herhangi bir kurumdan bütçe desteği alınmamıştır.

TEŞEKKÜR

Birlikte çalıştığımız süre zarfında beni motive eden, kolaylaştırıcı yaklaşımıyla rehberliğini her zaman hissettirip destek olan tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Hüseyin SERİN'e emeği ve yardımları için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bölümün kurucusu olarak eğitim sürecinde bize büyük katkılar sağlayan Sayın Prof.Dr. İrfan ERDOĞAN'a teşekkür etmeyi kendime borç bilirim.

Aynı zamanda Yüksek Lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım tüm hocalarına teşekkürlerimi sunuyorum.

Mart 2023 **Fidan SARIBAYLI**

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ KABUL VE ONAYI ..... **ii**
BEYAN ..... **iii**
BÜTÇE DESTEKLERİ ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **ix**
TABLO LİSTESİ ..... **x**
SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xii**
ABSTRACT ..... **xiv**
1. GİRİŞ **1**
1.1. PROBLEM DURUMU 1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI 6
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 6
1.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI 7
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI 7
1.6. TANIMLAR 7
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE **9**
2.1. YÜKSEKÖĞRETİM KAVRAMI 9
2.2. YÜKSEKÖĞRETİM TARİHİ 9
2.2.1. Eski Mısır'da Yükseköğretim 9
2.2.2. Eski Yunan'da Yükseköğretim 11
2.2.3. Orta Çağ'da Bilim ve Üniversite 12
2.2.4. Rönesans ve Aydınlanma Dönemi Üniversiteleri 14
2.2.5. 20. Yüzyıl ve Modern Üniversitenin Kuruluşu 18
2.3. YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETİMİ 19
2.3.1. Sistem Düzeyinde Yükseköğretim Koordinasyonu 20
2.3.3. Mesleki (Collegial) Model 21

2.3.4. Bürokratik Model 21
2.3.5. Politik Model 22
2.3.6. Sibernetik Model 23
2.4. AZERBAYCAN'DA EĞİTİM 24
2.4.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Tarihi ve Yapısı 24
2.4.2. Azerbaycan Eğitiminin Dünü ve Bugünü 25
2.4.3. Azerbaycan Eğitim Sistemi 30
3. YÖNTEM 37
3.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ 37
3.2. VERİLERİN TOPLANMASI 37
3.3. VERİLERİN ANALİZİ 38
4. BULGULAR 39
4.1. AZERBAYCAN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ 39
4.1.1. Cumhuriyet Dönemi Azerbaycan Yükseköğretim Sistemi 40
4.1.2. Azerbaycan'da Yükseköğretimin Gelişimi (1920-1930) 41
4.1.3. II. Dünya Savaşı Döneminde Azerbaycan Yükseköğretim Sistemi 46
4.1.4. II. Dünya Savaşı Sonrası Azerbaycan Yükseköğretim Sistemi 47
4.1.5. Bağımsızlığın Yeniden Kazanılmasından Sonra Azerbaycan'ın Yükseköğretim Sistemi 50
4.2. AZERBAYCAN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN MEVCUT DURUMU 59
4.2.1. Azerbaycan Yükseköğretim Kademeleri 59
4.2.2. Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin Yasal Temelleri 74
4.2.3. Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin Yönetimi 76
4.2.4. Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin Finansmanı 84
4.2.5. Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin Denetimi 90
5. SONUÇ VE TARTIŞMA 95
6. ÖNERİLER 101
6.1. POLİTİKA YAPICILARA YÖNELİK ÖNERİLER 101
6.2. ARAŞTIRMACILARA YÖNELİK ÖNERİLER 102
KAYNAKLAR 103
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI 115
ETİK KURUL İZİN YAZISI 116
KURUM İZNİ YAZILARI 117
ÖZGEÇMİŞ 118

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1: Girdi çıktı modeline göre üniversite yönetim işleyişi (Erkılıç, 2022: 47). 20

Şekil 2.2: Eğitim reformunun aşamaları (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Eğitim Alanında Reform Programı, 1995) 29

Şekil 2.3: Azerbaycan eğitim kademeleri (Eğitim Kanunu, 2009) 31

Şekil 2.4: Azerbaycan eğitim kurumları (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2020). 32

Şekil 4.1: Devlet ve özel yükseköğretim kurumlarının 1995-2020 yıllarındakı değişimi (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022). 58

Şekil 4.2: 2020-2021 yılında Azerbaycan'a eğitim almak için gelen öğrenci oranları (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022). 59

Şekil 4.3: 2020 yılında doktora eğitimi alan öğrenci sayısı (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a). 72

Şekil 4.4: 1990-2020 felsefe doktoru ve bilimler doktoru eğitimi alan öğrenci sayısı (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a). 72

Şekil 4.5: Üniversitelerin ilgili bölümlerine atanan rektör yardımcıları 80

Şekil 4.6: Devlet bütçesinden eğitime ayrılan fonların (milyon manatla) yıllara göre karşılaştırmalı sınıflandırılması 2001-2019 (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022). .. 89

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 2.1: Yıllara göre 9-40 yaş okuma yazma oranı (Koçer & Koçoğlu, 2020: 216). 26

Tablo 4.1: Azerbaycan Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı yükseköğretim kurumları (Bilim ve Eğitim Bakanlığı, 2022). 55

Tablo 4.2: Diğer Bakanlık ve Komitelere Bağlı Yükseköğretim Kurumları. 56

Tablo 4.3: Azerbaycan Özel Yükseköğretim Kurumları. 56

Tablo 4.4: Özel Amaçlı Yükseköğretim Kurumları. 57

Tablo 4.5: Devlet bütçesinden eğitime ayrılan fonlar (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022). 88

Tablo 4.6: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2021 Yılı İçin Devlet Bütçesinden Eğitim İçin Ayırdığı Genel Para. 89

Tablo 4.7: Son 8 yılda akredite olunmuş 34 yükseköğretim kurumuna verilen tavsiyeler (İlyasov, 2023). 93

SİMGE VE KISALTMA LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklama
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Fidan SARIBAYLI

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Yükseköğretim Yönetimi Anabilim Dalı

Yükseköğretim Yönetimi, Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman : Doç. Dr. Hüseyin SERİN

Bir ulusun kültürel yaşamının gelecek nesillere aktarılması, sosyal ve ekonomik açılardan refah içinde yaşayabilmesi, o ülkedeki eğitim sisteminin niteliğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle eğitim sisteminin sürekli güncellenmesi, yeni durumlara uygun planlamaların yapılması çok önemlidir. Azerbaycan yükseköğretim sisteminin gelişimi, ülkenin tarihsel dönüşümünü de yansıtmaktadır. Azerbaycan'da ilk yükseköğretim kurumu Sovyetler Birliği'nden önce kurulmuş, Sovyetler döneminde genişlemiş ve bağımsızlıktan bu yana 51 yükseköğretim kurumundan oluşan büyük bir yapıya dönüşmüştür. Azerbaycan'da ilk üniversite, ülkenin Sovyetler Birliği'ne entegrasyonundan önce kurulmuş olmasına rağmen ekonomik planlama, sanayinin ortaya çıkan ihtiyaçları, sistemin ideolojik öncelikleri ile şekillenen yükseköğretim sistemi Sovyet döneminde de gelişmiş ve genişlemiştir. Sovyet döneminde kurulan üniversitelerin, Sovyet ideolojisine göre şekillendiği görülmektedir. Bu durumun değiştirilmesi adına yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmuş ve bu yönde önemli kararlar alınmıştır. Alınan bu önemli kararlar ve Azerbaycan'da genel eğitim veren okulların hızlı gelişim göstermesi, pedagoji eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının açılmasını sağlamıştır. Bu süreçte Azerbaycan üniversitelerine ve araştırma yapan ilgili kurumlara Rus bilim insanları gönderilmiştir. Böylece Azerbaycan yükseköğretim sisteminin temelleri Rus

bilim insanları tarafından atılmaya başlamıştır. Eğitimin, yükseköğretim kurumlarında Rus bilim insanları tarafından ve Rusça verilmesi, milli kimliğin oluşmasını olumsuz yönde etkilemiştir. 1920'li yıllarda mezun olmaya başlayan Azerbaycanlı bilim insanları, Rus bilim insanlarının yerini almaya başlamışlardır. Bundan sonraki süreç, milli eğitim ve kültürün yaygınlaşabilmesi adına önemli adımların atılmaya başlandığı bir dönem olarak görülebilir. Zaman içerisinde Azerbaycan'daki üniversitelerin sayısının arttış göstermesiyle birlikte yükseköğretim kurumlarının niceliğinin önemli ölçüde değişmeye başladığı görülmektedir. Araştırmanın bulgularında belirtilen gelişim ve değişimlere rağmen Azerbaycan yükseköğretim sisteminde, Sovyet dönemi eğitim sisteminin etkilerinin ve izlerinin hala güçlü bir şekilde devam ettiği söylenebilir.

Mart 2023 , 118. sayfa.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan eğitim sistemi, Yükseköğretim, Yükseköğretim yönetimi, Üniversite

ABSTRACT

M.Sc. THESIS

A RESEARCH ON AZERBAIJAN HIGHER EDUCATION SYSTEM

Fidan SARIBAYLI

İstanbul University-Cerrahpaşa

Institute of Graduate Studies

Department of High Education Management

High Education Management Thesis Master's Program (Formal Education)

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Hüseyin SERIN

The transfer of a nation's cultural life to future generations and its social and economic welfare are directly related to the quality of the education system in that country. For this reason, it is very important to constantly update the education system and to make appropriate plans for new situations. The development of the Azerbaijan higher education system also reflects the historical transformation of the country. The first higher education institution was established before the Soviet Union, expanded in the subsequent Soviet era and has grown into a large structure consisting of 51 higher education institutions since independence. Although the first university in Azerbaijan was established before the integration of the country with the Soviet Union, the higher education system shaped by economic planning, emerging needs of industry and ideological priorities of the system developed and expanded during the Soviet period. Universities established during the Soviet period were naturally shaped according to the Soviet ideology. In order to change this situation, a new structure was needed. Very positive steps were taken in this direction and important decisions were made. The decisions and the rapid development of general education schools in Azerbaijan enabled the establishment of higher education institutions providing pedagogical education. At the end

of this process, Russian scientists were sent to Azerbaijani universities and institutions conducting research on these subjects. Thus, the foundation of higher education in Azerbaijan was laid by Russian scientists. However, this situation, namely the fact that education is given in Russian and by Russian scientists, started to play a difficult role in the formation of national identity in higher education institutions after a while. The first Azerbaijani scientists who graduated in the 1920s began to replace Russian scientists. The next period can be seen as a period in which important steps have been taken in order to spread national education and culture. Over the years, the number of universities in Azerbaijan has increased and accordingly, the quantity and especially the quality of higher education institutions has begun to change. Despite the above-mentioned processes and serious developments, the effects and traces of the Soviet period education system still continue strongly.

March 2023, 118 pages.

Keywords: Azerbaijan education system, Higher Education, higher education administration, University

1. GİRİŞ

1.1. PROBLEM DURUMU

Azerbaycan, Doğu Avrupa ve Batı Asya'nın kavşağında yer alan ve doğuda Hazar Denizi'ne bağlı kıtalararası bir ülkedir. Ülke konum olarak güneyde İran ve Türkiye, kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Gürcistan ve batıda Ermenistan ile komşudur. Azerbaycan Türkçesi konuşan çoğunluğu Müslüman ve Türk olan Güney Kafkasya bölgesindeki en büyük ülkedir. 19. yüzyıla kadar eğitim, geleneksel İslami okul-medrese sistemine dayanmaktadır. 19. yüzyıl, bu geleneksel sistemin ve Rus eğitim sisteminin paralel varlığı ile karakterize edilmektedir. Azerbaycan'ın geçmişine bakıldığında 20. yüzyılda Rus-Sovyet eğitim sisteminin hâkim olduğu görülmektedir.

Azerbaycan'da genel eğitim de dahil olmak üzere bir bütün olarak eğitim sisteminin ulusal gelenekler, ahlaki ve insani değerler temelinde dinamik gelişimi, devletin bağımsızlığını yeniden kazanmasından sonra gerçekleşmiştir (Behar, Özdoğan, İncioğlu, Kut ve Sungur, 1994; Mardanov, 2011: 308).

Ülke ilk kez 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkenin ilk üniversitesi Bakü Devlet Üniversitesi, 1919 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tarafından kurulmuştur. Kuruluş aşamasında olunduğu için belli kanuni düzenlemeler konusunda eksiklikler bulunmaktadır ancak bugün bakıldığında Azerbaycan demokratik ilkelere dayalı ve eğitim yasal ile düzenlenen bir eğitim sistemine sahiptir. Bilim ve Eğitim Bakanlığı eğitimin tüm kademelerinin yönetimi ve denetiminden sorumludur. Eğitim yasası gereğince mülkiyet türüne göre devlet, özel ve belediye eğitim kurumları açılabilmektedir. Azerbaycan'da belediye eğitim kurumlarının açılmasında yasal hiç bir engel olmamasına rağmen belediye eğitim kurumları bulunmamaktadır. Eğitimin temel gereksinimleri devlet bütçesinden sağlanmaktadır (İsahanlı ve Paşayeva, 2018: 98).

Azerbaycan'ın eğitim tarihi M.Ö. III. Yüzyıla, eğitim sisteminin kuruluşu ise VII. yüzyıla dayanmaktadır. Modern Azerbaycan eğitim sistemi 3 tarihsel dönemden oluşmaktadır. 1918-1920 yıllarını kapsayan bağımsızlık döneminde bir eğitim sistemi geliştirmek için yeterli zaman olmasa da Azerbaycan'ın ilk üniversitesi olan Bakü Devlet Üniversitesi bu dönemde kurulmuştur. Yeni demokratik cumhuriyet, Avrupa'da eğitim görmüş ve ulusal bir

yükseköğretim sisteminin kurulmasının gerekliliğini anlayan Azerbaycan seçkinleri tarafından kurulmuştur. Cumhuriyetin kısa ömrü, kurucuların tam gelişmiş bir yükseköğretim sistemini kurabilmelerine izin vermemiştir ancak ülkedeki ilk üniversite olan Bakü Devlet Üniversitesi Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin düşmesinden sonra da faaliyetini sürdürmeye devam etmiştir. Bakü Devlet Universitesi Sovyet döneminde gelişmiş ve Azerbaycan'ın en büyük üniversitesi haline gelmiştir (Mardanov ve Kuliyev, 2003: 27).

1920-1990 yıllarını kapsayan Sovyetler döneminde yükseköğretim de dâhil olmak üzere tüm Azerbaycan eğitim sistemi Sovyet ideolojisini içeren standart model örneğinde kurulmuştur (İsahanlı ve Paşayeva, 2018). Sovyet kuvvetleri, 1920'de demokratik cumhuriyeti sona erdirip, Azerbaycan'da kendi hükümetlerini kurmuşlardır. Bu dönemde yapılan reformlar, Sovyet döneminin ilk yirmi yılında (1920-1940) okuryazarlık seviyelerini % 90'a kadar yükseltmiştir. Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Sovyet döneminin mirası olan yüksek oranda okuryazarlık ile gelişmiş eğitim sistemi özelliğini sürdürmeye devam etmiştir (İsahanlı ve Paşayeva, 2018: 98).

Sovyet döneminde (1922-1934) uygulanan kitlesel eğitim ve okuma yazma seferberliği, eğitimli bireylerin oranında artış sağlamasına rağmen, kitle eğitiminin temel amacı ideolojik propogandaya dönüşmüş, kendi ideolojilerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Tüm alanlardaki bilimsel araştırmaların "Maksist ve Leninist" varsayımlara uymak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu dönemde yazılan tezler için tek tip resmi gereksinimler bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde bilimsel dereceler, bilimsel isimlerin verilmesi sistemi de merkezileştirilmiştir. Bu kapsamda tezlerin savunulması, ülkede tek bir merkezde gerçekleştirilmiş, üniversitelere insiyatif tanımamıştır. Bu doğrultuda dereceler sahiplerine merkezi tez birimi tarafından verilmiştir. Bu dönemde üniversiteler sadece eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumlu olmuşlardır (Mardanov, 2011: 316). Azerbaycan yükseköğretim sistemi geçmişten gelen bu uyğulamayı günümüzde de sürdürmektedir. Çağdaş Azerbaycan yükseköğretim sisteminde doktora derecesi tüm dünyada olduğu gibi üniversiteler tarafından değil bir devlet kurumu olan "Ali Attestasiya Komissiyası" tarafından verilmektedir (Ali Attestasiya Komisyonu, 2003).

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde, yükseköğretimin gelişimini etkileyen başlıca güçler, sanayileşme ve ekonomik kalkınmadır. Sovyet döneminde yükseköğretimin esas amacı, hızlı sanayileşmeyle birlikte ülkenin işgücü talebini karşılamak için çok sayıda işçi, mühendis, bilim insanı yetiştirmektir. Bu açıdan yükseköğretim, ulusal ekonomiye ve

sanayileşmeye uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Petrol Enstitüsü, Tarım Enstitüsü ve Azerbaycan Politeknik Enstitüsü gibi uzmanlaşmış yükseköğretim kurumlarının kurulmalarının gerekçelerini bu gelişmeler oluşturmuştur. Bakü Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Petrol Enstitüsü, Sovyet döneminde ülkedeki başlıca araştırma odaklı kurumlar olmuştur. O dönemki sanayileşme ve iç piyasanın talepleri, bugün hala uygulanmakta olan akşam eğitimi, gıyabi eğitim gibi yükseköğretim eğitim türlerini de şekillendirmiştir. Yükseköğretim kurumlarının akşam, gıyabi fakülte ve bölümleri ağının gelişimi, yeni fakültelerin, bölümlerin ve eğitim merkezlerinin oluşturulması bu döneme denk gelmektedir. Diğer taraftan Sovyet katliamı sonucunda Azerbaycan çok sayıda bilim insanını, yazarını, sanatçısını kaybetmiştir. Bu dönemde yoksul sınıfa mensup çocukların yükseköğretim kurumlarına sınavsız alınması, öğrenci sayısının hızlı bir şekilde artış göstermesine sebebiyet vermiş ve yükseköğretim sistemini olumsuz etkilemiştir. Bu durum ayrıca yüksek nitelikli uzmanların yetiştirilmesini engellemiştir (Mardanov, 2011: 317).

Sovyetler döneminde lisans eğitimini tamamlayan öğrencilerin diploma almak için nihai sınav olarak tanımlanan "Yekun Attestasiya"dan geçme zorunluluğu bulunmaktadır (İsahanlı ve Paşayeva 2018). Bu sınavın amacı mezunların "ideolojik standartlara" uygunluğunu kontrol edilmektir. Çağdaş dönemde bu sınavı zorunlu kılan nedenler mevcut olmamasına rağmen Azerbaycan yükseköğretim sisteminin lisans düzeyinde bu sınav günümüzde de uygulanmaktadır. Her halükârda Sovyet dönemi, Azerbaycan tarihinde belli bir aşamayı teşkil etmekte ve çelişkilerle dolu olmasına rağmen, eğitim alanındaki ilerleme ve gelişmeler objektif olarak değerlendirilmelidir. Nüfusun eğitim seviyesinin kademeli olarak artırılması, eğitimin ücretsiz bir şekilde verilmesi, Sovyet dönemi eğitim uyğulamalarıyla ilgili olan bir durumdur. Özellikle zorunlu ortaöğretim uygulaması bu açıdan büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 102).

1991 yılında bağımsızlığı yeniden kazanan Azerbaycan'ın yükseköğretim sisteminde 3. dönem başlamış ve 1992 yılında Eğitim Kanunu yürürlüğe girmiştir (Mahmudov, 2014: 446). Aynı yıl yükseköğretim kurumlarına öğrenci kabulü için sınav (yazılı sınav, test) yöntemi uygulanmaya başlamıştır (Okutan, 1996). Bununla ilgili 1992 yılında Devlet Öğrenci Kabul Komisyonu (Tələbə Qəbulu Komissiyası) oluşturulmuştur. O döneme kadar öğrenci alımı sadece yüz yüze sınavla gerçekleştirilmiştir (Mahmudov, 2014: 446).

Ekonomik sorunlar ve kaynak kıtlığı eğitim alanında reformları önleyen önemli nedenlerdendir. Azerbaycan bağımsızlığını yeniden kazandıktan sonra Sovyet etkisinden

kurtulmak ve uluslararasılaşmayı sağlamak için milletlerarası kuruluşlarla iş birliğine girmiştir. Azerbaycan'ın iş birliği yaptığı en önemli kurumların başında Dünya Bankası gelmektedir. Eğitim alanındaki reformlara Dünya Bankası destek vermiştir (Süleymanov, 2003: 141).

Azerbaycan'ın 2005 yılında Bologna Süreci'ne katılması, ülkede yükseköğretim reformlarının yeni bir aşamasını başlatmıştır. Bu bağlamda, 2009 yılında kabul edilen "Azerbaycan Cumhuriyeti yükseköğretim sisteminde reformlar için 2009-2013 Devlet Programı"nın temel amacı, ülkenin yükseköğretimini Avrupa standartlarına çıkarmaktır.

2009 yılında ikinci Eğitim Kanunu kabul edilmiştir. Eğitim Kanunu'nun 19. Maddesi yükseköğretim kurumlarıyla ilgili yasal düzenlemeleri belirlemektedir. Kanunda yükseköğretim kurumlarının üniversite, enstitü, akademi olarak 3 türünün olduğu belirtilmiştir (Eğitim Kanunu, 2009). Akademi kurumlar, Resim Akademisi gibi uzmanlaşmış bir eğitime odaklanan yükseköğretim kurumlarını içermektedir. Bu dönemde, belirli alan üzerine uzmanlaşmış eğitim kurumları daha çok enstitüler bünyesinde bulunmaktaydı. Günümüzde ise Azerbaycan yükseköğretim sisteminde enstitü olarak isimlendirilen kurumların aşamalı olarak kaldırıldığı gözlemlenmektedir. Çünkü birçok yükseköğretim kurumunun unvanlarının enstitü yerine üniversite olarak değiştirildiği görülmektedir. Mevcut durumda üniversite ile akademi arasında ayrımın belirlenmesinin de zor olduğunu belirtmek gerekmektedir (Alizada, 2022: 15).

Azerbaycan yükseköğretim kurumlarının işleyişi, çalışanların görev, hak ve sorumlulukları; Anayasa, Eğitim Kanunu, Bilim Kanunu, Kamu Tüzel Kişileri Hakkındaki Kanun ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili diğer mevzuatı dikkate alınarak üniversiteler tarafından hazırlanmış olan yönetmeliklerle belirlenmektedir (Bilim Hakkında Kanun, 2016). Yükseköğretim kurumlarının akreditasyon süreci ve bu kurumlara gerekli şartları sağlamaları durumunda akreditasyon belgesinin verilmesi, Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı olan kamu tüzel kişiliğe sahip "Eğitimde Kalite Güvencesi Kurumu" tarafından gerçekleştirilmektedir (Eğitim Kanunu, 2009).

Günümüz Azerbaycan yükseköğretim eğitimi üç kademeden oluşmaktadır. Bunlar: Lisans (bakalaviryat), yüksek lisans (magistratura) ve doktoradır (doktorantura). Uzmanlık eğitim programları Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanıp onaylanmaktadır. Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS), lisans ve yüksek lisans düzeyindeki programlarda

uygulanmakta olup doktora kademesinde ise uygulanmamaktadır. Lisans ve yüksek lisans kademesine öğrenci kabulü tek merkez olan Devlet Sınav Merkezi (DİM) tarafından yapılmaktadır. Doktora kademesine kabul için yabancı dil sınavı da bu merkez tarafından organize edilmektedir. Doktora programları, felsefe doktora ve bilimler doktora olarak iki aşamalı bir eğitim kademesinden oluşmaktadır. Felsefe doktora programını bitirip diploma alan adaylar diğer aşama olan bilimler doktora programına başvuru hakkına sahip olabilmektedirler (Bilimsel Derece Verme Prosedürüne İlişkin Yönetmelik, 2019).

Azerbaycan üniversiteleri, Trans-Avrupa Üniversite Çalışmaları Hareketliliği Programı (TEMPUS) ve Erasmus+ gibi Avrupa Birliği eğitim programlarına katılım göstermektedir. Yurt dışında eğitim gören Azerbaycanlı öğrencilerin sayısı da her geçen gün artış göstermektedir. Azerbaycan vatandaşlarının yurtdışında eğitim görmeleri için Bologna sürecine katılım gösterildikten kısa bir süre sonra cumhurbaşkanı tarafından burs programı başlatma kararı alınmış ve yürürlüğe girmiştir (İsahanlı ve Pashayeva, 2018: 132). Bağımsızlık sonrası yapılan reformlara 1999 yılında onaylanan "Eğitim Reformu Programı", 2007 yılında "Teknik Mesleki Eğitimin Geliştirilmesi için Devlet Programı" ve 2013 yılında onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Eğitimin Geliştirilmesi için Devlet Stratejisi", 2019-2023 yılları için "Azerbaycan Cumhuriyeti Yükseköğretim Sisteminin Uluslararası Rekabetçiliğini Artırma Devlet Programı" dâhil edilebilir (Mammadlı, 2021: 30).

Azerbaycan'da 11 özel 40 devlet olmak üzere toplam 51 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022). Yükseköğretim kurumlarında en yüksek yönetim organı, rektörün başkanlık yaptığı Bilim Şurasıdır.

Bütün bunların dışında Azerbaycan eğitim sistemi çok az yapısal değişikliğe uğramıştır. Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumunu ortaya koymak sistemin güçlü yönlerini tanımak, zayıf yönlerini iyileştirmek, daha etkili bir eğitim politikası geliştirmek açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda Azerbaycan yükseköğretim sisteminin tarihini de incelemek sistemin nasıl geliştiğini, ne zaman, hangi etkenlerden etkilenerek değiştiğini bilmek mevcut durumu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bundan dolayı araştırmanın genel amacı, Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumunu ele almak ve tarihsel olarak bu sürecin olumlu ve olumsuz etkilerini bir bütün olarak incelemektir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın genel amacı Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumunu ele almak ve Azerbaycan yükseköğretim sisteminin tarihsel sürecini bir bütün olarak incelemektir. Araştırmanın genel amacına bağlı olarak şu sorulara yanıt aranmıştır:

1.Azerbaycan yükseköğretim sisteminin tarihsel gelişim süreci nasıldır?

1.1. Cumhuriyet döneminde Azerbaycan yükseköğretiminin durumu nasıldır?

1.2. Azerbaycan'da yükseköğretimin gelişimi 1920-1930'lu yıllarda nasıl bir gelişim sergilemiştir?

1.3. II. Dünya Savaşı döneminde Azerbaycan yükseköğretim sisteminin durumu nasıldır?

1.4. II. Dünya Savaşı'ndan bağımsızlık dönemine kadar Azerbaycan yükseköğretim sisteminin durumu nasıldır?

1.5. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Azerbaycan yükseköğretim sisteminin durumu nasıldır?

2. Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumu nedir?

2.1. Azerbaycan yükseköğretim sisteminde eğitim kademeleri nasıl yapılanmıştır?

2.2. Azerbaycan yükseköğretim sisteminin yasal temelleri nelerdir?

2.3. Azerbaycan yükseköğretim sistemi nasıl yönetilmektedir?

2.4. Azerbaycan yükseköğretim sisteminin finansmanı nasıl sağlanmaktadır?

2.5. Azerbaycan yükseköğretim sisteminin denetimi nasıl sağlanmaktadır?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırmada Azerbaycan yükseköğretim sisteminin cumhuriyet döneminden, II. Dünya Savaşı dönemi sonrasına kadar olan tarihsel süreci ele alınmaktadır. Ayrıca Azerbaycan yükseköğretim sisteminin günümüzdeki mevcut durumu da incelenmektedir. Alanyazın incelendiğinde Azerbaycan yükseköğretimine ilişkin araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmaların genel olarak Azerbaycan eğitim sistemini konu alan çalışmalardan oluştuğu görülmektedir (Durmaz, 2010; Ergün, 1997; Mammadov ve Abbaslı,

2019; Okutan, 1996; Topuz, 2011; Ulaş, 2018; Vahapzade, 2019). Bu araştırmalarda, Azerbaycan yükseköğretim sistemine kısmen değinilmiş olduğu görülmektedir.

Yükseköğretim yapısı birçok değişkene bağlı olarak şekillendiği için gelişm gösteren bir mekanizmaya sahiptir. Azerbaycan yükseköğretim sistemindeki değişim ve gelişmeler bu çalışmaların devamlı olarak yenilenmesini zorunlu kılmaktadır. Azerbaycan'da ilk Eğitim Kanunu'ndan (1992) sonra 2009 yılında ikinci Eğitim Kanunu yürürlüğe girmiştir. Yapılan araştırmaların önemli bir kısmı yeni Eğitim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önceki döneme aittir. Yeni çalışmaların da genellikle geçmişteki bu araştırmalara atıf yapılarak hazırlanması mevcut durumla ilgili çelişkili bilgilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Araştırma bu açıdan günceldir. Alan yazında Azerbaycan Eğitim Sistemiyle ilgili yer alan ilgili çalışmaların temel amaçlarına bakıldığında, Azerbaycan yükseköğretim sisteminin yapı ve işleyişine yönelik araştırmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu açıdan araştırmanın, Azerbaycan yükseköğretim sistemiyle ilgili alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda araştırma, işlevsel ve yeni Eğitim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra mevcut mevzuata uygun bir şekilde hazırlanmasından dolayı güncel ve önemlidir.

1.4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Bu araştırma, 2009 yılında Azerbaycan'da yürürlüğe giren ikinci Eğitim Kanunu'nda yer alan mevzuat bilgilerinin ve araştırmada kullanılan ilgili belge ve dökümanların yeterli olduğu varsayılmıştır.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma 2021-2023 eğitim-öğretim yılında elde edilen veriler ile sınırlıdır. Çalışmanın kapsamı Azerbaycan yükseköğretim sistemiyle sınırlı tutulmuş, Azerbaycan eğitim sisteminin bir bütün olarak anlaşılması açısından, ayrıntılara girilmeden genel olarak tüm eğitim sistemiyle ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

1.6. TANIMLAR

Yükseköğretim: 2547 sayılı yükseköğretim kanununa göre ortaöğretime dayalı ve en az 4 yarıyılı içeren ve tüm kademelerdeki eğitim-öğretimdir. Yükseköğretim süreci; ön lisans,

lisans ve yüksek lisans, doktora süreçlerini içermektedir (Movassagh Behestani, 2016).

Üniversite: Yükseköğretim kurumlarının temel birimi olarak adlandırılır. Kendisine bağlı yüksekokul, meslek yüksekokulları, konservatuar, enstitüler ve fakültelerle bunların alt bölümlerinden meydana gelmektedir (Öztürk, 2019).

Yükseköğretim Yönetimi: Bir yükseköğretim sistemini yürütmek için yapıları denetlemek, planlamak, stratejiler oluşturmak ve uygulamak için insan ve maddi kaynakları birleştiren sistemin yönetimidir (Capano, 2011).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. YÜKSEKÖĞRETİM KAVRAMI

Yükseköğretim kavramı ile tarihinin ele alınmasından önce üniversite tanımının ele alınması gerekmektedir. Latincede “universus” ya da “universitas” sözcüğünden türeyen üniversite kelimesi birlik veya birliktelik anlamını taşımaktadır. “Universitas” kelimesinin kısaltılması sonucunda ortaya çıkmakta olan “universitas” terimi başlangıçta öğretmen ve öğrenciler tarafından kurulan kurumlar anlamında kullanılmıştır. Öğretmen-öğrenci birliği anlamı veren bu kelime zamanla değişerek bilimlerin birliği anlamını ifade etmiştir (Öztürk, 2019:13).

Yükseköğretim ve üniversite kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir fakat bu kavramlar aynı anlamı taşımamaktadır. Yükseköğretim, lise sonrasını veya üçüncül kurumları kapsadığı için daha bütünsel bir rezonansı ifade etmektedir. Üniversite ise, bir derece veya ünvanın verildiği yükseköğrenim kurumunun bir parçasıdır (Aytaç, 2012: 15-17).

Yükseköğrenim şemsiyesi altında çeşitli mesleki programlar yer almaktadır. Yükseköğrenim kavramı aynı zamanda politeknik, eğitim kolejleri ve "grandes école" gibi lise sonrası kurumları da içermektedir. Modern yükseköğrenim; sanat, beşerî bilimler ve fen fakülteleri gibi geleneksel üniversiteler ile tarım, mühendislik, bilim ve teknoloji alanlarında uzmanlaşmış üniversite kurumlarını içeren eğitim kurumları olarak tanımlanmaktadır (Wolfsdorf, 2015: 63-65).

2.2. YÜKSEKÖĞRETİM TARİHİ

Bu bölümde eski medeniyetlerdeki üniversitelerin, eğitim kurumu olma özelliği, araştırma, geliştirme ve toplum sorunlarına çözüm üretme odaklı gelişimi tarihsel süreç olarak ortaya konulmuştur.

2.2.1. Eski Mısır’da Yükseköğretim

Eski Mısır uygarlığı, Mezopotamya, Hint ve Çin medeniyetleriyle birlikte, en eski medeniyetler arasında yer almaktadır. Dünyanın en eski medeniyetlerinden birine kaynaklık eden Mısır, tarih boyunca birçok toplumdan önce eğitim kurumları kurmuş zengin bir

birikime sahiptir (Güven, 2021: 19).

Nil Nehri'nin taşması, verimli arazilerin oluşmasına ve beraberinde tarım yapılabilmesine olanak hazırlamıştır. Tarımın keşfi ile başlayan evrim ve gelişme Mısırlıların medeniyetlerinde ve yaşayışlarında bazı değişimlere sebep olmuştur. Mısırlılar doğanın gücüyle baş edebilmek ve en az hasarla kurtulabilmek için takvimi geliştirmiş ve zamanı aylara, haftalara ve günlere bölmüşlerdir. Bunun yanı sıra Nil Nehri'nin taşması bittikten sonra herkesin kendi toprağına sahip olmak istemesiyle başlayan tartışmaları sonlandırmak için ölçme işleminde ve hukuk sisteminde kendilerini geliştirmişlerdir. Suların taşmadığı zamanlarda da kuraklığı ve kıtlığı önleyebilmek için kanallar açmışlardır. Ayrıca topoğrafya ve mühendislikte kendilerini geliştirmişlerdir. Özellikle mühendislik bilgisi ve eğitimi, Mısır'da var olan yükseköğrenimin düzeyini göstermesi açısından önemli bir kanıttır (Ulu Kalın, 2020: 19).

Mısırlıların bilim ve teknikte ilerlemelerine bazı örnekler verecek olursak, mesela gezegenler ile yıldızların birbirlerinden farklı olduğunu bilmekteydiler. Binlerce senelik astronomi gözlemlerinin kaydedildiği cetvellerden, Mısırlıların pratik olarak çıplak gözle görülmelerine imkân olmayan beşinci mertebe yıldızlarını bile tanıdıkları görülmektedir. Bu gelişmeler ışığında Mısırlılar, medeniyete büyük armağanları olan güneş takvimini icat etmişlerdir (Saraç, 1943: 109).

Eski Mısır medeniyetinde öğrenim hayatı 12 yıldır. İlkokulu bitiren çocuklar okuma, yazma ve saymadan sınava tabi tutulmuş, ancak başarılı olanlar yüksekokullara devam etme hakkı kazanmışlardır. Mısır'da birbirinden bağımsız ilkokullar ile tapınakların (mabet) içinde yer alan ilkokul ve yüksekokullar yer almıştır. Yüksekokulların yapısı ve işleyişiyle ile ilgili çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte yüksekokul bitirenlere "yazıcı" unvanı verildiği; papaz, doktor, subay, yargıç, mühendis, mimar, astronom ve yazarların bunların arasından çıktığı bilinmektedir. Yüksekokul yapılanmasına dair bilinen nadir bilgilerden biri öğrencilerin okul sürecinde sımsıkı bağlandıkları üstatlarının olduğu ve mezun olduktan sonra bile yaşamları boyunca üstatlarına bağlı kaldıklarıdır. Örneğin, mimar olmak isteyen gençler bilhassa mimar öğretmenlere bağlı kalmaktaydılar (Ulu Kalın, 2020: 20).

Eski Mısır'da, ilkokullarda verilen okuma, yazma ve sayma derslerinden sonra çocuğun ilgi ve isteklerine göre yüksekokullarda uzmanlaşabilmesi, yüksekokulların birer üniversite özelliği taşıdığının kanıtıdır. Yüksekokullardan mezun olan Mısırlılar, şayet resmi bir kurumda çalışmak istemezlerse okulda bilim yapmaya devam edebilmişlerdir. Bu

dönemde, yetenekli öğrencilerin kitap ihtiyaçları zengin kitapçılardan, yeme ve içme ihtiyaçları ise okullar tarafından karşılanmıştır. Her sınıf düzeyinde çocuğun eğitim gördüğü bu eğitim kurumlarında gündüzlü ve yatılı öğrencilik sistemi uygulanmıştır. Sosyo ekonomik düzeyi düşün olan ailelerin çocukları, okullarda gündüz eğitim aldıktan sonra evlerine geri dönmekteyken, zengin ailelerin çocukları ise okulda kalmaya devam etmişlerdir. Zengin aileler, çocuklarının okulda yatılı öğrenci olarak kalabilmeleri için bu okullara yüksek miktarda ücret ödemek zorunda kalmışlardır (Ulu Kalın, 2020: 20). Eski Mısır'da yükseköğretimin dünya genelinde büyük bir üne sahip olduğu söylenebilir. Bu kademede farklı disiplin alanlarında profesyonel bir eğitim verilmiştir. Heracleopolis, Memphis, Thebes gibi şehirlerde üst düzeyde eğitim veren yükseköğretim kurumları kurulmuştur (Osmanoğlu, 2014: 123).

2.2.2. Eski Yunan'da Yükseköğretim

Kültür ve medeniyet açısından Antik Çağ'ın en ileri toplumlarından biri de Yunanlılar kabul edilmektedir. Özelikle Mısır kültür ve medeniyetini tanımaları, Yunanlıların daha hızlı ilerlemesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Okumak ve yazmak her Yunan vatandaşının görevleri arasında sayılmıştır. Sofistler şehir şehir, köy köy gezerek gezici öğretmenler gibi eğitim vermiş ve Yunan halkına okuma yazma öğretmişlerdir. Sofistler, standart klasik okullarda eğitim veren eğitimciler değil, onlar yaşam biçimi üreten gezgin öğretmenler olarak kabul edilmişlerdir (Ulu Kalın, 2020: 32-35).

Tarihteki ilk üniversiteler, Antik Yunan ve Roma medeniyetlerine kadar izlenebilmektedir. Yer açısından, ilk üniversiteler Atina, İskenderiye (Mısır) ve Roma'da bulunmuştur. Bu üç şehir, eğitim merkezleri olmanın yanı sıra Hristiyanlığın gelişmesinde kritik rol oynayan birer otorite merkezleri olmuştur. Yunanlılar için öğrencilerin üniversitede okuması gereken üç temel konu büyük önem taşımıştır. Bunlar gramer, retorik ve mantık konularıdır. Dil bilgisi ile yalnızca yazım ve noktalama işaretlerine değil aynı zamanda yazılı iletişime de odaklanılmıştır. Bu dönemde dil bilgisi metinlerinde ikna edici bir şekilde yazmaya ve iletişim kurmaya da önem verilmiştir (Griffith, 2015: 48).

Retorik, bugün topluluk önünde konuşma adıyla anılmaktadır. Yine retoriğin amacı, ikna edici bir şekilde nasıl iletişim kurulacağını öğrenmek ve sözlü iletişim sırasında fikir ve argümanlar geliştirmektir. Son olarak mantık, günümüzde sıklıkla eleştirel düşünme olarak görülmektedir. Bu konu, argümanlar geliştirmeye, kalitelerini yargılamaya ve aynı becerileri başkalarının argümanlarına uygulamaya odaklanmıştır (Wolfsdorf, 2015: 63-65).

Hellenizim döneminde (M.Ö.323-31) Yunan eğitimi incelendiğinde yükseköğretime yer verildiği görülmektedir. Yükseköğretim kademesinde "Hürlerin Yedi Sanatı" adını alan formasyon programı iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, üçlü yol bölümüdür. Bu bölüm, retorik (söz söyleme sanatı), dialektik ve gramer derslerinden oluşmuştur. İkinci yol, dörtlü yol bölümüdür. Bu bölüm de astronomi, aritmetik, geometri ve müzik derslerinden oluşmaktadır. Atina'nın klasik devrinde yükseköğrenim görmek isteyen gençler ya bir hatipten ya da bir sofistten ders almışlardır. Bunun yanında Akademia gibi bir felsefe okuluna gitme imkânlarına da sahiplerdir. Helenistik dönemde de bu imkânlar mevcuttur. Bu dönemde felsefe okullarına yenileri (Akademiciler, Peripatikciler, Stoacılar ve Epikürcüler) eklenmiştir (Ulu Kalın, 2020: 41).

Eski Yunan yükseköğrenim sistemi incelendiğinde önemli bilim insanlarının bu dönemde yetişmiş oldukları ve dünya bilim mirasına önemli katkılar sağladıkları görülmektedir. Sokrates, Platon ve Aristotales bu döneme damgasını vuran önemli bilim insanları arasında yer almaktadırlar.

2.2.3. Orta Çağ'da Bilim ve Üniversite

Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a giden süreç dünyada birçok uygarlığın eğitimini olumlu bir şekilde etkilemiştir. Bu dönemde Avrupa, Amerika, Hindistan coğrafyası ile birlikte İslam'ın doğuşunun gerçekleştiği Arap coğrafyasında da eğitim konusunda ciddi gelişmeler meydana gelmiştir. Söz konusu gelişmeler, devletlerin hükmettiği coğrafyadaki kültürel kazanımlar ile yoğrulmuş ve bir sonraki çağa bu birikimler ile birlikte aktarılmıştır. Dünyadaki devletler, teknolojik ve sosyal değişimleri aynı zamanda yaşamadığından eğitim sürecindeki değişim ve gelişmelere de aynı zaman diliminde girmemişlerdir (Göksu ve Akdemirel, 2020: 117).

Orta Çağ'ın başlarında bilim, birçok konuyu kapsayan geniş bir fikir olarak tanımlanmıştır. Orta Çağ'da üniversitelerin ilk kurulduğunda asıl amaçlarının ilahiyatçılar, avukatlar ve tıp doktorları yetiştirmekti. (Haskins, 1957: 46).

Avrupa'da üniversitelerin kurulmasındaki en önemli faktörlerin başında özellikle Haçlı Seferleri sonrasında İslam medeniyeti ile etkileşim içine giren bir Avrupa'nın olması gösterilebilir. Ayrıca Avrupa'da meydana gelen kentleşme süreci de bu süreci tetikleyen unsurlardan birisidir. İspanya'da kurulan İslam Devleti Endülüs Emevileri medreseleri ile Avrupa yeni bir sürece girmiştir. Bu medreselerde öğretilen bilimler, Avrupa'da din adamlarının bilgi düzeyini artırmış ve eğitim kurumlarının bilgi üreten kurumlar haline

gelmesine katkı sağlamıştır. Bu etkileşim sonucunda Batı toplumu İslam medeniyetinin bilimsel faaliyetleri ile tanışmış ve doğuda yazılmış olan bilimsel eserlerin tercümelerine başlamıştır (Saygılı, 2019).

Orta Çağ Avrupası'nda bilimsel devrimin ilk aşaması olarak doğuda yazılmış olan eserlerin tercüme faaliyetleri kabul edilmiş, antik dönemden devralınan tarihi miras da önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir. Avrupa'da bilimsel devrimin oluşumunu sağlayan ikinci etmen ise, Endülüs Emevileri'nin kurmuş oldukları eğitim kurumlarıdır. Bu eğitim kurumlarına sadece Müslümanlar değil Hristiyan öğrenciler de kabul edilmiş, bu durum etkileşimi artırmış, Avrupa'da üniversitelerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönem üniversitelerine yasal dokunulmazlıklar ve ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin 1254'te Oxford, kutsamasını bağışlayan Papa tarafından uluslararası alanda tanıtılmıştır. Bu dönemde öğrenciler de kendi üniversitelerini kurabilmişlerdir. Bu nedenle, ilk üniversite olarak tanınan Bologna üniversitesi, öğrencilerden oluşan bir şirket olup (universitas akademisi), Oxford ve Paris ise ustaların şirketleri (universitas magistrorum) olarak tanımlanmıştır. Bu ilk yükseköğretim kurumları için hiçbir kuruluş belgesi mevcut değildir (Budak, 2016: 165-168).

En eski üniversitelerden Bologna, Justinianus'un yeni keşfedilen Corpus Juris Civilis'inin incelenmesi için laik bir hukuk okulu olarak başlamıştır. Oxford ve Paris'in her ikisi de din adamlarının birlikteliğinden doğmuştur. Bu dönemdeki bazı anlaşmazlıklar, öğrenci ve ustaların Bologna'dan Padua'ya göç etmesine neden olmuştur. Cambridge Üniversitesi de Oxford'da benzer bir göçün ardından kurulmuştur (Seignobos, 1960: 31).

14. yüzyıla gelindiğinde krallar ve piskoposlar kendi prestijlerini artırmaya çalışmış, bu dönemde üniversiteler Avrupa entelektüel yaşamının merkezi haline gelmişlerdir. Bir derece kazanmak için evden uzakta geçirilen son derece uzun zaman, harçları ödemek için fon veya yardım ihtiyacı ve okulu bırakma oranının çok yüksek olması, öğrencilerin sadece düşük bir oranının mezun olmasına yol açmıştır. Reform öncesi Batı Avrupa'da üniversite deneyimi kazananların sayısının 750.000 kadar olduğu ve dolayısıyla önemli bir okuryazar nüfus oluşturduğu tahmin edilmektedir (Piltz, 1981: 50).

Üniversitelerin gelişmesinde bir diğer önemli faktör de onların dilenci tarikatlar tarafından benimsenmesi olmuştur. Fransiskenler ve Dominikenler tarikatları, misyonlarını vaaz vermek olarak görmüşlerdir ve böylelikle zor konulara kolaylıkla girebilecek iyi eğitimli kişilere ihtiyaç duymuşlardır. Bu tarikatların üniversitelerin başarısına olan ilgisi iki tarafında prestijini daha da artırmıştır. Bu durum akademisyenlerin kariyerlerine devam etmelerini

sağlamıştır. Bir dilencinin hiç parası olmamasına rağmen ona öğrenim ücretlerini ödeyen tarikatının değerli bir üyesi olarak bakılmıştır (Perkin, 1991: 182).

Tarikatlar, teoloji derecesine sahip eğitimli vaizlere sahip olma ve yönetmeliklerin gerektirdiği şekilde Sanat Ustası derecesini almaları konusunda endişeli davranmamışlardır. Öte yandan üniversiteler, öğrencilerin özellikle ihtiyaçları olduğu için ilahiyat fakültelerinde eğitim almaları ve yüksek lisans yapmalarının gerekli bir ön koşul olması konusunda ısrarcı olmaya çalışmışlardır. Bu nedenle tarikatçılarla üniversiteler arasındaki ilişki zaman zaman ciddi çekişmelere yol açmıştır (Charle ve Verger, 2005: 10).

Üniversitelerin sanat fakültelerinde öğretildiği şekliyle doğa felsefesi, yüksek konulara geçmek için temel bir çalışma alanı olarak görülmüştür. Bu alan, doğal dünyayla sınırlı olmak kaydıyla büyük ölçüde entelektüel özgürlüğe sahip olan teolojiden ayrılmış bağımsız bir alan olmuştur. Genel olarak Orta Çağ'ın sonlarında doğa bilimlerine dini destek verilmiş ve bunu öğrenmenin önemli bir unsur olduğu kabul edilmiştir. Orta Çağ biliminin doğrudan bilimsel devrimin yeni felsefesine ne ölçüde hizmet ettiği tartışma konusu olmaya devam etmiş ve bu durum önemli bir etki yaratmıştır (Charle ve Verger, 2005: 30-31).

Orta Çağ'da İslam dünyasındaki bilim ve teknik alanındaki gelişmeler ele alındığında bu dönemde önemli bilimsel faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir. Türklerin İslam'ı kabulünden kısa bir süre sonra İslam dininin sancaktarlığı Türklere geçmiştir. Bu gelişmelerle birlikte İslam dininin klasik eğitim kurumları olan cami, medrese ve mektepler yaygınlaşmaya başlamıştır. Selçuklular döneminde inşa edilen Nizamiye Medresesi önemli bir yükseköğrenim merkezi olmuş, büyük ölçüde ilim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir kurum haline gelmiştir. Bu durum birçok İslam âliminin bu medresede yetişmesine olanak sağlamıştır (Göksu ve Akdemirel, 2020: 138).

2.2.4. Rönesans ve Aydınlanma Dönemi Üniversiteleri

Matbaanın icad edilmesiyle birlikte okuma ve yazmayı bilen daha fazla bireye ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle okuma yazma öğrenmeye yardımcı olan resmi öğrenim kurumlarının kurulması okuryazarlık oranlarını hızlı bir şekilde artırmıştır. Rönesansta, özellikle üniversiteler bünyesinde sanat ve araştırma merkezlerinin kurulması, Avrupa'daki eğitim kurumlarının büyümesini hızlandırmıştır. Bu durum aynı zamanda matbaa, eğitmen ve öğrenci arasındaki dinamik ilişkiyi de değiştirmiştir (Perkin, 1997: 33). Matbaanın 1423'te Avrupa'da kullanılmaya başlanması, okuma yazma ve okullaşmayı büyük ölçüde arttırmıştır. Matbaanın icadından önce, öğrenciler öğretmenlerinin dikte ettirmesi yoluyla metinlerin

kopyalarını kendileri için oluşturmuşlardır. 15. yüzyılın sonlarında Johannes Gutenberg, matbaa basımlarında harfleri şekillendirmek için metal alaşımını kullanmaya başlamıştır. Böylelikle kitapların maliyeti azaltılarak bilginin daha geniş bir okuma kitlesine ulaşabilmesi mümkün olmuştur. Bu durum bilgi devrimini başlatmıştır. (Güven, 2021: 120).

Rönesansta eğitim, toplumun tüm kesimleri tarafından daha erişilebilir hale gelmiştir. Evden teorik ve düşünsel oluşumlara ulaşmak mümkün hale gelmiş ve insanların okuryazarlıklarında artış gözlenmeye başlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 1996: 12-13). Bu dönemin önemli isimlerinden olan Martin Luther, yalnızca toplumun tüm kesimlerine açık olan eğitime evrensel erişimi savunmakla kalmamış, kız ve erkek çocuklar için okulların açılmasını sağlamak için önemli gayretler göstermiştir. En eski reformlarından biri, yoksullar da dâhil olmak üzere azami sayıda gencin eğitim görmesini sağlayacak olan kiliselerin okullara dönüştürülmesidir. İskandinav ülkelerinde neden çok sayıda yüksek eğitim ve okuryazarlık standartları olduğuna dair bazı teoriler, Lutheran reformizmine kadar uzanabilmektedir. Becker ve Woessmann (2009), Protestan ülkelerdeki ekonomik refahın gerçek itici gücünün okuryazarlığın erken gelişiminden kaynaklandığını savunmuşlardır. Kuzey Avrupa ülkelerinde eğitim, Rönesans boyunca hızlı bir şekilde gelişmiştir. Aydınlanma Çağı'nda seçici olsa da oldukça yapılandırılmış bir sistem haline gelmiştir (Gulbenkian Komisyonu, 1996: 12-13).

Rönesans hümanistleri, Latince ve Yunanca bilmeyi eğitimli bir insanın nitelikleri olarak belirtmişlerdir. Bu klasik hümanist tercihi, uzun yıllar Batı'nın ortaokul ve yükseköğretim eğitimini etkilemiştir. Latince bilmek 19. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa ve Amerika'da birçok kolej ve üniversitenin kabul şartlarında yer almıştır. Rönesans eğitmenleri, hümanist bilgi görüşü doğrultusunda hareket etmişlerdir. Hümanist eğitimciler, insana bilimsel bir araştırmanın öznesi olarak yaklaşmamış, edebiyat yoluyla araştırmalarını ilerletmişlerdir. Hümanist yaklaşım, deneyimi göz ardı edip yalnızca edebiyata dayalı öğretimi eleştiren Pestalozzi, Rouesseau, Spencer ve Dewey tarafından reddedilmiştir (Şahin, 2005).

Eğitimi ücretli bir ayrıcalıktan ziyade bir hak olarak gören Protestan vizyonu, Avrupa ülkelerinin okulları kitlelere açma girişimlerini etkilemiştir. Örneğin, İskoçya'da 1633 Eğitim Yasası, her mahallede bir kilise tarafından yönetilen okul kurulmasını emretmiştir (Griffith, 2015: 48-49). İngiltere 1703'te Man Adası'nda Thomas Wilson, 1751'de William King, 1769'da Hannah Ball ve İngiltere'den Robert Raikes gibi isimler tarafından kurumsallaştırılan

Pazar Okulu sistemi başta olmak üzere, okulları kitlelere açmaya başlamıştır. 1780 ve 1785'li yıllarda İngiltere'de çeyrek milyon çocuk ücretsiz Pazar Okulları'na gitmeye başlamıştır. Bu okullar kilise üyeleri dışında herkese açık olmayan mezhep okulları olmalarına rağmen zamanla mezhepler arası kurumlar haline dönüşmüşlerdir. Çocuklara, ergenlere ve yetişkinlere açık olan temel okuryazarlık ve Mukaddes Kitap tetkikleri kurslarıyla eğitim ilkel kalmıştır. Pazar Okulları, zamanla kız öğrencilerinin de erişimine açılmıştır (Charle ve Verger, 2005: 30-31).

İrlanda'da, ilk Pazar Okulu, 1777'de Katolik rahip Daniel Delaney tarafından açılmıştır. Bu okulda zaman çizelgeleri, sınıfları öğrencilerin yeteneklerine göre seviyelendirme ve hatta öğretmen çalışma planlarını yayınlama gibi modern okul uygulamaları geliştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise Pazar Okulları, 1790'larda zengin girişimci Samuel Slater'in önderliğinde tekstil fabrikası topluluklarında kurulmuştur. İngiltere'de yoksullara bir tür eğitim hizmeti sunma geleneği, Hristiyan Bilgisini Yayma Derneği (1699'da kurulan) tarafından yapılan çalışmalarla Yardım Okulları'nın resmi olarak tanınması ile büyümüştür. Bu örgütün çalışmaları hızlı bir şekilde devam etmiş ve 1700'lü yıllara gelindiğinde 7 ile 11 yaş arasındaki yoksul çocuklara eğitim vermek amaçlanmıştır. Dernek ayrıca öğretmen eğitimi programlarının geliştirilmesine de dâhil olmuştur (Griffith, 2015: 48-49).

Eğitimin giderek demokratikleşmesi sadece Hristiyanlığın Protestan kesiminde olmamıştır. Cizvit Düzeni, Avrupa'da ve ötesinde, Yeni Dünya ve Sömürge İmparatorluğu olarak adlandırılan okulların kurulmasından sorumlu olmuştur. Rönesans boyunca, Fransa'nın en önde gelen düşünürlerinden bazıları Cizvit Okulları'nda eğitim görmüştür. La Flèche'deki Fransız Cizvit Koleji'nde eğitim gören Descartes buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Voltaire'de 1700'lerin başında Louis-le-Grand Cizvit Okulu'nda, Diderot ise Langres'teki bir Cizvit Koleji'nde eğitim görmüştür. İlk Cizvit Okulu ise 1548'de İtalya'nın Messina kentinde açılmıştır. 1500'lerin sonunda Makao ve Japonya'da Cizvit Kolejleri açılmıştır. 1773'te dünyada yaklaşık 800 Cizvit eğitim kurumu bulunmaktadır. Cizvit Okulları, herkese eğitim sağlamak için dini bir çabanın parçası haline gelmişlerdir. St Ignatius'un deyişiyle, bu kurumların amacı "zengin ve fakir ayrımı gözetmeksizin" herkese eğitim vermektir. Bununla birlikte, bugün Cizvit özel okulları seçici ve pahalı olma eğiliminde olduğu için bu vizyonları kısa ömürlü olmuştur (Charle ve Verger, 2005: 30-31).

Rönesans, Avrupa'da aydınlanmaya yol açtı, patronaj ve kraliyet toplumları sistemleri araştırma kurumları ve bunlara karşılık gelen öğretim birimleri için fon topladıkça eğitim kurumları geliştirilmiştir. Kraliyet Cemiyeti'nin (1660'ta kurulmuş) ve Kraliyet Sanat Akademisi'nin (1768'de kurulmuş) İngiltere'de açılması, burs ve eğitime genel erişimdeki bu artışı ifade etmiştir (Wolfsdorf, 2015: 72).

Amerikan ve Fransız devrimlerinin neden olduğu toplumsal kargaşa, Batı dünyasında bir reform dalgası yaratmıştır ve böylelikle eğitim, herkese sunulması gereken bir şey olarak görülmeye başlanmıştır. Jean Jacques Rousseau gibi dönemin filozoflarının eşitlikçi söylemleri (1755/1975) modern devlet eğitiminin kökenlerini etkilemiştir. Bu romantik söylemin merkezinde; hükümetin rolünün, halkların entelektüel ve ahlaki özgürlüklerden yararlanmasını sağlamak olduğu ve hükümetin vatandaşlarıyla, onlara devredilemez haklar sağlamak için bir sosyal sözleşmeye sahip olduğu inancı yer almıştır. Eğitimin bu haklardan biri olduğu fikri henüz resmileşmemiştir fakat sonraki yüzyılda yapılacak reformlarda gizli bir etki oluşturmuştur (Stevens ve Gebre-Mehdin, 2016: 122).

Fransız Devrimi sırasında, Katolik okulları herkes için erişilebilir olmamıştır fakat çoğu öğrenciye burs ve ülke genelinde yaklaşık 50.000 erkek çocuğa eğitim vermeyi başarmışlardır. Fransız devrimciler kilise arazilerine ve kurumlarına el koymuşlardır. Böylelikle bu kaynakları devlet organı aracılığıyla nüfusa yeniden dağıtmayı amaçlamışlardır. Yönetimin başarılı olmamasıyla birlikte 1700'lerin sonunda hükümet üretim için bu varlıkları satmak zorunda kalmıştır. Condorcet ve Napolyon yönetimindeki reformlar ile eğitime erişim açılmaya çalışılmıştır. Ancak modern ücretsiz, zorunlu devlet eğitimi modelinin inşa edilmesi 19. yüzyılın sonlarına kadar sağlanmamıştır (Wolfsdorf, 2015: 73). Cubberly'nin işaret ettiği gibi "laik bir okul için yeni bir bireyci teori yaratılırken devlet tarafından okulların kurulmasındaki asıl amaç ise her yerde okuryazarlığı ve vatandaşlığı teşvik etmek"tir. Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bu amaç "ulusal amaçlara hizmet etmek" olmuştur (Cubberly, 1920: 787).

Üniversitelerin kuruluşu Orta Çağ'da Doğu ve Kuzey Avrupa çevresinde büyüyen şehirlerde gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemde üniversiteler, dini (kilise) ve devlet otoriteleri tarafından sağlanan geniş yetkilere sahiplerdi. Sağlanan yetkilere rağmen üniversiteler, toplumsal ihtiyaçlara cevap vermemekteydi (Charle ve Verger, 2005: 30-31). Üniversitelere karşı toplumun yararına yönelik eleştirilere ek olarak uygulanan öğrenim biçimleri de giderek daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Öğrenim biçimine

yönelik radikal eleştiriler özellikle Erasmus veya Rabelais gibi yazarlar tarafından yapılmıştır. Bu eleştiriler öğrenim biçimlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Gulbenkian Komisyonu, 1996: 12-13).

Dünyanın hızla değişmesi eğitim alanlarında da değişimleri beraberinde getirmiştir, böylece belirli alanlardaki uzman ihtiyacı sürekli olarak artmıştır. Bu durum belirli bir alanda uzmanlık sağlayan lisansüstü eğitimin önemine vurgu yaparken yaygınlaşması için de temel teşkil etmekteydi (Serin ve Ergin-Kocatürk, 2019: 496).

2.2.5. 20. Yüzyıl ve Modern Üniversitenin Kuruluşu

19. Yüzyıla kadar sadece eğitim veren ve basit yapılı kurumlar olarak tanımlanan ünversiteler, kurumsal bir yapı kazanmakla modern yükseköğretim kurumlarını oluşturmuştur. Artık ünversiteler sadece bilgiye götüren değil, bilgi üretmekten de sorumlu kurumlardı. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 19. yüzyılda akademik mesleklerin onaylanmasında doktora eğitimi en sembolik işaret haline gelmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, doktora sınavı giderek modernize edilmiş ve yazılı bir tez, kişinin yeni bilgi üretme kapasitesini göstermesi için temel bir zorunluluk oluşturmaktaydı. Doktora eğitimin önemli bir parçası haline gelmiştir (Wissema, 2009: 5).

20. yüzyılda doktora, Avrupa ülkelerinde yükseköğretimde önemli bir kademe olarak onaylanmıştır. Fransa'da doktora, akademik kurumlara giriş için bir gereklilik olarak belirlenmiştir. Birleşik Krallık'ta doktora, 1920 yılından sonra Oxford veya Cambridge gibi yükseköğretim kurumlarında çalışmak için bir koşul haline geldi (Stevens ve Gebre-Mehdin, 2016: 122).

Çağdaş dönemde mevcut olan üçüncü kuşak üniversitenin yapısı, diğer kuşak veya dönemin üniversitelerinden farklı görünse de üniversitelerin misyon ve özerkliğine ilişkin paradoksun hala var olduğu ve bu yönüyle pek de farklı olmadığı göze çarpmaktadır.

Üçüncü kuşak üniversitelerdeki dokuz temel özellik ise aşağıda sıralanmaktadır (Wissema, 2009: 5):

1. Üniversitelerin ana ve merkezi faaliyeti araştırmadır.

2. Disiplinlerarası ve disiplinlerüstü araştırmalar ön plandadır.

3. Üniversiteler özellikle Ar-Ge kuruluşları ile iş birliği içindedir.

4. Üniversiteler arasında rekabet vardır.

5. En iyi akademisyenler ve öğrenciler için özel fırsatlar yaratırlar.

6. Uzlaşma ve yaratıcılık itici güç olarak çalışır.

7. Daha geniş kitlelere hizmet veren kozmopolit bir yapıya sahiptirler. İngilizce eğitim dili olarak kabul edilmiştir.

8. Girişimcilik, araştırma ve öğretimin yanı sıra temel hedeflerden biridir.

9. Kaynaklar açısından devlete daha az bağımlıdır.

Yükseköğretim tarihindeki gelişmeler bir bütün olarak incelendiğinde, gelişmelerin teknoloji temelli olduğu ancak ontolojik açıdan çok da farklı olmadığı öne sürülebilir (Ergin Kocatürk, 2021: 17).

2.3. YÜKSEKÖĞRETİM YÖNETİMİ

Yönetişim, bir organizasyonun yönetim ve yönlendirme süreçlerini kapsayan bir kavramdır. Yönetişimler, yalnızca eğitim kurumları için değil bir bütün olarak toplum için kilit bir sorun olmaya devam etmektedir. Yükseköğretim yönetimi çeşitli sosyal ve ekonomik faktörlerin şiddetli baskısı altında olmakla amaçları doğrultusunda değişken ve çelişkili beklentilerle yüzleşmektedir. Yükseköğretim kurumları, artan personel, öğrenci oranları ve bütçe kaynaklarındaki durgunluk ile karakterize edilen çalkantılı bir ortamla başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar (Thys-Clément ve Wilkin, 1998).

Üniversitelerde ana paydaşları olan öğrencilere daha verimli hizmet etmeleri beklenmektedir. Öğrenciler ve öğretim üyeleri, artan rekabet şartlarına uyum sağlayabilmek için ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşen araştırma ve pedagojik gelişmelerden haberdar olmak zorundadırlar. Üniversitelerin sıralaması, derecelendirmesi ve kalite kontrolü, yükseköğretim kurumlarının karşılaştığı zorluklar arasında yer almaya devam etmektedir. Dinamik bir ortamda yer üniversiteler, ülkenin sosyoekonomik hedeflerinin geliştirilmesine katkı sunmalı ayrıca kurumlarının bağımsızlıklarını ve özerkliklerini de sağlamalıdırlar. (Sengupta, Blessinger ve Nezaami, 2022). Mali uygulanabilirlik ve geleneksel değerleri dengelemek de yükseköğretim yönetimini giderek daha da zorlanmaktadır.

Yükseköğretim ünversiteler, enstitüler, akademiler gibi farklı eğitim kurumlarını kapsayan bir alan olduğu için bir sıra yönetim modelleri bulundurmaktadır. OECD

bünyesinde yapılan araştırmalarda farklı yükseköğretim yönetim modelleri belirlenmiştir (Öztürk,2019).

2.3.1. Sistem Düzeyinde Yükseköğretim Koordinasyonu

Sistem düzeyinde yükseköğretim koordinasyonu, yükseköğretim alanındaki faaliyetlerin planlaması, yönetilmesi ve denetleme sürecidir.Bu süreç; iş birliği, kaynakların etkili kullanımı, politika oluşturma ve uygulama, akademik standartların belirlenmesi, kalite güvencesi, akreditasyon, değerlendirme gibi bir dizi faaliyetleri içerir. Yükseköğretimin Sistem düzeyinde koordinasyonu, yükseköğretim sistemi içindeki farklı kurumlar arasındaki ilişkileri düzenler ve uyumlu bir şekilde çalışmalarını sağlar. Bu koordinasyonun amacı, yükseköğretim sisteminin etkili, sürdürülebilir, çeşitli ve kaliteli bir şekilde işlemesini sağlamaktır.

Şekil 2.1: Girdi çıktı modeline göre üniversite yönetim işleyişi (Erkılıç, 2022: 47).

Sibernetik görüşüne ağırlık veren sistem yaklaşımının yaygın adı girdi-çıktı modelidir. Bu modele göre ana ürünü üretecek öge çevreden girdi alır. Alınan girdiler süreç bağlamında kurum amaçlarına bağlı olarak işlenir. İşlenen girdiler çıktı olarak çevreye verilir. Sistem tüm ögelerini dönüt yoluyla ölçer ve değerlendirir. Tüm bu işleyiş çevre ile sürekli etkileşim halindedir (Draft ve Benson, 2016: aktaran Erkılıç, 2022: 47). Girdi-çıktı modeline göre üniversite yönetim işleyişi Şekil 2.1'de verilmiştir.

2.3.2. Mesleki (Collegial) Model

Mesleki (Collegial) model, beklentiler, ortak hedefler, güç paylaşımı ve anlaşmaya dayalı kapsamlı bir genel bakışı ifade etmektedir. Bu model ile paydaşların statülerindeki farklar genellikle görmezden gelinir ve paydaşlar kendi kurumlarını bir meslektaş topluluğu olarak anlamlandırmaktadırlar (Bowen ve Schuster, 1986: 55).

Demokratik bir yapı öngören bu modelde, personel dahil tüm üyelerin söz hakkı bulunmaktadır. Mesleki yönetim modeli, genellikle profesyonel bir ortamda, özellikle eğitim, sağlık, hukuk, mühendislik ve akademik alanlarda kullanılmaktadır. Bu modelde, çalışanlar yönetim süreçlerine etkin bir şekilde katılım gösterirler. Alınan kararlar, çalışanların farklı bakış açılarını dikkate alacak ortak bir anlayışa dayanmaktadır (Sanders, 1973). Yöneticilerin asıl görevi üniversiteyi desteklemek ve temsil etmektir. Yöneticiler genellikle akademisyenler arasından seçilmektedirler (Kerr,1982; Ergin Kocatürk, 2021). Karar alma sürecinde meslektaşların birbirlerini eleştirmeleri oldukça önemlidir. Ancak bu durum birlik ve beraberlik hissinin oluşmasını zayıflatabilmektedir. Diğer taraftan mesleki yönetim modeli, farklılıkların, anlaşmazlıkların ve çatışmaların yaşanmasına sebebiyet verebilmekte ayrıca hızlı kararlar alınırken de etkili olamayabilmektedir (Weick, 1983: 260).

Ünversiteler, yönetimde meslektaşlar arası beraberlik ilişkisinin hâkim olduğu kurumlardır. Orta Çağlar'da kurulan üniversiteler, öğrenci ve öğretmen toplulukları tarafından yönetilmekteydi. Ünversiteler, yazılı kurallarla değil bu topluluklar tarafından alınan kararlarla yönetilmişlerdir.Bu nedenle mesleki yönetimin ünversite için eski bir model olduğu söylenilebilir (Öztürk,2019: 19).

2.3.3. Bürokratik Model

Bürokratik organizasyonlar, esas olarak Max Weber'in çalışmasında geliştirilen rasyonel, hedef odaklı modeldir. Weberci bürokratik çerçevenin merkezi unsurları verimli bir örgütsel süreçten oluşur. Bu süreçler hiyerarşik idari yapılar, iyi tanımlanmış kurumsal kurallar ve benzer şekilde iyi tanımlanmış bir iş bölümünden oluşmaktadır. Bürokratik model, belirli kurallar, prosedürler, hiyerarşik düzenlemeler ve standartlar üzerine kurulu bir yönetim tarzını temsil eder. Bu modelde organizasyonlar belirli kurallar, prosedürler ve politikalar çerçevesinde yönetilir ve karar verme süreçleri sıkı bir şekilde belirlenmiştir. Bürokratik model karmaşık ve büyük organizasyonlarda kullanılan yaygın bir yönetim modelidir (Pusser, 2003).

Bürokratik modelin temel özelliklerinden biri hiyerarşik yapıdır. Kararlar üsten aşağıya doğru bir hiyerarşi içinde alınır ve yönetim kademesi belirli bir otoriteye sahiptir. Kurallar, prosedürler ve politikalar organizasyonun yönetimini ve işleyişini düzenler. Kararlar belirlenmiş kurallar ve prosedüre göre alınır ve uygulanır. Bürokratik modelde kararlar merkezi olarak alınır ve kontrol organizasyonun üst kademesinde bulunur. Alt kademe çalışanları, belirlenmiş kurallar ve prosedürlere uymak zorundadırlar (Blau, 1994: 12).

Bürokratik modelle yönetilen bir üniversitede kararlar belirli hiyerarşik düzeylere atanmış yöneticiler tarafından alınıp ve uygulanmaktadır. Kararlar, belirlenmiş prosedürlere ve kurallara göre uyğulanıp ve belgelendirilmektedir. Üniversitedeki işlemler ve faaliyetler önceden belirlenmiş standartlara ve kurallara uygun olarak yürütülür (Öztürk,2019: 19).

Bu modelle yönetilen bir kurumda aşırı formalite ve kurallara bağlılık inovasyonu ve esnekliği sınırlayabilir. Bununla birlikte karar alma süreçlerinin yavaş olması ve bireylerin inisiyatif alma yeteneğinin sınırlı olması gibi dezavantajları da bulunmaktadır (Öztürk,2019: 19).

2.3.4. Politik Model

Yükseköğretim kurumları yapısı gereği öğrencileri ve öğretmenleri bir toplulukta bir araya getiren büyük örgütlerdir. Büyük örgütler farklı ideolojiye dayanan çeşitli gruplardan oluşmaktadır. Beklenti ve amaçları belirli konularda farklılık oluşturduğu zaman bu grupların amaçlarına ulaşmak için güç kullanması politik bir süreçtir (Ergin Kocatürk, 2021).

Politik modelin en önemli özelliği örgütte oluşan informal grupların karar alma sürecinde etkili olmasıdır. Üniversitenin politik modelle yönetilmesi, farklı paydaşların (akademik personel, öğrenciler, idari personel, yöneticiler, mezunlar, toplum vb.) çeşitli beklenti ve taleplerinin dikkate alındığı, politik ilişkilerin, çıkarların ve güç dinamiklerinin etkili olduğu bir yönetim sürecini içermektedir. Politik modelle yönetilen bir üniversitede kararlar politik faktörler, güç ilişkileri, çıkar gruplarının etkileşimi ve politika stratejileri doğrultusunda alınabilmekte ve politik faktörler yönetim süreçlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Öztürk, 2019:21) .

Politik modelde yönetilen yükseköğretim kurumları "politik aktörler" tarafından belirlenen hedeflerini gerçekleştirmeye odaklanır ve politik süreçlere bağlı olarak yönetilirler. Yükseköğretim kurumlarında genellikle bu grupları oluşturan siyasi güce sahip akademik yöneticiler vardır. Bu grupların amaçları ile kurumun amaçlarının ortak olmaması, ilgili

tarafların çatışmasına neden olabilir ve tür durumlarda kararlar egemen olan grubun isteğine uygun olacak şekilde alınabilmektedir. Rektör gruplar arasında uzlaşmanın sağlanmasından birinci derece sorumludur (Birnbaum, 1988; Cohen ve March, 1974). Politik modelde kararlar informal bilgilere dayanarak alındığından kurum içi bir anarşiye neden olabilmektedir.

2.3.5. Sibernetik Model

"Sibernetik" kelimesi "teknoloji kullanan herhangi bir sistemin kontrolü" anlamına gelmektedir. Bu model organizasyonların karmaşık sistemler olarak görüldüğü ve organizasyondaki birimlerin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu kurumlarda uygulanmaktadır. Bu modelin özelliği tek yöneticinin olmamasıdır. Bu nedenle dışardan bakıldığında bu kurumların tamamen düzensiz biçimde yönetildiği görülmektedir. Bu modelin amacı birden fazla yöneticinin olduğu örgütlerde dengeyi koruyabilmektir (Jin, 2018).

Sibernetik organizasyonlar, birbiriyle ilişkili alt sistemlerden (bölümler, depatmanlar) oluşur ve bu alt sistemler arasındaki etkileşimler dikkate alınır. Alt birimler kendi aralarında geri bildirime tabidirler. Sistemdeki hatalar alınan geri bildirimlerle belirlenir ve düzeltilir. Özellikle dikkat çekici olan geri bildirim döngülerinin nasıl organize edildiğidir. Bir geri bildirim döngüsü, sistemin bir veya daha fazla başka parçasından geçerek başlangıç noktasına kadar izlenebilen kapalı bir "devre" veya yoldur. Böyle bir kapalı döngü olan sibernetik sistem kendi davranışını düzenleyebilir çünkü döngüye giren bilgi dönüştürülür ve en sonunda döngüye geri verilir. Sistem kendi kendini yönettiğinden tepede bir yöneticiye gerek duyulmaz (Vallée, 2003: 853). Bu modelde kullanılan problemlerin çözümü için karar vericilerin sayının artırılması yöntemi sayesinde sorunlar daha küçük ve özelleştirici problemlere bölünerek (alt birimler tarafından) çözülmeye çalışılır (Birnbaum, 1988, s. 183).

Sibernetik modelle yönetilen bir üniversitede, geribildirim, dengeleme ve uyum sağlama prensipleri üzerine odaklanılır. Üniversite içi kurumlar arasındaki ilişkiler ve etkileşimler sürekli olarak izlenir, geri bildirim alınır ve karar alma süreçleri buna göre güncellenir. Aynı zamanda sistemler arasındaki dengeleme ve uyum sağlama mekanizmaları da önemsenir ve gerekli düzenlemeler yapılır. Sibernetik örgütlerde karmaşıklığın ve belirsizliğin farkında olunur ve sistemler arası ilişkileri anlamak, analiz etmek ve yönetmek amacıyla verilere dayalı kararlar alınır. Bilgi teknolojileri ve veri analitiği gibi teknolojik araçlar da sibernetik modelin uygulanmasında kullanılabilir (Ergin Kocatürk, 2021: 61).

Üniversite yönetim modeli, bir üniversitenin nasıl yönetildiğini ve organize edildiğini ifade eden bir kavramdır. Ünversite yönetiminde uzun süre mesleki ve politik modeller

egemen olmuştur. Devlet ve ünversite ilişkilerinin yeni boyut kazanmasıyla birlikte üniversiteler bürokratik modelle yönetilmeye başlamıştır. Buna rağmen her zaman mesleki model üniversitenin akademik özerkliği için gerekli görülmüştür (Öztürk, 2019: 23).

Yönetim modelleri sistemleri, öğrenmek ve incelemek açısından önemli olduğu gibi sadece bir model sistemin yapısını açıklayamaz. Bu nedenle yükseköğretim kurumları da sadece politik veya bürokrasi yönetim modeliyle yönetilen yükseköğretim kurumları gibi sınıflandırılamaz. Her üniversite, kendi ihtiyaçlarına ve koşullarına göre birden fazla modeli bir arada kullanabilir. Üniversite yönetim modeli, üniversitenin karar alma süreçlerini, liderlik yaklaşımlarını ve paydaşların rolünü belirler ve üniversitenin genel performansını etkiler. Üniversitelerde kullanılan yönetim modelleri çeşitlilik gösterebilir ve farklı üniversiteler farklı yönetim modellerini benimseyebilir (Birnbaum, 1988, s. 183).

2.4. AZERBAYCAN'DA EĞİTİM

2.4.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Tarihi ve Yapısı

Azerbaycan Cumhuriyeti, Kafkasya bölgesinde, Doğu Avrupa ve Batı Asya'nın kavşağında bulunan kıtalararası bir ülkedir. Devlet yapısına göre demokratik, yasal, laik, üniter bir cumhuriyettir ve cumhurbaşkanı tarafından yönetilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü şehridir. (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, 1995). Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Türkiye ve İran, Azerbaycan'ın sınır komşularıdır. Ülkenin toplam alanı 86.600 km2, toplam nüfusu 10.156.400'dür (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022).

Azerbaycan'ın coğrafi ve stratejik konumu tarihsel olarak Türk, Fars, Rus ekseninde birçok farklı dini ve siyasi olayların yaşandığı bölge olması açısından önemlidir (Turan, 2018: 447). Dolayısıyla sahip olduğu kendine özgü coğrafi ve tarihsel şartlar, ülkenin eğitim sistemini de etkilemiştir.

Tarihsel dönemde Azerbaycan uzun süre Med, Ahameniş ve Sasani İmparatorlukları'nın bir parçasıydı. 7. yüzyıldan itibaren Arap hilafetinin egemenliğine girmiştir. Arap hilafetinin yıkılmasından sonra 9. ve 11. yüzyıllarda Azerbaycan topraklarında ortaya çıkan feodal devletler dış dünya, komşu ülkeler ve halklarla çeşitli ilişkiler kurarak varlıklarını korumaya çalışmışlardır. 11-12. yüzyıllarda Azerbaycan, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na, 13. yüzyılda ise Moğol İmparatorluğu'na dâhil olmuştur. Tüm bunlara rağmen Azerbaycan halkı gelişme sürecini durdurmayıp büyük ve farklı imparatorluklar

egemenliğinde dahi kendi değerlerini korumaya ve milli varlığını geliştirmeye devam etmiştir (Allahyarov, 2013: 45).

28 Mayıs 1918 yılında bağımsızlığını ilan eden Kuzey Azerbaycan, Türk dünyasında olduğu gibi tüm Müslüman Doğu dünyasında da ilk demokratik cumhuriyet olma özelliği taşımaktadır (Yıldız, 2004: 20). Azerbaycan'da devlet dili, nüfusun yaklaşık %92'si tarafından ana dil olarak konuşulan ve Türk dil ailesine ait Azerbaycan Türkçesidir. Rusça ve İngilizce, eğitim ve iletişimin ikinci ve üçüncü dilleri olarak önemli roller oynamaktadır. Nüfusun yaklaşık %95'i Müslüman ve %3,1'i Hristiyan'dır (Overview of the Higher Education System Erasmusplus, 2017).

2.4.2. Azerbaycan Eğitiminin Dünü ve Bugünü

Azerbaycan'da milattan önce Zerdüşt okul eğitim sistemi kurulmuştur. 5. yüzyıldan itibaren Hristiyan okul eğitim sistemi de gelişmeye başlamıştır. 7. yüzyılda Arapların Azerbaycan'ı işgaliyle birlikte birçok cami yapılmıştır. Camiler, İslam'ı yayan dini-ideolojik merkezlerdir. İslam dininin yaygınlaşması için insanların temel okuryazarlığa sahip olması, özellikle Arap alfabesini ve Arap dilini bilmesi gerekmektedir. Bu durum camilere bağımlı ilköğretim merkezlerinin kurulmasına yol açmıştır. Azerbaycan'da 19. yüzyıla kadar mektep ve medreseler tek eğitim kurumu konumundadır (Ahmadov, 2014: 116).

Sovyet yönetiminden önce (19.yüzyıl) çoğu okul dini kurumlardan oluşmaktadır. Okulların birincil eğitim dilleri Farsça ve Arapçadır. O dönemde Azerbaycan'da eğitim erken çocukluk döneminde başlamakta olup, dersler çoğunlukla İslam dini eğitimini içermektedir. Yaklaşık beş yaşından başlayarak bazen yirmi yaşına kadar okula devam eden çocuklar, medreselere ve camilere bağlı eğitim kurumlarında eğitimlerine devam etmişlerdir (Ahmedov, 1998: 13).

Azerbaycan'ın tarihi topraklarının Rusya ve İran arasında paylaştırılması sonucunda (1828'den sonra) Azerbaycan'ın kuzey bölgesi Rusya'nın, güney kısmı ise İran'ın bir parçası olmuştur. 1828'den 1918'e kadar Rusya egemenliğinde olan Kuzey Azerbaycan'da eğitimin gelişimi, ulusal dini okulların yanı sıra Rus tipi iki dilli okulların bir kombinasyonu şekline tanımlanmıştır (Kolikpınar, 2001: 102).

Modern Azerbaycan eğitim sisteminin temelleri, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında hızlı bir şekilde yeni okulların açılmasıyla atılmıştır (Çamalan, 2011: 36). Azerbaycan'ın modern eğitim sistemi üç tarihsel dönemden oluşmaktadır:

1. 1918'den 1920'ye kadar olan cumhuriyet dönemi

2. 1920'den 1990'a kadar Sovyetler Birliği etkisinde olan dönem

3. Ülkenin Sovyetler Birliği'nden bağımsız hale gelmesinden (1991 yılından) günümüze kadar olan dönem

Azerbaycan, 1918 yılında bağımsızlığını kazanarak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde, eğitim sistemini milli değerlere uygun olarak bir şekilde yapılandırmak için bir dizi kanun ve kararlar yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan'ın iki yıllık bağımsızlık dönemi (1918-1920) süresince, ulusal bir eğitim sisteminin geliştirilebilmesi için kısıtlı olan bu dönemde ilk üniversite olan Bakü Devlet Üniversitesinin kuruluşu gerçekleşmiştir (Topuz, 2011: 11).

Sovyetler döneminde (1920-1990) Azerbaycan eğitim sistemi, tüm eğitim kurumlarının devletin denetimi ve gözetimi altında olduğu ve her eğitim kademesinde Marksist-Leninist ideolojiyi içeren standart modele dayanmaktadır. Komünist ilkelere dayalı toplum kurmak "sosyalist insan"ı yaratmak Soveytler Birliği'nin en temel amaçlarından biridir. Eğitim bu amaçların gerçekleştirilmesi için iyi bir araç olarak görülmektedir, tüm eğitim kademelerinde bu ilkelere dayalı bir eğitim verilmektedir. Eğitimden sorumlu kurumlarda çalışan kişilerin önemli bir kısmı Sovyet Komünist Partisi üyelerinden oluşmaktadır (Mardanov, 2006: 44). Sovyet yönetimi yıllarında Azerbaycan'da eğitimin gelişimi, Sovyetler Birliği'nin tamamında benimsenen eğitim stratejisinin ruhuna ve gereklerine uygun olacak bir şekilde merkezi gerçekleştirilmiştir.

Sovyet döneminde, 1920'li yıllarda Arapçadan Latinceye ve 1930'larda Latinceden Kiril alfabesine geçiş yapılmış, yapılan bu değişikliklere rağmen okuryazarlık ve ortalama eğitim seviyesi çok düşük başlangıç noktalarından çarpıcı bir şekilde artış göstermiştir (Çeltikçi, 2013: 49). 1970 yılı Sovyet verilerine göre erkek ve kadınların (9-49 yaş arası) %99.6'sı okuryazardır (Mardanov, 2006: 44).

Tablo 2.1: Yıllara göre 9-40 yaş aralığı okuma yazma oranı (Koçer & Koçoğlu, 2020: 216).

Okuma yazma oranı (9-40 yaş aralığı)	
Yıllar	%
1926	28,2

1939	82,6
1970	99,6
1999	99,9
2016	99,8

Sovyet yönetiminin son yıllarında kendini gösteren ekonomik kriz, eğitim sistemini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Azerbaycan'da genel eğitimin ücretsiz olmasına rağmen 1990 yılının sonlarına doğru ilkokul kademesinde eğitim alan öğrencilerin velileri, okul ücretlerinin belirli bir oranını ödemek ve ders kitaplarını satın almak zorunda bırakılmışlardır. SSCB'nin çöküşü 70 yıl boyunca esaret altında tutulan Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden kazanması için uygun koşullar oluşturmuştur. Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını yeniden kazanmış olsa da eğitim dahil tüm alanları derinden etkileyen büyük bir ekonomik krizle karşılaşmıştır. Bu dönemde okul binalarının inşaatı tamamen durdurulmuş, bazı yükseköğretim kurumlarında eğitim alanların sayısı yarıdan fazla azalmıştır (Ahmadov, 2014: 384).

Azerbaycan'da 1992 yılının Ekim ayında eğitimle ilgili ilk ulusal kanun olan "Eğitim Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, eğitim sisteminin modernizasyonu ve uluslararası standartlara uyacak şekilde güncellenmesi ile ilgili Sovyet dönemi sonrası ilk hükümet planlarını yansıtmıştır. Eğitim yasası, 17 yıl yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde Azerbaycan'da ana dili olan Azerbaycan Türkçesi ülkenin resmi dili iken, 1995 yılında nüfusun %89'u Azerbaycan Türkçesi, %3'ü Rusça, %2'si Ermenice ve %6'sı diğer dilleri konuşmaktadır. 1991 yılında bağımsızlığın yeniden kazanılmasından sonra Rus dili, Azerbaycan hükümeti tarafından aşamalı olarak kaldırılmış, Azerbaycan dilinin kullanımını yeniden vurgulayan ve ideolojik içeriği ortadan kaldıran müfredat değişiklikleri yapılmaya başlanmıştır (İskenderov, 2001: 2).

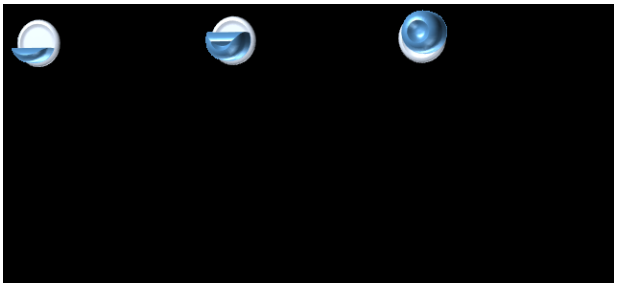
Modern eğitimin faaliyet alanları arasında yeni tip okullar açmak, insanları eğitim ve kültüre yönlendirmek, yeni eğitim kurumlarına uygun ders kitapları hazırlamak, okullara diğer donanımları sağlamak ve en önemlilerinden biri de ana dilde eğitim vermektir (Çamalan, 2011: 36). Bununla birlikte Rusça hala Bakü ve Sumgayıt gibi şehirlerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Azerbaycan hükümeti, bağımsızlığından itibaren pek çok kanun çıkartmıştır. Bu kanunlardan biri de Azerbaycan Parlamentosu'nun kabul etmiş olduğu Kiril alfabesinin yerini

alacak olan Latin alfabesinin (1929'da) kabul edilmesine ilişkin kanundur. Türk dil ailesinin bir parçası olan Azerbaycan Türkçesi, başlangıçta Arap alfabesi kullanılarak yazılmıştır. Latin alfabesi 1929'da tanıtılmıştır. O zamana kadar Azerbaycan'da Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Sovyet döneminde Azerbaycan'da (1939'da) Kiril alfabesi zorunlu hale gelmiş olsa da Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra Latince (1992'de) yeniden kullanılmaya başlanmıştır (Mardanov, 2006: 135-136; Savaş, 2009: 274).

Bağımsızlığık kazandıktan sonraki dönemde Azerbaycan'ın karşılaştığı ekonomik sorunlar, eğitim alanında reformların uygulanmasını engellemiştir. 1990'lı yıllarından itibaren Azerbaycan'ın uluslararası kuruluşlarla yakın iş birliği içerisinde olması ülke ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Azerbaycan'ın iş birliği yaptığı bu uluslararası kuruluşların başında Dünya Bankası gelmektedir. Bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra Dünya Bankası üyesi olan Azerbaycan, bu iş birliğine büyük önem vermektedir. Bağımsızlığının ilk yıllarında karşılaştığı birçok önemli sorun için Dünya Bankası'nın yardımıyla hibe alan Azerbaycan, bu çalışmalar sonucunda ekonomisini canlandırmaya başlamıştır (Süleymanov, 2003: 141).

Azerbaycan Cumhuriyeti, eğitim reformlarını gerçekleştirebilmesi için Dünya Bankası tarafından desteklenmiştir. Dünya Bankası ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında eğitim reformlarının uygulanmasına ilişkin ilk kredi antlaşması 1998 yılında imzalanmıştır (Abdullayev, 2019: 51). 15 Haziran 1999 tarihinde özel bir Cumhurbaşkanı kararnamesiyle Eğitim Reformu Programı yayınlanmıştır. Eğitim sistemindeki bu reformların temel amacı, Azerbaycan eğitim sistemini, dünya eğitim standartlarına uygun hale getirmektir. 1999 yılından başlayarak 15 yıllık bir süre zarfında eğitimin stratejisini ortaya koyan bu program, reformun amaçlarını netleştirmeyi ve aşamalı olarak uygulamaya konulmasını hedeflemektedir. Böylece Azerbaycan eğitim alanında üç aşamalı ve geniş kapsamlı reform çalışmasına başlamıştır (Merdanov, 2006: 2):

Şekil 2.2: Eğitim reformunun aşamaları (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Eğitim Alanında Reform Programı, 1995).

Eğitim Reformu Projesi, Dünya Bankası Eğitim Reformları Projesi temelinde 1999-2004 yılları arasında 5,5 milyon dolarlık bir maliyetle uygulanmıştır. Bu kapsamda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının kararıyla, reform programı geliştirmek ve yenilikleri organize etmek için özel bir Devlet Komisyonu kurulmuştur. Bu eğitim reformu projesi aşağıdaki bileşenleri içermektedir (Topuz, 2011: 12):

(i) Müfredat geliştirme ve metodolojik materyallerin sağlanması alanında reform

(ii) Hizmet içi öğretmen eğitimi alanında reform

(iii) İzleme ve değerlendirme

Eğitim sisteminlerinde, reformların daha etkin bir şekilde uygulanması, doğrudan yasal çerçevenin geliştirilmesine bağlıdır. Azerbaycan eğitim sisteminin evrensel eğitime entegre edilebilmesi için önemli konuların yasalara yansıtılması gerekmektedir. Bu açıdan Eylül 2009'da kabul edilen yeni "Eğitim Kanunu"nun esas amacı, eğitim sisteminin Avrupa standartlarına ve özellikle Avrupa Yeterlilik Çerçevesi'ne uyarlanmasını sağlamak olmuştur.

Öğretmen yetiştirme ve değerlendirme sistemleri başta olmak üzere eğitim içerikleri ve eğitimin kalitesini belirleyen faktörlerin gözden geçirilmesine de ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda Bakanlar Kurulu kararıyla 2009 yılında onaylanmış "Genel Eğitim Sisteminde Değerlendirme Konsepsiyası" (Değerlendirme Konsepsiyası,2009) ve 2010 yılında "Genel Eğitim Seviyesinin Devlet Standartları" reform sürecinde atılan önemli adımlardandı.

Alanında yetkin ve donanımlı eğitimcilere son teknolojilere dayalı iyi bir eğitim sistemi oluşturmak için atılan önemli adımlardan bir diğeri de 2013 yılında yürürlüğe giren ve Azerbaycan'ın gelecek vizyonunu geliştirme açısından önemli kabul edilen "Azərbaycan Respublikası təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitiminin Geliştimi Devlet Stratejisidir (Devlet Eğitim Stratejisi, 2013). Bu belge Azerbaycan, ulusal

kalkınma stratejisinin 2020 yılına kadar eğitimle ilgili bilimsel potansiyelini artırmaya, insan sermayesini güçlendirmeye, yenilikleri destekleyerek bilişim teknolojilerinin gelişimine katkı sağlamaya ve modern eğitim sisteminin varoluşunu tamamlamaya çalışan önemli bir belgedir (Mammadov, 2008).

2022 sonrası Azerbaycan'da genel eğitimle ilgili kapsamlı reform yapılmaya devam edilmiş özellikle genel eğitimin yasal temeli geliştirilmiş, maddi ve teknik destek bakımından kapsamlı tedbirler alınmıştır. Yapılan reformlar genel eğitim kademesiyle ilgili olduğu için yükseköğretim kademesi bu reformların dışında bırakılmıştır.

2.4.3. Azerbaycan Eğitim Sistemi

Eğitim sistemi, bir ülkedeki tüm eğitim kurumlarının bir kümesidir. Azerbaycan eğitim sistemi Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu ile düzenlenmiştir.

Bu kanun demokratik ilkelere dayalıdır. Azerbaycan eğitim sisteminin yönetimi ve denetiminden Bilim ve Eğitim Bakanlığı sorumludur. Eğitim Kanununun 14. maddesinde mülkiyet türüne göre Azerbaycan Cumhuriyeti'nde aşağıdaki eğitim kurumları sıralanmıştır (Gül, 2019: 22):

1. Devlet eğitim kurumları
2. Belediye eğitim kurumları
3. Özel eğitim kurumları

Eğitim kanununun 14. maddesine göre Azerbaycan'da devlet, özel ve belediye eğitim kurumları açılabilmektedir. Ancak Azerbaycan'da sadece devlet ve özel eğitim kurumları bulunmaktadır. Mevcut eğitim kanununa göre belediyeler eğitim kurumları açabilse de Azerbaycan'da belediye eğitim kurumları bulunmamaktadır. Azerbaycan Eğitim Kanunu'nda aşağıdaki eğitim türleri tanımlanmıştır (Eğitim Kanunu, 2009):

1. Örgün eğitim
2. Gıyabi eğitim
3. Uzaktan eğitim
4. Serbest (Eksternat) eğitim

Eğitimin ana ekonomik kaynağının temeli devlet bütçesi olduğundan Azerbaycan'da eğitim giderlerinin %70-80'i devlet bütçesinden karşılanmaktadır (İsmayılova, 2017: 14). 2023 devlet bütçesinde 4,4 milyar manat eğitim harcaması öngörülmektedir (Devlet bütçesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, 2023).

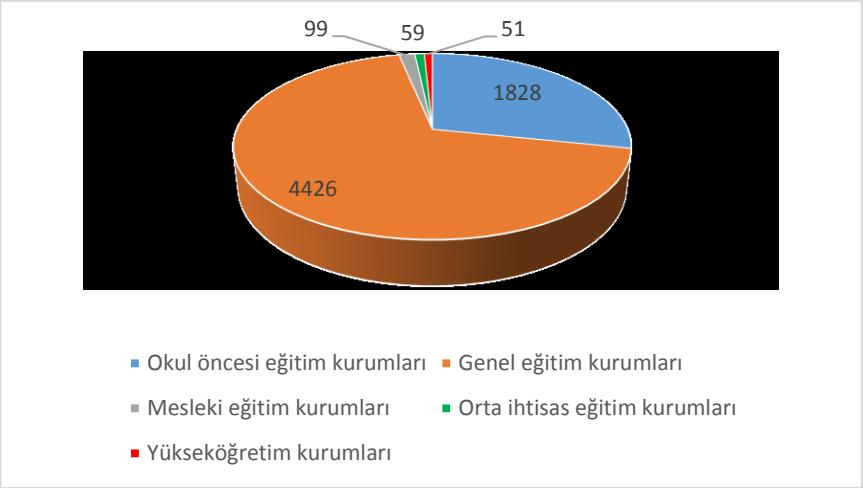
2.4.3.1. Azerbaycan'da Eğitim Kademeleri

Azerbaycan Eğitim Kanunu'nun 17. maddesine göre eğitim kademeleri şunlardır (Eğitim Kanunu, 2009):

- ✓ Okul öncesi eğitim (Məktəbəqədər təhsil)
- ✓ Genel eğitim (Ümumi təhsil)
- ✓ Mesleki eğitim (Peşə təhsili)
- ✓ Orta ihtisas eğitimi (Orta ixtisas təhsili)
- ✓ Yükseköğretim (Ali təhsil)

Şekil 2.3: Azerbaycan eğitim kademeleri (Eğitim Kanunu 2009).

Şekil 2.4: Azerbaycan eğitim kurumları (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2020).

Okul öncesi eğitim, ilgili eğitim programı esas alınarak yürütülmektedir. Eğitim Kanunu'na göre Azerbaycan Cumhuriyeti'nde okul öncesi eğitim 1-6 yaş arası çocukları kapsamaktadır (Çeltikçi, 2013: 50). Beş yaşındaki çocuklar için okul hazırlığı çok önemli olmakla birlikte zorunlu değildir. Okul öncesi eğitim, çocuğun ebeveynleri veya diğer yasal temsilcilerinin talebi üzerine okul öncesi eğitim kurumlarında, genel eğitim kurumlarının ilgili yapılarında veya ailede yapılabilmektedir (Eğitim Kanunu, 2009). 2022 yılına ait olan istatistiksel bilgilere göre Azerbaycan'da 1828 okul öncesi eğitim kurumu bulunmakta ve bu eğitim kurumlarında 126.509 öğrenci eğitim almaktadır (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a). Okul öncesi eğitim kurumu yönetmeliğine göre okul öncesi eğitim kurumları, çocukların yaşına göre gruplar oluşturmalıdır. Okul öncesi eğitim kurumunun bulunmadığı bölgelerde ise velilerin talebi üzerine aile tipi, toplum temelli veya kısa süreli eğitim gruplarının oluşturulması gerekmektedir (Eğitim Kanunu, 2009).

Genel eğitim; öğrencilere bilimin temellerinin öğretilmesini, gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırılmasını ve onların hayata hazırlanmasını sağlar. Genel eğitim, ilgili eğitim programları temelinde yürütülür. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde genel eğitim düzeyi ilköğretim (ibtidai təhsil), genel ortaöğretim (ümumi orta təhsil) ve bütünleşmiş lise eğitimi (tam orta təhsil) kademelerini içermektedir (Okutan, 1996: 3). Genel eğitim; okullarda, özel eğitim kurumlarında, liselerde, mesleki ve orta ihtisas eğitim kurumlarında, bunun yanı sıra yükseköğretim kurumlarının gözetiminde oluşturulan okullarda yapılabilmektedir (Eğitim Kanunu, 2009). Tüm vatandaşlar 11 yıllık zorunlu genel eğitim hakkına sahiptir. Eğitim hakkı Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının temel hakkıdır. Bu temel hak Azerbaycan

Cumhuriyeti Anayasası'nda ve Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'nda yer almaktadır. 2022 yılında Azerbaycan'da 4426 örgün eğitim veren eğitim kurumu bulunmaktadır (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a).

Mesleki eğitim, iş gücü piyasasının talebi doğrultusunda genel ortaöğretim ve bütünleşmiş lise eğitimi temelinde çeşitli mesleklerde nitelikli işçilerin yetiştirilmesini sağlamaktadır. Mesleki eğitimin seviyeleri aşağıdaki gibidir:

1. İlkin mesleki eğitim (İlkin peşə təhsili)
2. Teknik mesleki eğitim (Texniki peşə təhsili)
3. Yüksek teknik mesleki eğitim (Yüksək texniki peşə təhsili)

İlk mesleki eğitimini tamamlayan mezunlara ilk mesleki-ihtisas derecesi, teknik mesleki eğitimini tamamlayan mezunlara teknik mesleki-ihtisas derecesi verilmektedir. Yüksek teknik mesleki eğitim kademesine gelindiğinde bu kademede kredi sistemi (AKTS) uygulanmaktadır. Bu kademede eğitimini tamamlayan mezunlara ön lisans (subbaklavr) mesleki-ihtisas derecesi verilir (Eğitim Kanunu, 2009). Yüksek teknik mesleki eğitimini tamamlayan mezunların almış olduğu ön lisans (subbaklavr) mesleki-ihtisas derecesi, orta ihtisas eğitim derecesi ile mezun olanların ön lisans derecesine eşittir (Eğitim Kanunu, 2009). Bu kademeyi bitirip ön lisans derecesi alan öğrenciler de orta ihtisas derecesini bitiren öğrenciler gibi sınavsız üniversiteye başvuru yapma haklarına sahiptirler. 2022 yılına ait olan istatistiksel bilgilere göre Azerbaycan'da mesleki eğitim veren 99 adet kurumda 22.749 öğrenci eğitim görmektedir (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a).

Orta ihtisas eğitimi (Orta ixtisas təhsili) toplumun ve iş gücü piyasasının ihtiyaçlarına göre genel ortaöğretim ve bütünleşmiş lise eğitimi temelinde farklı faaliyet alanları için çeşitli uzmanlıklarda orta ihtisas eğitimine sahip uzmanların eğitimini sağlar. Orta ihtisas eğitimi, kolejlerde ve yükseköğretim kurumlarının ilgili yapısal bölümlerinde yürütülür ve bir ön lisans (subbakalavr) derecesi verilmesiyle sona ermektedir. Genel ortaöğretim temelinde ortaöğretim ihtisas eğitimi almaya hak kazananlar, aynı zamanda bütünleşmiş lise eğitimlerini de kabul edildikleri orta ihtisas eğitim kurumlarında alabilmektedirler. Orta ihtisas eğitiminde kredili sistem (AKTS) uygulanmaktadır. Orta ihtisas eğitimini tamamlayan mezunlara eğitimle ilgili bir devlet belgesi olan diploma verilir. Bu diploma, bir yükseköğretim kurumuna girme hakkı sağlamaktadır. Böylelikle bu kademe, bir sonraki eğitim düzeyinde yükseköğrenim almanın temeli olarak kabul edilmektedir (Eğitim Kanunu, 2009). 2022 yılı

Azerbaycan eğitim verilerine göre 59 Orta ihtisas eğitim kurumunda 63.060 öğrenci eğitim almıştır (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yükseköğretim kurumlarında uzmanların, pedagojik, bilimsel ve uzmanlık eğitimi üç düzeyde olmaktadır:

1. Lisans

2. Yüksek lisans

3. Doktora

Yükseköğretim düzeyindeki eğitimler, toplumun ve iş gücü piyasasının ihtiyaçları dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir. 2022 yılı eğitim verilerine göre Azerbaycan'da 40 devlet, 11 özel olmak üzere 51 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a).

2.4.3.2. Azerbaycan'da Eğitim Yönetimi ve Organizasyonu

Azerbaycan hükümeti, Bilim ve Eğitim Bakanlığı, yerel eğitim kurumları, eğitim yönetimi ve organizasyon idaresinin ana konularını oluşturmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim yönetiminin sınırları aşağıdaki yasal dayanaklara göre düzenlenmektedir (Mammadov, 2008: 98).

1. Anayasa
2. Uluslararası antlaşma
3. Eğitim Kanunu
4. Normatif yasal işlemler (normativ hüquqi aktlar)
5. Eğitim kurumlarının yönetmeliği (nizamname)

Ülkedeki mevcut eğitim kurumları bu mevzuat doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 42. maddesinde vatandaşların eğitim alma hakkı şu şekilde belirtilmiştir (Azerbaycan Cumhuriyyeti Anayasası, 1995):

1. Her vatandaşın eğitim hakkı vardır.
2. Devlet ücretsiz zorunlu genel ortaöğretim sağlar.
3. Devlet eğitim sistemini kontrol eder.
4. Devlet, yetenekli kişilerin maddi durumlarına bakılmaksızın eğitimini garanti eder.
5. Hükümet asgari eğitim standartlarını belirler.

6. Herkesin devlet standardı çerçevesinde eğitim görme hakkı vardır.

Eğitim Kanunu ile milliyet, din, ırk, dil, cinsiyet, yaş, sağlık ve sosyal durum, faaliyet alanı, ikamet yeri ve siyasi görüş gibi farklılıklara bakılmaksızın tüm Azerbaycan vatandaşlarının eğitim hakkına sahip olduğu garanti edilmektedir. Azerbaycan'da eğitim, toplumun ve devletin kalkınmasının temelini oluşturan stratejik öneme ve üstünlüğe sahip bir faaliyet alanı olarak görülmektedir (Vahapzade, 2019: 204). Bilim ve Eğitim Bakanlığı, devletin eğitim alanı ile ilgili politikasından ve eğitimin genel metodolojik yönetiminden birinci derecede soumlu olan merkezi yürütme organıdır. Bilim ve Eğitim Bakanlığı yerel eğitim şubeleri, eğitim kurumları, veliler, toplum, özel sektör, devlet ve sivil toplum kuruluşlarının sorumluluk ve hedeflerini desteklemektedir. Bakanlık, ayrıca eğitim sisteminin çeşitli kademelerinde yer alan katılımcılar arasındakı ilişkinin sağlanmasından, katılım düzeyinin yükseltilmesinden ve paydaşlar arasındaki ilişkilerin geliştirmesinden sorumludur (Bilim ve Eğitim Bakanlığı Yönetmeliği, 2009).

Bilim ve Eğitim Bakanlığının gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçlar arasında; eğitim sistemindeki temel görevlerin yerine getirilebilmesi için uygun yönetim, altyapı ve teknik olanakların sağlanması, bilgi tabanının, analiz sistemlerinin ve iletişim kanallarının güçlendirilmesi yoluyla eğitim sisteminin sürekli geliştirilmesine olanak sağlama görevleri de bulunmaktadır (Vahapzade, 2019: 205). Yönetim sürecinde Bilim ve Eğitim Bakanlığının misyonu (Kol, 2019: 155):

- Eğitim sistemindeki en önemli sorunların ve bunların çözümünün önem derecesinin belirlenmesi,
- Analiz ve tahmin için ortamın değerlendirilmesinin yanı sıra sürecin düzenli olarak yürütülmesi ve kalitenin iyileştirilmesi için sistemin yasal olarak belgelenmesini sağlamak,
- Eğitimle ilgili ulusal stratejik programın hazırlanması, gerçekleştirilmesi ve ulusal eğitim standartlarının düzenlenmesi,
- Dâhil edilen göstergelerin istatistiksel tahmin edilmesi ve izlenmesi,
- Metodik hizmetler yapmak, herkesin bundan faydalanmasını sağlamak,
- Diğer sektörler ve devletlerle sürekli ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi,

- Yerel Eğitim Müdürlükleri ve eğitim kurumlarına her türlü yardımın tanıtılması, eğitim plan ve programları, ders kitapları ve eğitim materyallerinin stratejisi hakkında ortaya atılan yeni fikir ve önerileri değerlendirmek,
- İnovasyon deneyimleri yapmak ve olumlu sonuçların sağlanması, desteklenmesi, geniş kapsamlı uygulanmasını sağlamak,
- Eğitim sektörünün finansmanının sağlanmasıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu uyarınca Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan Yerel Eğitim Müdürlükleri devlet eğitim politikasının uygulanmasını sağlamaktadır. Bu müdürlükler, genel eğitim okulları, okul öncesi ve okul dışı çocuk bakım kurumları ağının iyileştirilmesinden ve geliştirilmesinden sorumludurlar. Yerel Eğitim Müdürlüğünün genel yönetimi müdür tarafından yürütülür. Yerel Eğitim Müdürlüğünün başkanı (müdür) Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından atanmaktadır (Ergün, 1997: 10).

2016 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı mesleki eğitim kurumlarının faaliyetlerini düzenlemek için mesleki eğitim alanında devlet politikasının uygulanmasını sağlamak ve koordine etmekten sorumlu, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığına bağlı Devlet Mesleki Eğitim Kurumu kurulmuştur. Devlet Mesleki Eğitim Kurumu kuruma bağlı mesleki eğitim kurumlarında izleme ve değerlendirme yapmaktadır. Ayrıca yetkisi altındaki mesleki eğitim kurumlarına emir ve talimat vermektedir. Kuruma, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanı tarafından atanan bir müdür başkanlık etmektedir (Devlet Mesleki Eğitim Kurumu Yönetmeliği, 2016). Yükseköğretim kurumları da doğrudan Bilim ve Eğitim Bakanlığının yönetimindedir.

Devlet yükseköğretim kurumlarında üst yönetim organı Bilim Şurası (Senato), diğer eğitim kurumlarında Pedagojik Şura'dır. Bilim Şurası ve Pedagojik Şura'nın kuruluş ve faaliyetleri eğitim kurumlarının kendi yönetmeliklerine göre belirlenmektedir. 2013-2014 yılları arasında Azerbaycan'da Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim yönetimi konusunda birçok proje hayata geçirilmiştir. Belirtilen dönemden bu yana genel eğitim kurumlarının liderlik pozisyonlarında çalışan kişilerin yanı sıra gelecekte bu alanda çalışmak isteyen kişilerin yönetim becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimler gerçekleştirilmiştir (Gül, 2019: 46).

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmacı tarafından araştırmanın genel amacı doğrultusunda ilgili problem ve alt problemleri çözebilmek amacıyla yürütülen araştırma süreci yer almaktadır. Bu araştırmanın yöntemi olarak araştırmanın deseni, araştırmada kullanılan veriler ve elde edilen verilerin analiz süreçleri ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

3.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ

Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumunu tarihsel süreci içerisinde ele alarak incelemeyi amaçlayan bu çalışma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, dünyayı daha görünebilir hale getiren, yorumlayıcı materyal ve uygulamalardan oluşmaktadır. Burada bahsedilen uygulamalar dünyayı; mülakatlar, konuşmalar, fotoğraflar, kayıtlar vb. içeren temsiller serisidir (Denzin ve Lincoln, 2011 akt: Creswell, 2013). Nitel araştırma, belirlenen olay ve olguların bütünsel bir yaklaşımla ele alındığı görüşme, gözlem ve doküman inceleme gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı bir araştırma sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, tek başına bir yöntem olarak kullanıldığı gibi araştırılması amaçlanan olgu ve olaylar ile ilgili olarak belirlenen materyallerin analizini de içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumu ve tarihsel sürecine ilişkin olarak litaratürden elde edilen yazılı eserler, mevzuatlar, istatistikî ve tarihi belgeler, ayrıntılı bir şekilde doküman incelemesi tekniği ile incelenmiştir. Olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir yöntem süreci izlenilmiş, kapsamlı alanyazın taraması yapılmıştır.

3.2. VERİLERİN TOPLANMASI

Bu araştırmada doküman inceleme tekniği kullanıldığından ilgili araştırma süreci boyunca ölçek, anket vb. gibi veri toplama araçları kullanılmamıştır. Bu araştırmanın genel amacı ve alt amaçları doğrultusunda Azerbaycan eğitim sisteminin mevcut durumunu ortaya koyacak ve tarihsel süreç içerisinde eğitim sisteminin gelişimindeki olumlu ve olumsuz süreçleri objektif bir biçimde ele almaya çalışan uluslararası ve ulusal alanyazın taranarak

veriler oluşturulmuştur. Araştırmada Azerbaycan eğitim sistemini ilgilendiren 2009-2020 yılları arasında oluşturulan eğitim kanunları ve bu kanunlara yönelik yapılan yönetmelikler, 1995-2020 yıllarındaki Devlet İstatistik Komitesi kararları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1995 yılından günümüze kadar olan eğitim alanındaki reform programları ilgili verileri oluşturmuştur. Uluslararası ve ulusal akademik veritabanları, YÖK Tez Merkezi ve Azerbaycan Yüksek Öğretim Kurumlarından ve mevzuatından veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın amacı çerçevesinde belirlenen sınırlara uygun biçimde toplanmıştır. Ayrıca araştırma süreci boyunca ilgili alanyazın sürekli olarak takip edilmiş ve bu bilgilerin güncel olmasına dikkat edilmiştir.

3.3. VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırmadan elde edilen veriler araştırmanın amacı çerçevesinde belirlenen sınırlara uygun biçimde temalandırılarak betimsel bir biçimde analiz edilmiştir. Bu amaçla çalışmadan elde edilen verilerde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu analiz tekniğinde araştırmada kullanılacak veriler önceden belirlenen temalara göre incelenip özetlenerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada, araştırmanın genel ve alt amaçları doğrultusunda Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin mevcut durumu araştırılmıştır. Eğitim sisteminin gelişimini ve mevcut durumunu etkilemesinden dolayı Azerbaycan yükseköğretiminin tarihsel gelişim süreci de incelenmiştir. Ayrıca verilerin daha anlaşılabilir olması için tablo, şekil ve grafikler ile farklı araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak betimleyici özellikler güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bunlara ek olarak bulguların sunumunda ilgili bölümlerden alıntılara da yer verilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Azerbaycan yükseköğretim sisteminin tarihsel gelişimini olumlu ve olumsuz yönde etkileyen faktörler ile Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumu incelenerek yapılan analizler sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1. AZERBAYCAN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Azerbaycan bulunduğu coğrafya ve tarihinden dolayı her zaman bilim ve sanatla iç içe olmuştur. Burada kurulan devletler, bilim insanlarına kucak açmış, bilimi ve bilim insanlarını kutsal sayarak korumaya çalışmışlardır (Mammadov, 2008: 16). Mardanov (2008)'un "Azerbaycan'da Eğitim Tarihi" kitabı Azerbaycan eğitim tarihiyle ilgili önemli pek çok konuyu inceleyerek sunmuştur. Bu kitaptaki bilgilere dayanarak Azerbaycan'da ilk ilköğretim okullarının kurulmasının yeni dönemin başlangıcına denk geldiği söylenebilmektedir. Tarihi kaynaklar incelendiğinde 7. yüzyılda Azerbaycan'da eğitim sisteminin var olduğu açıkça anlaşılmaktadır. 18. yüzyıla kadar eğitim; okullar, camiler ve özel evlerde verilmektedir. Okula kabul şartında altı yaş sınırı aranmıştır. Öğrencilerin ders kitapları bulunmamakla beraber gün içinde ders süresi 7-8 saattir. Öğrenciler alfabeyi öğrendikten sonra Kur'an'ı okuma eğitimi almaktadırlar (Mardanov, 2011). O dönemde orta ve yükseköğretim kurumlarının rolünü oynayan ruhaniler (din adamları) yetiştirmeye odaklı medreseler bulunmaktadır. Medreselerde dini bilimlerin yanı sıra edebiyat, matematik, astronomi gibi dersler de öğretilmektedir. Eğitim süresine ait kararlar öğretmenler tarafından alınmakta olup, eğitimini tamamlayan öğrencilere de öğretmenler tarafından belge tanzim edilmektedir (Mahmudov, 2014: 435).

Rusya'nın Azerbaycan'ı işgali 19. yüzyılda yoğunlaşmaya başlamıştır. "Gülistan" (1813) ve "Türkmençay" (1818) anlaşmaları ile Azerbaycan'ın işgalini tamamlayan Rusya Azerbaycan'da Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikasını uygulamak için eğitim alanında bazı değişiklikler yapmıştır. 1829 yılında kabul edilen "Zakafkasya Okulları Nizamnamesi" (Zaqafqaziya məktəblərinin əsasnaməsi) gereği Şuşa, Şeki, Bakü, Gence, Nahçıvan ve Şamahı şehirlerinde Rus dilini halka yaymak ve ilköğretimi sağlamak için bölgesel okullar (Qəza

məktəbləri) açılmıştır. O yıllarda açılan okullarda ders verecek öğretmen eksikliği bulunmaktadır. Bölge okulları (Qəza məktəbləri) yerel halktan Rus yönetimlerinde çalışacak personel ve çevirmen ihtiyacından dolayı oluşturulmuştur. Azerbaycan'ın Şuşa, Bakı, Gence, Şamahı, Nahçıvan gibi farklı şehirlerinde milli eğitimcilerin çabalarıyla Tatar (Azerbaycan) Rus okulları açılsa da bu okullarda Azerbaycanlı eğitmenlere görev verilmemiştir. Güney Kafkasya'da uzun süre öğretmen yetiştirmek amacıyla eğitim kurumu açılmamıştır. Bu amaçla kuruluşu gerçekleşen ilk kurum, Gürcistan'da 1866'da kurulan Tiflis Aleksandrovski Öğretmenler Enstitüsü'dür (Hasanova, 2013: 9). 1876'da Gürcistan'ın Gori şehrinde kurulan Gori Seminaryası, Azerbaycan'da ilköğretim, bilim ve kültürün gelişmesinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur (Hasanova, 2013: 9).

Gori Seminaryasının Azerbaycanlı mezunları (Firudun Bey Köçerli, Üzeyr Hacıbeyov, Reşid Bey Efendiyev, Sefereli Bey Velibeyov, Mahmud Bey Mahmudbeyov, Celil Məmmedquluzade, Ferhad Ağazade, Neriman Nerimanov, Süleyman Sani Axundov vb.) Azerbaycan'da okul ve eğitimin gelişmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Ancak Gori ve Erivan (İravan) şehirlerinde açılan eğitim kurumlarında yetişen öğretmenler Azerbaycan'ın ihtiyacını karşılayacak yeterlilikte değildir. 19. yüzyılın 80'li yıllarından 1918'e kadar bu eğitim kurumlarında sadece 262 Azerbaycanlı eğitim görmüştür (Mahmudov, 2014: 435).

20. yüzyılın başlarında meydana gelen sosyal ve siyasi olaylar birçok konuya yeni bir hava katmıştır. 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyetin faaliyetinde iki önemli konu geçerliliğini korumuştur. Bunlar:

1. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumak
2. Milli eğitim sistemi oluşturmak

4.1.1. Cumhuriyet Dönemi Azerbaycan Yükseköğretim Sistemi

28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu her alanda olduğu gibi eğitimde de önemli ölçüde hissedilmiş, dönemin eğitimine milli ve manevi değerler kazandırmaya başlanmıştır. Eğitimle ilgili olarak Halk Maarifi Nazırlığı kurulmuştur (Balayev, 1993: 246).

Cumhuriyet döneminde eğitimle ilgili önemli gelişmelerden biri Bakü Devlet Üniversitesinin kurulması olmuştur. Diğer önemli gelişmelerden bir diğeri ise ülkedeki okulların büyük bir hızla milli değerlere uygun hale getirilmesidir. Bu dönemde eğitimdeki millileşme, belirli aşamalarla yürütülmüştür (Mardanov ve Kuliyev, 2003: 27). Azerbaycan

Demokratik Cumhuriyeti sadece 23 ay var olabilmiştir. Nisan 1920'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yıkılmış ve Azerbaycan'da Sovyet iktidarı kurulmuştur (Vahapzade, 2019: 182). Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kısa ömrü, kurucuların tam gelişmiş bir yükseköğretim sistemi kurmasına izin vermemiştir. Ülkedeki ilk üniversite olan Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin yıkılışından sonra Sovyet döneminde de işlevini sürdürmeye devam ettirmiş,Azerbaycan'daki en büyük araştırma ve yükseköğretim kurumu haline gelmiştir (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 98).

4.1.2. Azerbaycan'da Yükseköğretimin Gelişimi (1920-1930)

Azerbaycan'daki tek yükseköğretim kurumu olan Bakü Devlet Üniversitesi, Sovyet iktidarı döneminde yeni hükümetin siyasi ideolojisine göre yeniden yapılandırılmıştır. Azerbaycan yüksek öğretim planlaması, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içindeki diğer birçok ülke ile benzer durumda bulunmaktadır. Bu durum planlı ekonomi fikrinden kaynaklanmıştır. Sanayileşme ve ekonomik kalkınma, yükseköğretimin gelişimini etkileyen önde gelen güçlerden biridir. 1920 ve 1930'lu yıllarda yeni endüstrilerin ve dalların ortaya çıkması, yeni eğitim programlarının hazırlanması ve kurumlarının açılmasını zorunlu kılmıştır. Yükseköğretim, ulusal ekonomiye ve sanayileşmeye uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Petrol Enstitüsü, Tarım Enstitüsü ve Azerbaycan Politeknik Enstitüsü gibi uzmanlaşmış yükseköğretim kurumlarının kurulmasının amacı sanayileşmeye uyum sağlama çabalarıdır (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 99).

Azerbaycan Halk Eğitim Komiserliği (Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı) Mayıs 1920 tarihinde Azerbaycan'da diğer yükseköğretim kurumlarının kurulması hakkındakı teklifleri hazırlamak için özel bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon aynı yılın Ekim ayı içerisinde, yükseköğretim kurumlarının oluşturulmasına ilişkin önerilerini Halk Eğitim Komiserliği'ne sunmuştur. Bu öneriler neticesinde kuruluşu gerçekleşen Bakü Politeknik Enstitüsü, Azerbaycan'daki ikinci yükseköğretim kurumu olmuştur. Politeknik Enstitüsünün Tarım Fakültesi ve Azerbaycan Devlet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Azerbaycan'da biyoloji, tarım ve tıp bilimlerinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Mardanov, 2011: 311). Bunlara ek olarak Mayıs 1921'de Azerbaycan klasik müziğinin kurucusu Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin girişimiyle eski müzik okulu temelinde, üçüncü üniversite olan Azerbaycan Devlet Konservatuarı kurulmuştur (Mardanov, 2011: 308).

Azerbaycan'da 1920'li yıllarda genel eğitim okulları ağının hızla gelişim göstermesi, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının açılmasını zorunlu hale getirmiştir

(Vahapzade, 2019: 182). Bu doğrultuda 1921'de ilk pedagojik yükseköğretim kurumu olan Azerbaycan Erkek Pedagoji Enstitüsü kurulmuştur. Aynı yıl kadınlar için kurulan Okul Öncesi Eğitim Enstitüsü 1922-1923 eğitim-öğretim yılında, Yüksek Pedagojik Kadın Enstitüsüne dönüştürülmüştür. 1924 yılında erkek ve kadın enstitüleri, Yüksek Pedagoji Enstitüsü adıyla tek bir çatı altında toplanmıştır (Mardanov, 2011: 308).

1921 yılında Azerbaycan Halk Eğitim Komiserliği (Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı), Sovyet Rusya Halk Eğitim Komiserliğine (Sovet Rusiyasının Xalq Maarif Komissarlığına) Azerbaycan'da yükseköğretimin düzenlenmesine yardımcı olmaları için çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıya cevaben Rusya, Azerbaycan üniversitelerinde ve araştırma kurumlarında kalıcı olarak çalışmak üzere bilim insanları ve öğretmenler göndermiştir (Mardanov, 2011: 308). Oluşturulan yükseköğretim kurumlarında dersler Rusça olarak yapılmıştır. Bu durum milli personel yetiştirmeyi zorlaştıran nedenlerden birini oluşturmaktadır. Bütün bunlara rağmen kademeli olarak derslerin Azerbaycan dili ile yapılması için bazı tedbirler alınmıştır. Azerbaycan Halk Eğitim Komiserliği (Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı) de bu yönde ciddi adımlar atarak 30 Temmuz 1922 tarihli "Yükseköğretim kurumlarında Türk (Azerbaycan) dilinin öğrenilmesinin gerekliliği hakkında" bir karar yayınlamıştır. Azerbaycan dilinde çeşitli konularda çok sayıda ders kitabı ve terminolojik sözlük hazırlanması, Azerbaycan dilinin öğretimini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. 1920'li yılların ortalarından itibaren Azerbaycan gençleri Moskova, Leningrad (St. Petersburg) ve Rusya'nın diğer büyük şehirlerinde bulunan üniversitelere yükseköğretim için gönderilmeye başlanmıştır. Sadece 1925/1926 akademik yılında 120 Azerbaycanlı genç, Rus üniversitelerinde eğitim almıştır (Mardanov, 2011: 310).

1920'li yılların başında bilimsel güçlerin yoğunlaştığı Azerbaycan Politeknik Enstitüsü (şimdiki Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi) teknik bilimlerin merkezi haline gelmiştir. 1920'li yıllarda üniversitelerden mezun olanlar daha sonra ilk Azerbaycanlı bilim insanları olmuş ve yükseköğretimin temellerini atan Rus bilim insanlarının yerlerini almıştır. Azerbaycan tarihi ile ilgili araştırmaların bilimsel temelleri de bu dönemde atılmıştır. Azerbaycan halkının tarihi üzerine bilimsel araştırmalar yapılmış ve ülkede yaygın birçok hastalığın etimolojisi incelenmiştir. Sovyet yönetiminin ilk 10 yılında Azerbaycan'da milli, pedagojik bilim insanları ve personel yetiştirme alanında büyük başarılar elde edilmiştir. Yükseköğretim kurumlarında çeşitli bilim dallarında tezler savunan Azerbaycanlı bilim insanlarının ilk nesli yetişmiştir. Mustafa Topçubaşov, Kamil Balakishiyev, Mammadamin

Efendiyev ve diğerleri tıp alanında doktora tezleri savunmuşlardır. Vali Huluflu ise 1930 yılında profesör unvanını alarak Azerbaycanlı ilk tarih profesörü olmuştur (Mardanov, 2011: 313).

Azerbaycan'ın yükseköğretim kurumlarında görev yapan Azerbaycanlı bilim insanlarından Bekir Çobanzade, Azerbaycan dil biliminin (dilçiliyinin) temellerini atmıştır. Azerbaycan dili ve edebiyatı alanında ilk üniversite hocalarından Abdurrahim Bey Hagverdiyev, sanatsal ve bilimsel yaratıcılığıyla Azerbaycan edebi çalışmalarına büyük katkılarda bulunmuştur. Üniversitede ders vermeye başlayan Sadık Hüseynov, Azerbaycan'da kimyanın temellerini atmış, Azerbaycan Türkçesinde ilk kimya ders kitabını ve kimya terminolojisini yaratmış, ayrıca birçok Azerbaycanlı kimyager yetiştirmiştir. Yaziçi Taghi Shahbazi, üniversite rektörü olarak görev yaparken yükseköğretim kurumlarında bilimsel bir ortam yaratılması ve milli bilim insanlarının yetiştirilmesi alanında birçok çalışma yapmıştır (Mardanov, 2011:311).

Kollektifleştirme döneminde kollektif çiftlikler için tarım ve hayvancılık alanında uzmanlar yetiştirmek amacıyla Azerbaycan Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Böylece 1920'li yılların sonunda Azerbaycan'da 5 yükseköğretim kurumu faaliyet göstermiştir. Bu 5 yükseköğretim kurumu şunlardır:

I. Azerbaycan Devlet Üniversitesi

2. Azerbaycan Devlet Konservatuarı

3. Azerbaycan Politeknik Enstitüsü

4. Yüksek Pedagoji Enstitüsü

5. Azerbaycan Ziraat Enstitüsü

19 Haziran 1930'da Azerbaycan Halk Komiserleri Konseyi, Azerbaycan SSC'nin yükseköğretim kurumlarının ve yüksek teknik okullarının yeniden düzenlenmesi, bölgeselleştirilmesi ve bunların ilgili halk komiserliklerine devredilmesi hakkında bir karar almıştır. Bu kararın sonucunda Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü (Azərbavcan Dövlət Pedaqoji İnstitutu), Zakafkasya Devlet Beden Eğitimi (Zaqafqaziya Dövlət Bədən Tərbiyəsi), Azerbaycan Ticaret Kooperatifi (Azərbaycan Ticarət-Kooperativ) ve Azerbaycan Devlet Tıp (Azərbaycan Dövlət Tibb) Enstitüleri dahil olmak üzere bağımsız saha (alan) enstitüleri, üniversitenin fakülteleri temelinde kurulmuştur. 1930'ların başında Azerbaycan Politeknik Enstitüsünde, Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünde ve Ziraat Enstitüsünde akşam bölümleri

açılmıştır. 1936'da Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünün bireysel fakültelerinin gıyabi bölümleri temelinde bağımsız bir Giyabi Pedagoji Enstitüsü kurulmuştur (Mardanov, 2011: 315).

1930'lu yılların ortalarında Azerbaycan'da yedi yıllık zorunlu eğitime geçiş ile öğretim elemanı talebi daha da artış göstermiştir. Azerbaycan Halk Komiserleri Konseyi (Azərbaycan Xalq Komissarları Soveti) bu ihtiyacı karşılamak için bazı tedbirler almıştır. 1938'de Gence Pedagoji Enstitüsünün kuruluşu bu tedbirler doğrultusunda gerçekleşmiştir (Mahmudov, 2014: 435) .

Yükseköğretim kurumlarında bilimsel araştırma yapılmadan bilimin modern gereksinimlerini karşılayan ve niteliklerini artıran personel eğitiminin uygulanması mümkün değildir. 23 Temmuz 1936 tarihli "Yükseköğretim kurumunda bilimsel araştırma çalışmaları hakkında" («Ali təhsil müəssisəsində elmi-tədqiqat işi haqqında») alınan karar, ülkedeki bilimsel araştırma çalışmalarının gelişiminde bir dönüm noktası olmuştur. Alınan bu kararda bilimsel araştırma çalışmalarının yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanlarının faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir. Bu karara göre öğrenci ve öğretmen sayısı fazla olan yükseköğretim kurumlarında ilmî işlerden sorumlu rektör yardımcılığı pozisyonu oluşturulmuştur (Mardanov, 2011: 315).

1930'lu yılların sonunda yüksek eğitimli denizcilere ciddi bir ihtiyaç duyulmuştur. Bu gereksinim dikkate alınarak 25 Haziran 1939 tarihinde Bakü'de Hazar Yüksek Deniz Okulu (Xəzər Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbi) kurulmuştur. Böylece 1930'ların sonunda Azerbaycan'da faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarının sayısı 10'a ulaşmıştır (Mardanov, 2011:316). Bu yükseköğretim kurumları:

1. S.M. Kirov Azerbaycan Devlet Üniversitesi
2. V.I. Lenin'in adını taşıyan Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü
3. Azerbaycan Petrol Enstitüsü
4. Azerbaycan Devlet Tıp Enstitüsü
5. Zakafkasya Devlet Beden Eğitimi Enstitüsü
6. Azerbaycan Ticaret-Kooperatif Enstitüsü
7. Azerbaycan Ziraat Enstitüsü
8. Azerbaycan Devlet Konservatuarı
9. Kirovabad (Gence) Devlet Pedagoji Enstitüsü
10. Hazar Yüksek Deniz Okulu

Tüm bu olumlu yönde atılan adımların yanı sıra 1930'lu yıllarda kanlı baskılar (Represiya) da eğitimi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum Azerbaycan'ın bilim, eğitim ve kültürüne büyük bir darbe indirmiştir (Öztay, 2022: 163). O yıllarda baskı altına alınan önemli bilim insanları ve sanatçılar arasında yazar Hüseyin Cavid, şair Mikayil Muşfig, yazar ve eleştirmen Seyid Hüseyin, şair Ahmed Cevad, yazar ve bilim insanı Yusif Vezir Çemenzeminli, seçkin filolog, profesör Bekir Çobanzade, Bakü Devlet Üniversitesinin ilk Azerbaycanlı rektörü, yazar Tagı Şahbazi Simurg, eleştirmen Salman Mümtaz, ilahiyatçı bilim adamı Mir Muhammed Kazım Ağa, folklorcu bilim adamı Henefi Zeynallı, eleştirmenler Ali Nazım, Mustafa Guliyev, Memmedkazım Alekberlı, Atababa Musahanlı, halk figürleri Omar Faig Nemanzade ve Hacı Karim Şamli, yazar Hacı Baba Nezerlı, ilk kadın eğitimciler Madina Hanım Giyasbeyli, yazar Soltan Mecid Ganizade, aktörler Abbas Mirza Şarifzade, Ulvi Receb gibi önemli isimler bulunmaktadır. Bu terör olayları Azerbaycan'ın bilimsel ve pedagojik potansiyelini ciddi bir şekilde zayıflatmıştır (Mardanov, 2011: 316).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasıyla hükümetin ideolojik politikasının ana yönü olan "proleterleşme" politikası yükseköğretimi de etkilemiştir. Daha önce doğrudan yükseköğretim kurumları tarafından yapılan öğrenci kabulü 1923-1924 eğitim-öğretim yılından itibaren Yüksek Okullar Arası Kabul Komisyonu'na atanmıştır. Yükseköğretim kurumlarına giriş özel bir hazırlık gerektirirdiği halde nüfusun proletarya denilen yoksul sınıfına mensup olanlar üniversiteye sınavsız alınmıştır. Aydınların çocuklarının yükseköğretim kurumlarında eğitim almalarının önünde çeşitli engeller yaratılmıştır. Nitekim sosyal kökenleri nedeniyle işçi ve köylü olmayanların yükseköğrenime kabulü hükümet tarafından sınırlandırılmıştır (Mardanov, 2011: 309). Sonuç olarak Azerbaycan yüksekokullarına kabul edilen öğrencilerin sosyal yapısı hızla değişmiş ve bunun olumsuz etkileri olmuştur. Çünkü yükseköğretim sisteminde yürütülen "proleterleştirme" politikası, yükseköğretimin gelişmesi ve yüksek nitelikli uzmanların yetiştirilmesi üzerinde olumsuz etki yapmıştır. 1930'lu yılların ortalarında ülkedeki eğitimi proleterleşme politikası önemini yitirmeye başlamıştır. SSCB hükümetinin 29 Aralık 1935 tarihli "Yükseköğretim kurumlarına ve teknik okullara kabul hakkındaki karar"a göre başvuranlar için sosyal kökenlerine göre sınıflandırmalar, üniversitelere girişte kısıtlanmalar kaldırılmış ve tüm vatandaşlar için yükseköğretim hakkı verilmiştir (Mardanov, 2011: 314).

SSCB hükümetinin 23 Haziran 1936 tarihli "Yükseköğretim kurumlarının çalışmaları ve yüksek kurumların yönetimi hakkında karar"ından sonra Azerbaycan'da yüksek nitelikli uzmanların yetiştirilmesinde yeni bir aşama başlamıştır. Bu kararda, öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına kabulünde tek tip kurallar belirlenmiştir. Mayıs 1938'de "Yükseköğretim Kurumlarında Devlet Sınav Komisyonları Hakkında Yönetmelik" («Ali təhsil müəssisələrində Dövlət İmtahan Komissiyaları haqqında» Əsasnamə) onaylanmıştır. Tüm üniversitelerde devlet sınav komisyonları organize edilmiştir. 1938-1939 eğitim-öğretim yılından itibaren dörtlü (mükemmel, iyi, yeterli, yetersiz) bilginin değerlendirilmesi sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Tüm bu kararların uygulanması eğitim kalitesinin artırılmasında önemli bir rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar yükseköğretim kurumlarına eğitim alan öğrenci sayısı yükselen bir çizgide artış göstermiştir. 1933-1934 öğretim yılında 3185 kişi yükseköğretime kabul edilmiştir, 1940 yılında kabul edilenlerin sayısı 4251 olmuştur. 1940-1941 öğretim yılında cumhuriyetin yükseköğretim kurumlarında 14.600 öğrenci okumuştur (Mardanov, 2011: 317).

4.1.3. II. Dünya Savaşı Döneminde Azerbaycan Yükseköğretim Sistemi

II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar yükseköğretim kurumlarına öğrenci kaydı yükselen bir çizgide gelişmiştir. 22 Haziran 1941'de Nazi Almanyası'nın, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne saldırması sonucunda SSCB içindeki tüm milletler gibi Azerbaycan halkı da düşmana karşı savaşmak için seferberlik ilan etmiştir. "Her şey cephe için her şey zafer için" çağrısına ilk katılanlar arasında yükseköğretim kurumlarının kolektifleri bulunmuştur. Savaş her alanda olduğu gibi halk eğitimi alanında da ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Yükseköğretim, çalışma rejimlerinde köklü değişiklikler yapmıştır. Eğitim ve bilim faaliyetlerinde cephenin ihtiyaçlarına ve askerlik çağının gereklerine göre imar çalışmaları yapılmıştır (Mahmudov, 2014: 442). Savaş yıllarında yükseköğretim kurumlarında yapılan araştırmalarda ana odak, "ana vatanın" (SSCB) savunmasıyla ilgili konulardır. Askeri dönemin zorluklarına rağmen 1941-1945 yıllarında üniversiteler 1750'den fazla uzman yetiştirmiştir (Mardanov, 2011: 318).

Savaş döneminde yükseköğretim kurumlarının kısa süreli (beş yıllık öğretim süresi olan yükseköğretim kurumları için üç buçuk yıl, dört yıllık öğretim süresi olan yükseköğretim kurumları için üç yıl) müfredatla faaliyet göstermesine karar verilmiştir (Mardanov, 2011: 318). Savaş yılları, sanatçıların yaratıcılığında da yeni bir sayfa açmıştır. Müzik, tiyatro ve sinema alanındaki gelişim durmamış aksine hızlanmıştır. Halkın sevgili sanatçıları, cephede

savaşan askerlerin, arka cephede ise çalışkan insanların vatanseverliğini ve savaş ruhunu yükseltmek için yılmadan çalışmışlardır. Azerbaycan Tiyatro Enstitüsü bu dönemde kurulmuştur (Mardanov, 2011: 318).

27 Mart 1945'te Azerbaycan Halk Komiserleri Konseyi (Azərbaycan Xalq Komissarları Soveti), SSCB Bilimler Akademisi'nin bir şubesi temelinde Azerbaycan SSC Bilimler Akademisinin (Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası) kurulmasına ilişkin bir karar almıştır. Azerbaycan Bilimler Akademisi, Azerbaycan'da zamanın gereklerine uygun olarak bilimsel araştırma çalışmalarının oluşmasında ve genel olarak bilimsel bir ortamın yaratılmasında önemli rol oynamıştır (Mahmudov, 2014: 435). 1946 yılında Azerbaycan bölgelerine Rus dili ve edebiyatı öğretmenleri yetiştirmek amacıyla Mirza Fatali Ahundov adına iki yıllık Azerbaycan Muallimler Enstitüsü (Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu) kurulmuştur. 1945'te Azerbaycan'da yaklaşık 3000 akademisyen bulunmaktaydı. Bunların 150'si profesördür. Bu akademisyenler 66 farklı bilimsel araştırma kurumu ve üniversitede çalışmaktaydılar (Mahmudov, 2014: 443).

4.1.4. II. Dünya Savaşı Sonrası Azerbaycan Yükseköğretim Sistemi

Savaş sonrası dönemde devlet bilime ve araştırmaya özel önem vermiştir. Azerbaycan'da bir yükseköğretim kurumu olan Azerbaycan Bilimler Akademisi başkanından daha yüksek maaş alan ikinci bir pozisyon sahibinin olmaması bu yüzden tesadüf değildir. Savaş sonrası yıllarda ülkede faaliyet gösteren tüm bilimsel kuruluşların ana odak noktası, ülkenin ekonomik ve kültürel kalkınma planlarının uygulanmasıyla ilgili sorunları çözmektir (Mardanov, 2011: 320). 1946-1950 dönemleri ulusal ekonominin canlandığı yıllardı. 1950'lerin ilk yarısında ülke ekonomisinin çeşitli alanlarında yetiştirilen mühendis, ekonomist, ziraat mühendisi, doktor, öğretmen ve hukukçu sayısı 14.262 kişi olmuştur. Teknik alanda personelin yetiştirilmesinden elde edilen başarılara rağmen ülke ekonomisinin çeşitli alanlarında hala mühendis eksikliği bulunmaya devam etmiştir. Bu nedenle Kasım 1950'de, Azerbaycan Sanayi Enstitüsü ve Azerbaycan Ziraat Enstitüsünün bazı fakülteleri temelinde Azerbaycan Politeknik Enstitüsü kurulmuştur (Mardanov, 2011: 320). Tarım alanının temel eksikliklerinden biri bu alandaki personel sıkıntısı ile ilgilidir. Bu nedenle Ziraat Enstitüsü de dahil olmak üzere tarımla ilgili eğitim kurumlarında kontenjan sayının artırılması ve eğitim sürecinin iyileştirilmesi gibi acil görevler belirlenmiştir (Mardanov, 2011: 323).

1948 yılında kurulan bir diğer yükseköğretim kurumu Azerbaycan Pedagoji Yabancı Diller Enstitüsü (Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutu) olmuştur. 1950'de üniversitelere kabul edilen 8.725 öğrenci, 1940 yılındaki öğrenci sayısının iki katıdır. Bunlardan 2.003'ü sanayi ve inşaat, 595'i tarım, 644'ü ekonomi ve hukuk, 440'ı sağlık, beden eğitimi ve spor, 4989'u eğitim, 54'ü sanat ve sinema bölümlerini kazanmıştır. 1950-1951 eğitim-öğretim yılında, yükseköğretim öğrenci kontenjanı 28.632 kişiden oluşmaktadır. 1946-1950 yılları ise ulusal ekonominin canlandığı yıllardı. Teknik alanda personelin yetiştirilmesinde elde edilen başarılara rağmen çeşitli alanlarda hala mühendis eksikliği devam etmiştir. Bu nedenle Kasım 1950'de Azerbaycan Politeknik Enstitüsü (Azərbaycan Politexnik institutu) kurulmuş ve böylelikle mühendislik, nakliye, inşaat ve diğer alanlarda yüksek nitelikli uzman ihtiyacının giderilmesi mümkün kılınmıştır (Mardanov, 2011: 320).

1950'lerde Azerbaycan'da 15 yükseköğretim kurumu faaliyet göstermiştir. Bu dönemde yüzlerce genç, Azerbaycan dışında SSCB'nin ünlü yükseköğretim kurumlarında öğrenim görmekteydiler. Sadece 1950'lerde Moskova ve Leningrad (St. Petersburg) yükseköğretim kurumlarında 800'den fazla Azerbaycanlı öğrenci okumuştur (Mardanov, 2011: 326). 1956 yılından itibaren Azerbaycan yükseköğretim kurumlarında yabancı ülkelerden öğrenci kabulü başlamıştır. O yıl Almanya ve Bulgaristan'dan 40 öğrenci Azerbaycan'a gönderilmiştir (Mahmudov, 2014: 443).

SSCB Savunma Bakanlığının 21 Haziran 1958 tarihli kararına göre Bakü'de Yüksek Genel Ordu Komutanları Okulu (Ali Umumqoşun Komandirləri Məktəbi) kurulmuştur. Yüksek eğitimli askeri personel yetiştiren bu okul Bakü'de bulunsa da okulda eğitim Rusça olarak yapılmakta ve öğrenciler arasında Azerbaycanlılar bulunmamaktaydı. 1957'de yükseköğretim kurumlarına kabul kurallarında bir değişiklik yapılmıştır. Öğrencilerin üniversitelere giriş sınavlarına hazırlanmaları için geniş bir hazırlık kursları ağı oluşturulmuştur. Yapılan yeni değişikliğe göre liseden mezun olduktan sonra pratik iş tecrübesine sahip olanların üniversitelere alınmasına öncelik verilmiştir (Mardanov, 2011: 324). Bu karar sanayi kuruluşları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1960 yılından başlayarak yükseköğretim kurumlarının ilk yılında öğrenci kabulü sanayi işletmelerinden, inşaat kuruluşlarından, kolektif ve devlet çiftliklerinden yapılan yönlendirmeler temelinde gerçekleştirilmiştir. Böylece eğitimli, üretim oranı yüksek işçiler ve genç çiftçiler, işletme yöneticilerinin, kamu kuruluşlarının seçimi ve yönlendirmesi ile yükseköğretim eğitimi almaya gönderilmiştir. Bu öğrenciler öğrenim süresince çalıştıkları kurumdan burs almakta ve

eğitimlerini tamamladıktan sonra çalışmak için o kuruma geri dönmek zorunda kalmaktaydılar (Mardanov, 2011: 330).

Farklı eğitim biçimlerinin (akşam ve gıyabi) oluşturulması, üretim alanlarında çalışan işçilerin mesleki ve nitelik düzeylerinin yükseltilmesinden dolayı eğitimlerini devam ettirmeleri gerekliliğinden kaynaklanmıştır. Yükseköğretim kurumlarının akşam ve gıyabi fakülte ve bölümleri ağının gelişimi, yeni giyabi ve akşam fakültelerin, bölümlerin ve eğitim merkezlerinin oluşturulması bu döneme denk gelmektedir. Sanayileşme ve iş gücü piyasası talepleri, bugün hala uygulanmakta olan yükseköğretim eğitim türlerini (akşam eğitimi, qiyabi eğitim) şekillendirmiştir diyebiliriz (Mahmudov, 2014: 443).

Ekonominin gelişmesi ve üst düzey niteliklere sahip uzmanlara artan ihtiyaçtan kaynaklı 1970 ve 1980 yılları arasında Sovyet döneminde yükseköğretim kurumlarının sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. 1970'de 13 yükseköğretim kurumunda 138 uzmanlık alanında okuyan 80.000 öğrenci varken 1980 yılında 17 yükseköğretim kurumunda 158 alanda uzmanlaşan 107.000 kişi vardır (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 99).

1970 ve 1980'li yıllarda yükseköğretim kurumlarının maddi ve teknik altyapısını güçlendirmek için büyük çabalar sarf edilmiştir. Yükseköğretim kurumları için yeni eğitim binaları ve yurt kompleksleri inşa edilmiştir. 1970 ve 1980'lerde Azerbaycan'da yükseköğretimin gelişmesi Haydar Aliyev'in faaliyetleri ile bağlantılıdır (Mardanov, 2011: 344). Haydar Aliyev'in çabaları sonucunda özellikle askeri yükseköğretimde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Onun gözetiminde, 1972'den beri her yıl 300-400 genç, eski SSCB'nin yüksek askeri okullarına gönderilmiştir. Daha sonra bağımsız Azerbaycan'ın milli ordu sisteminin oluşturulması için, 1970 ve 1980'li yıllarda kurulan askeri üs okullarında ve cumhuriyet dışında eğitim gören milli personel kullanılmıştır (Mardanov, 2011, 350).

1988 yılında başlayan süreçler diğer alanlarda olduğu gibi yükseköğretim sisteminde de krize yol açmıştır. Dağlık Karabağ'da başlayan askeri çatışmalar Azerbaycan'ın yüksek öğrenimini de etkilemiştir. Karabağ savaşının Azerbaycan eğitim sistemine verdiği ağır darbelerin yanı sıra 1988-1991 yıllarında Rusya'nın yardımıyla Ermenistan topraklarından zorla sınır dışı edilen 250 binden fazla Azerbaycan vatandaşının Azerbaycan'a sığınması bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan eğitim alanında da ciddi sorunlara neden olmuştur. On binlerce Azerbaycanlı öğrenci ve öğretmenin Azerbaycan'a ani akını hem öğrencilerin eğitime katılımında hem de öğretmenlere iş sağlanmasında pek çok sorun yaratmıştır. Tüm bu

konular yükseköğretim dahil olmak üzere Azerbaycan eğitiminde zaten gergin olan durumu daha da zorlaştırmış ve derinleştirmiştir (Mardanov, 2011: 360).

4.1.5. Bağımsızlığın Yeniden Kazanılmasından Sonra Azerbaycan'ın Yükseköğretim Sistemi

19. yüzyıla kadar eğitim, geleneksel İslami okul-medrese sistemine dayanmıştır. 19. yüzyıl, bu geleneksel sistemin ve Rus eğitim sisteminin paralel varlığı ile karakterize edilebilir. 20. yüzyılda Azerbaycan'da Rus-Sovyet eğitim sistemi hâkimdir. Azerbaycan'da genel eğitim de dâhil olmak üzere eğitim sisteminin ulusal gelenekler, ulusal ahlaki, insani değerler temelinde dinamik gelişimi, devlet bağımsızlığının yeniden kazanılmasından sonra mümkün olmuştur.

Yükseköğretim, bağımsızlık yıllarında çeşitli sosyal, ekonomik, politik ve uluslararası faktörlerin etkisiyle değişmeye ve gelişmeye devam etmiştir. 1990 yılında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen önce Azerbaycan'da 105.000 öğrenciye eğitim veren 17 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 99).

Azerbaycan 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını yeniden kazanmıştır. Azerbaycan'da yükseköğretimin gelişmesinde yeni bir aşama başlamıştır. Azerbaycan bağımsızlığını yeniden kazndıktan sonra Sovyet geçmişinin geleneklerini reddederek yeni ekonomik ve siyasi yapıya uyum sağlamak için politikalar oluşturmaya başlamıştır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan devletinde eğitimle ilgili sorunlar hararetli tartışmalara konu olmuştur. Eğitim sistemini hızlı bir şekilde değiştirmenin imkânsız olduğu açıktır. Bu hızlı değişim bir bütün olarak mümkün olsa bile tehlikeli görünmekteydi. Başta eğitim olmak üzere toplumsal gelişimin tüm alanlarındaki ekonomik gerileme, kaynak kıtlığı, reformların tam olarak uygulanmasını engellemiş ve tüm okullaşma düzeyini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemdeki (1991–1994) reform politikalarının uygulanmasındaki başarısızlıklar; ekonomik çalkantılar, Karabağ'daki savaş (1988–1994) ve ülkedeki siyasi istikrarsızlıkla da ilgilidir. Aynı zamanda eğitim kurumları genellikle değişiklikleri benimseme konusunda isteksiz davranarak Sovyet yönetim, idare ve öğretim geleneklerini sürdürdürmeye eğilim göstermiştir (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 101). Bu dönemde Sovyet tarzı eğitim biçimleri varlığını bir süre daha sürdürmüştür. Öte yandan değişen dünyaya uyum sağlayabilmek için yeni siyasi ve ekonomik modellerin getirilmesi, yeni eğitim kurumlarının oluşturulması, yeni eğitim modellerinin ülkeye girmesi de doğal bir olgu olmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisinin kararı ile 1992 yılında Eğitim Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun eğitimle ilgili ilk ulusal yasama hükmüydü. Aceleyle hazırlanan bu yasanın bazı eksiklikleri olsa da birçok ilerici yönü bulunmaktadır. Bu kanunda yükseköğretimde çok kademeli bir sisteme geçilmesi, özel eğitim kurumlarının kurulması, yükseköğretim kurumlarının akreditasyonunun gerçekleştirilmesi ve eğitim kurumlarının başkanlarının seçimlerle belirlenmesi öngörülmüştür (Hasanova, 2013: 16). Kanun, eğitim sisteminin uluslararası standartları karşılayacak şekilde modernizasyonu ve güncellenmesine ilişkin ilk komünizm sonrası hükümet planlarını yansıtmaktadır. Üç aşamalı derece sistemi, özel üniversite kurma izni, mülk edinme hakkı ve öğrenim ücretlerini belirleme gibi meseleler, Eğitim Kanunu'nda yer almıştır. En önemlisi, kanunun üniversiteler için gelir çeşitlendirmesini yasallaştırmasıdır. Ayrıca kanun, lisans ve yüksek lisans ile sundukları derecelere göre sınıflandırılmış kurumlar arasında net bir ayrım yapmıştır. Yükseköğretim kurumları, yalnızca lisans dereceleri (enstitüler, konservatuarlar ve yüksek kolejler) sağlıyorlarsa tek kademeli kurumlar olarak tanımlanmıştır. İki kademeli üniversiteler, lisans derecelerine ek olarak yüksek lisans ve doktora çalışmaları sunan üniversitelerdir. Kanuna uygun olarak hem özel hem de devlet üniversiteleri vergiden muaf tutularak öğrenci alımı ve derece verilmesinde bağımsız olmuştur. Kanunun, doktora çalışmalarında da büyük değişiklikler içermediği görüşmüştür (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 102). Bu yıllarda Eğitim Kanunu uyarınca özel eğitim kurumları (Azerbaycan Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, Batı Üniversitesi, Bakü Asya Üniversitesi, Tefekkür Üniversitesi, Odlar Yurdu Üniversitesi, Bakü Avrasya Üniversitesi, Bakü Kız Üniversitesi, Nahçıvan Özel Üniversitesi, Azerbaycan Sosyal-Siyasi Üniversitesi) kurulmuştur. 120.000'den fazla öğrenci yükseköğretim kurumlarında eğitim almıştır (Mahmudov, 2014: 445). Buna rağmen kaynak eksikliği, tüm eğitim seviyelerinde kalitenin düşmesine neden oldu. Kökleri Sovyet dönemine dayanan üniversitelerdeki yolsuzluk uygulamaları, bağımsızlığın ilk yıllarında daha da yaygın hale gelmiştir. Rüşvet genellikle üniversitelere öğrenci kabulünde ve diploma alınmasında uygulanmıştır. Bu nedenle yeni ortaya çıkan özel üniversiteler, yozlaşmış devlet kurumlarının alternatifi haline gelmiştir (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 101).

Yükseköğretim kurumlarına adayların sınav (yazılı sınav, test) yöntemiyle kabul edilme süreci 1992 yılında başlamıştır. O zamana kadar öğrenci alımı sadece yüz yüze sınavla yapılmaktaydı. Bununla ilgili 1992 yılında Devlet Öğrenci Kabul Komisyonu (Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının) olan şimdiki ismiyle Devlet Sınav Merkezi kurulmuştur (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınav Merkezinin Oluşturulması Hakkında Cumhurbaşkanı

Kararı, 2016). 1993 yılında mühendislik, tıp ve spor alanları dışında, yükseköğretim kurumlarında çok kademeli yükseköğretim; dört yıllık lisans ve iki yıllık yüksek lisans sistemi uygulanmıştır. Yüksek lisansa ilk kabul 1997 yılında yapılmıştır (Mahmudov, 2014: 446).

Böylece 1990'lı yılların ikinci yarısında eğitim sisteminin her kademesinde toplumun ihtiyaçlarına göre reform yapılması ihtiyacı doğmuştur. 30 Mart 1998'de cumhurbaşkanının emriyle Devlet Eğitim Reformları Komisyonu (Təhsil Sahəsində İslahatlar üzrə Dövlət Komissiyası) kurulmuştur. "Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Reformu Programı" Devlet Komisyonu tarafından çok kısa bir sürede hazırlanarak 15 Haziran 1999 tarihinde cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Bu programın uygulanması için 100'e yakın yasal normatif belge onaylanarak kullanıma sunulmuştur (Hasanova, 2013: 16).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetlerinin geliştirilmesi amacıyla cumhurbaşkanının 20 Ağustos 2001 tarihli kararına dayanarak Savunma Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren okullara Azerbaycan Askeri Okulu, Azerbaycan Yüksek Deniz Okulu ve Azerbaycan Yüksek Askeri Havacılık Okulu adı verilmiştir. Kara Harp Okulu (Hərbi Akademiya), Haydar Aliyev'in 20 Şubat 1999 tarihli kararnamesi ile kurulmuştur (Mahmudov, 2014: 445).

Azerbaycan Cumhuriyeti cumhurbaşkanının 13 Haziran 2000 tarihli kararına göre, önde gelen 4 üniversiteye; Baku Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi (Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası), Azerbaycan Tıp Üniversitesi, Azerbaycan Devlet Tarım Üniversitesine (Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti) mali bağımsızlık ve aynı zamanda birçok yükseköğretim kurumlarına "üniversite" statüsü verilmiştir (Mahmudov, 2014: 446).

2000 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim sisteminin iyileştirilmesine ilişkin Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının Kararnamesi" adlı bir belge imzalanmıştır. Bu kararnamenin temel amacı, vatandaşların eğitim hakkını güvence altına almak, milli eğitim anlayışının hükümlerini uygulamak, yönetim sistemini modernize etmek, insan potansiyelinin kullanım etkinliğini artırmak ve eğitim sistemi ile ilgili reformları hızlandırmaktır. 2000 yılına kadar Azerbaycan, yükseköğretim alanında 30'dan fazla ülke ile düzenli olarak işbirliği yapmıştır. Böylece hem UNESCO'nun Asya ve Pasifik Havzası Bölge Komitesi'ne hem de UNESCO'nun yükseköğrenim üzerine Avrupa Bölge Komitesi'ne kabul edilmiştir. Azerbaycan ayrıca Yükseköğretim Kurumu Diplomalarının, Bilimsel Unvan ve Derecelerinin ve bu iki bölge

ülkelerine ait Eğitim Programlarının Karşılıklı Tanınmasına İlişkin Sözleşmeler'e de katılmıştır (Mammadlı, 2021: 30).

İkinci Eğitim Kanunu, 15 yıllık tartışmanın ardından 2009 yılında kabul edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti yeni Eğitim Kanunu'na göre (2009), yükseköğretimin temel amacı, uzmanlar, araştırmacılar ve akademik personel geliştirmek için toplumun ve iş gücü piyasasının taleplerini bütünleştiren bir eğitim sağlamaktır. İkinci Eğitim Kanunuyla, doktora eğitimi için yeni bir sistem kurulmuştur. Doktora eğitiminin birinci aşaması Felsefe Doktoru (Doctor of Philosophy), ikinci aşaması Bilim Doktoru (Doctor of Science) derecesi ile sonuçlanıyordu. İkinci aşama, Sovyet ve Batı Doktora derecelerinin bir karışımıdır. Önde gelen eğitim belgesi olan kanun, eğitim yapısını ve eğitim sistemini de netleştirmeyi amaçlamıştır. Kanunda yükseköğretim kurumlarının araştırma ve öğretim odaklarına göre üniversitelere, akademilere ve enstitülere ayıran özellikler belirleniyordu. Akademiler, öncelikle askeri okullar, Resim Akademisi ve Azerbaycan Diplomatik Akademisi gibi dar bir eğitime odaklanan uzmanlaşmış yükseköğretim kurumlarını içermektedir. Enstitüler, mesleki eğitim veren uzmanlaşmış kurumları kapsıyordu. Kanunda üniversiteler çok profilli kurumları temsil etmiş ve öğretime ek olarak araştırma kurumları olarak da işlev gördüğü belirtilmiştir (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 106). Bununla birlikte mevcut Azerbaycan yükseköğretim sisteminde "enstitü" unvanı yavaş yavaş aşamalı olarak kaldırılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile bazı yükseköğretim kurumlarının unvanları "enstitü" yerine "üniversite" olarak değiştirilmiştir.

Üniversiteler ve akademiler arasındaki ayrımın gerçekte belirsiz olduğunu da söylemekte fayda var. Örneğin Azerbaycan Devlet Petrol Akademisinin odak noktasının petrol sektörüyle sınırlı olmadığı için neden bir üniversite değil de akademi olduğu açıklanamıyordu. Eylül 2015'te, Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi, büyük bir yapısal veya kurumsal değişiklik olmaksızın Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Benzer şekilde, Aralık 2014'te Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Azerbaycan Turizm Enstitüsü, Azerbaycan Yönetim ve Turizm Üniversitesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Temmuz 2015'te Azerbaycan Öğretmenler Enstitüsü, Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi'ne dahil edilmiştir (İsahanlı, 2018: 106).

Ülkedeki eğitim politikaları dış politika ile yakından ilişki içerisindedir. Azerbaycan 2001 yılında Avrupa Konseyine katılmış ve 2004 yılından bu yana Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir parçası olmuştur. Azerbaycan yüksek okuryazarlık oranına ve eğitime değer

veren bir topluma sahip olmasına rağmen eğitim sistemi uluslararası standartların altında kalmıştır. Bundan dolayı mezunların küresel pazarda rekabet edemeyecekleri düşünülmekteydi. İlk reform ve kararnamelerden itibaren Azerbaycan, sosyalist eğitimin kalıntılarını ve değerlerini atmak için Batı eğitim değerlerini takip ederek Sovyet eğitimini dönüştürmeyi açıkça amaçladı. Bu nedenle ülke, Sovyet mirasını bırakmak ve diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanmak amacıyla diğer Sovyet sonrası ülkeler gibi 2005 yılında Bologna sürecine katıldı (Nabiyev, 2013 :36).

Azerbaycan'daki üniversiteler, 2004 yılından itibaren yükseköğretimde Bologna sistemine geçiş için adımlar atmaktaydı. Azerbaycan Cumhuriyeti, Avrupa ülkelerinin eğitim bakanları tarafından kabul edilen Bologna Bildirgesi'ni 2005 yılında imzalayarak Azerbaycan yükseköğretim kurumlarının Avrupa eğitim sistemine entegrasyonu yolunda önemli bir adım atmıştır. Bologna Süreci'ne katılımın ardından gerçekleştirilen birçok önemli reform, yükseköğretim sisteminin Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmesine yönelik olmuştur. Bu reformlardan bir Yüksek Öğretim Sisteminde 2009-2013 Devlet Reformları Programı'yla onaylanmıştır. Bu belgenin arkasındaki temel mantık, Azerbaycan eğitim sisteminin Avrupa eğitimine uyarlanmasıdır (Mammadli, 2021: 30).

Yukarıda belirtilen amacı gerçekleştirmek için, diğerlerinin yanı sıra müfredat içeriğinin modernizasyonu, yükseköğretim birimlerinin yönetimi ve yapısı, yükseköğretimin kalitesinin iyileştirilmesi, üniversitelerde modern kampüslerin kurulması amacıyla da önemli adımlar atıldı (Jabbarzade, 2020:17).

Bologna eğitim sisteminin Azerbaycan yükseköğretimine sağladığı faydalar son 25 yılda üniversitelerin yönetim sisteminin kalitesi ve şeffaflığında yadsınamaz bir faktör olmuştur. Aynı zamanda eğitim alanındaki reformlar, devlet tarafından her zaman ekonomik kalkınmanın hızını artırmada öncü güç olarak görülmüştür. Bu nedenle Azerbaycan, bağımsızlığını kazanmasından bu yana mevcut ihtiyacı karşılamak için dünya standartlarına uygun eğitim reformları gerçekleştirmiştir. Bu reformların örnekleri 1999 yılında onaylanan "Eğitim Reformu Programı", 2007 yılında "Teknik Mesleki Eğitimin Geliştirilmesi için Devlet Programı" ve 2013 yılında onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Eğitimin Geliştirilmesi için Devlet Stratejisi"dir (Mammadli, 2021: 30).

Bologna Süreci'ne katılmak aynı zamanda yükseköğretimde öğrenci hareketliliğini artırmıştır. Çeşitli değişim programlarına katılım için fırsatlar yaratarak üniversite ortaklıklarını genişleterek ve diğer üniversitelere kredi transfer ederek uluslararasılaşmayı

olumlu yönde etkilemiştir. Halihazırda Azerbaycan üniversiteleri; Trans-Avrupa Üniversite Çalışmaları Hareketliliği Programı (TEMPUS) ve Erasmus+ gibi Avrupa Birliği eğitim programlarına katılmaktadır. Sonuç olarak yurt dışında okuyan Azerbaycanlı öğrencilerin sayısı da artmaktadır. Bologna Süreci'ne katıldıktan kısa bir süre sonra Azerbaycan vatandaşlarının yurt dışında eğitim görmeleri için burs programı başlatma kararı 2006 yılında cumhurbaşkanı tarafından imzalanmıştır (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 132).

2019-2023 yılları için Azerbaycan Cumhuriyeti Yükseköğretim Sisteminin Uluslararası Rekabetçiliğini Artırma Devlet Programı 2018 yılında onaylanmıştır. Bu tür faaliyetler sonucunda 32'den fazla ülke ve 350'den fazla prestijli yükseköğretim kurumunda binlerce Azerbaycanlı öğrenci eğitimlerine devam etme hakkı elde etmiştir (Mammadlı, 2021: 30). Rusya, Amerika ve Avusturya gibi güçlü eğitim yapılarına sahip ülkelerin en iyi uygulamalarından yararlanmak için uluslararası çift diploma anlaşmaları imzalanmıştır.

Azerbaycan'da 51 yükseköğretim kurumu mevcuttur. Bazı yükseköğretim kurumları Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı olduğu halde, bazıları diğer bakanlıklara bağlı bulunmaktadır (Bilim ve Eğitim Bakanlığı, 2022).

Tablo 4.1: Azerbaycan Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı yükseköğretim kurumları (Bilim ve Eğitim Bakanlığı, 2022).

Azerbaycan Bilim ve Eğitim Bakanlığına Bağlı Yükseköğretim Kurumları	Şubeleri
Bakü Devlet Üniversitesi	Bakü Devlet Üniversitesi Kazak şubesi
Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi	Azerbaycan-Fransız Üniversitesi
Azerbaycan Teknik Üniversitesi	
Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi (Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti)	Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi Derbend Şubesi (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Derbend Şubesi)
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	1. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Ağcabadi Şubesi 2. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Celilabad şubesi 3. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Guba Şubesi 4. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Şamahı Şubesi 5. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Şeki Şubesi
Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi	
Bakü Slavyan Üniversitesi	
Azerbaycan Diller Üniversitesi	
Bakü Mühendislik Üniversitesi	
Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi (Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası)	
Azerbaycan Devlet Kültür ve Sanat Üniversitesi	

Sumgayıt Devlet Üniversitesi
Lenkeran Devlet Üniversitesi
Gence Devlet Üniversitesi
Azerbaycan Teknoloji Üniversitesi (Azərbaycan Texnologiya Universiteti)
Mingeçevir Devlet Üniversitesi
Nahçıvan Devlet Üniversitesi
Azerbaycan Devlet Sanat Akademisi (Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası)
Azerbaycan Ulusal Konservatuarı (Azərbaycan Milli Konservatoriyası)
Nahçıvan Muallimler Enstitüsü

Diğer bakanlıklara ve komitelere bağlı 13 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır (Bilim ve Eğitim Bakanlığı, 2022). Bu yükseköğretim kurumları Tablo 4.2'de gösterilmiştir:

Tablo 4.2: Diğer Bakanlık ve Komitelere Bağlı Yükseköğretim Kurumları.

Diğer bakanlık ve komitelere bağlı yükseköğretim kurumları
Azerbaycan Tıp Üniversitesi
Azerbaycan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Akademisi (Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası)
Azerbaycan Devlet Tarım Üniversitesi (Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti)
Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına bağlı Devlet İdare Akademisi (Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası)
Azerbaycan Devlet Denizcilik Akademisi
Ulusal Havacılık Akademisi (Milli Aviasiya Akademiyası)
ADA" Üniversitesi
Bakü Yüksek Petrol Okulu (Bakı Ali Neft Məktəbi)
Azerbaycan Turizm ve İşletme Üniversitesi (Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti)
Moskova Devlet Üniversitesi'nin M.V. Lomonosov'un adını taşıyan Bakü şubesi
I.M. Sechenov'un adını taşıyan Birinci Moskova Devlet Tıp Üniversitesi'nin Bakü şubesi
Bakü Koreografi Akademisi (Bakü Koreografi Akademisi)
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü (Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü)

Azerbaycan'da 10 özel üniversite bulunmaktadır (Bilim ve Eğitim Bakanlığı, 2022). Bu üniversiteler Tablo 4.3'te gösterilmiştir:

Tablo 4.3: Azerbaycan Özel Yükseköğretim Kurumları.

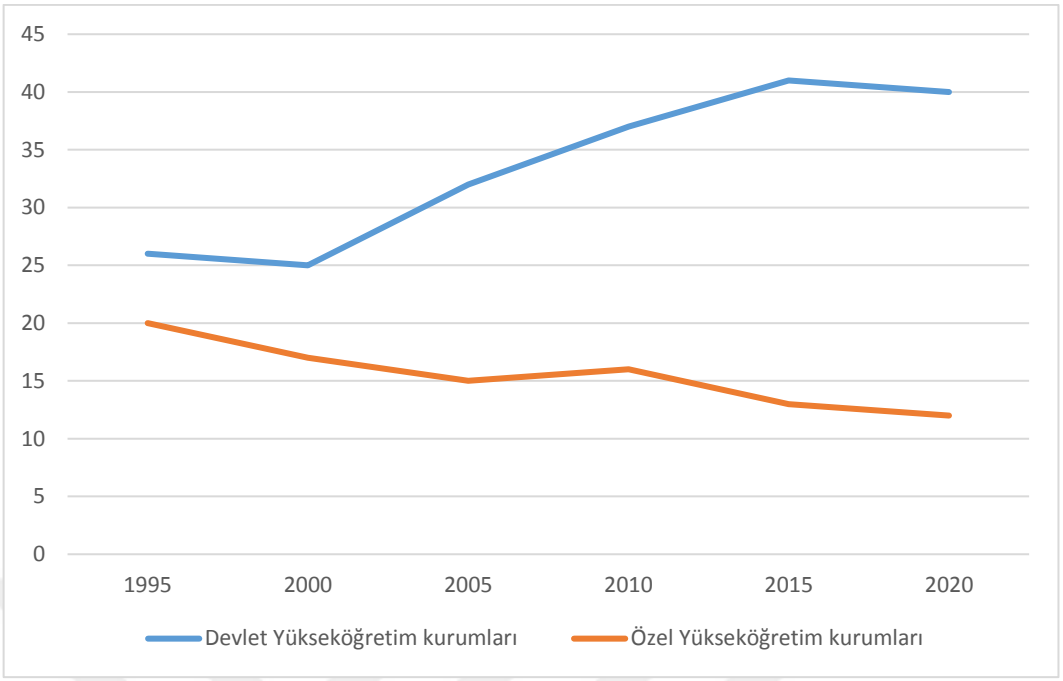
Azerbaycan Özel Yükseköğretim Kurumları
Batı Kaspi Üniversitesi (Qərbi Kaspi Universiteti)
Azerbaycan Üniversitesi
Hazar Üniversitesi

"Odlar Yurdu" Üniversitesi
Bakü Avrasya Üniversitesi
Bakü Kız Üniversitesi (Bakı Qızlar Universiteti)
Azerbaycan Kooperasiya Üniversitesi
Bakü Biznes Üniversitesi
Nahçıvan Özel Üniversitesi
Azerbaycan Çalışma ve Sosyal İlişkiler Akademisi (Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası)

Tablo 4.4: Özel Amaçlı Yükseköğretim Kurumları.

Özel Amaçlı Yükseköğretim Kurumları
Haydar Aliyev Azerbaycan Yüksek Askeri Okulu (Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi)
Milli Güvenlik Bakanlığı Haydar Aliyev Akademisi (Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Heydər Əliyev adına Akademiyası)
İçişleri Bakanlığı Polis Akademisi (Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyası)
Azerbaycan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı İç Birlikleri Yüksek Askeri Okulu (Azərbaycan Respublikası DİN Daxili Qoşunlarının Ali Hərbi Məktəbi)
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınır Hizmet Akademisi (Azərbaycan Respublikası Dövlət Sərhəd Xidməti Akademiyası)
Acil Durumlar Bakanlığı Akademisi (Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Akademiyası)
Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Akademisi (Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası)

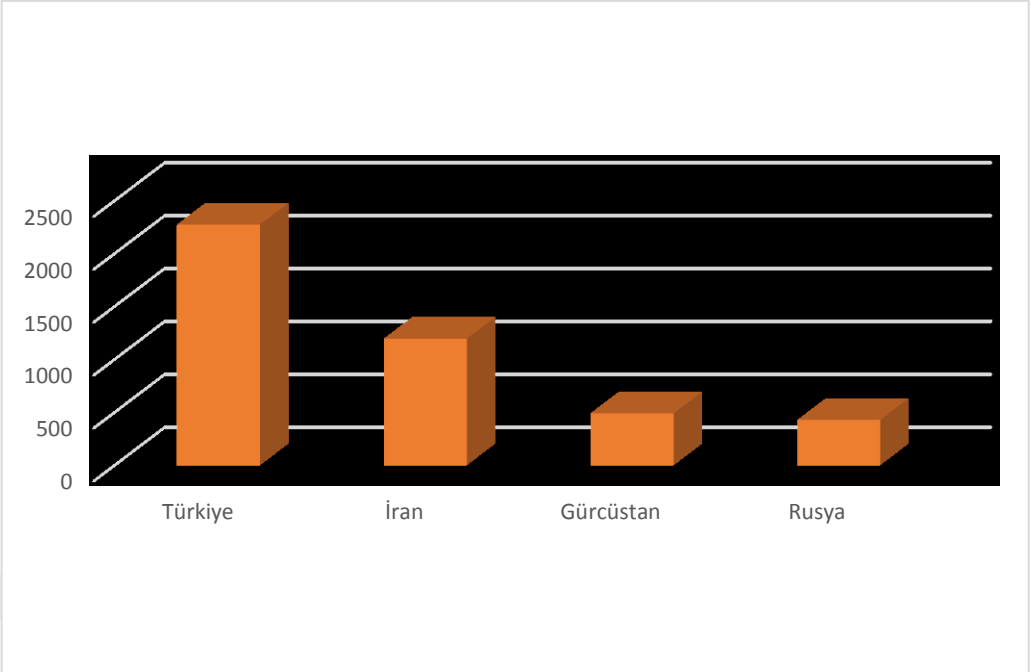
2020-2021 eğitim yılında yükseköğretim kurumlarında eğitim alan öğrenci sayısı 198.707 idi. Onlardan 177.084 öğrenci devlet, 216.023 öğrenci ise vakıf üniversitelerinde eğitim almaktaydılar (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022).

Şekil 4.1: Devlet ve özel yükseköğretim kurumlarının 1995-2020 yıllarındaki değişimi (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022).

Bağımsızlığın ilk 5 yılında 100'den fazla özel ortaöğretim sonrası (meslek kolejleri) ve yükseköğretim kurumu kurulmuştur. Özel kurumların kurulmasına ilişkin gevşek düzenlemeler, yükseköğretime artan talep ve özel teşebbüse ilgi, yükseköğretimin daha fazla öğrenci çekmesine neden olmuştur. 100'den fazla yeni üniversite ve üniversite dışı kurumun piyasaya girmesiyle ülkedeki yükseköğretim kurumlarının sayısı başlangıçta hızla artmasına rağmen Azerbaycan yükseköğretim sisteminde farklılaşma 2000 yılından bu yana nispeten azalmıştır. 2000'lerden bu yana özel üniversite sayısındaki durgunluk, yükseköğretim kurumlarının kurulması için artan gereksinimler ve kamu kurumları için sosyal kayırmacılık ile açıklanabilir (İsahanlı ve Paşayev, 2018:105).

2020-2021 eğitim döneminde Azerbaycan'da 5256 yabancı öğrenci eğitim almıştır. Öğrencilerin çoğu (2270 öğrenci) Türkiye vatandaşı olmuştur.

Şekil 4.2: 2020-2021 yılında Azerbaycan'a eğitim almak için gelen öğrenci oranları (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022).

2020-2021 yılında Azerbaycan'a eğitim almak için en çok Türkiye, İran, Rusya, Gürcistan ülkelerinden öğrenci gelmektedir. Üniversiteler, uluslararası öğrencileri çekmek ve işe almakta özgürdür. Bazı üniversitelerin uluslararası programlarında, sadece temel derslerin yabancı dilde (özellikle ingilizce) verilmesi zorunludur. Bu nedenle yabancı uyruklu öğrencilerin Azerbaycan Türkçesine hâkim olmaları beklenmektedir. Diğer türlü bir veya iki yarıyıllık Azerbaycan dili hazırlık kursu almaları gerekmektedir. Azerbaycan'daki uluslararası öğrencilerin çoğunluğu tıp, ekonomi, insani ve teknik çalışmalar gibi alanlarda eğitim almayı tercih etmektedirler (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 132).

4.2. AZERBAYCAN YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN MEVCUT DURUMU

4.2.1. Azerbaycan Yükseköğretim Kademeleri

Yükseköğretim eğitimi lisans (bakalaviryat), yüksek lisans (magistratura), doktora (doktorantura) olmak üzere üç kademeden oluşmaktadır. Öğretim planı doğrultusunda kademedeki eğitim süresi belirlenmektedir. Çok kademeli eğitim kurumlarının yanı sıra bir kademeli (yalnızca lisans eğitimi veren), iki kademeli (lisans ve yükseklisans eğitimi veren) yükseköğretim kurumları da bulunmaktadır (Seferov ve Akkuş, 2005: 369).

4.2.1.1. Lisans Eğitimi

Azerbaycan'da ilk kez 1993 yılında iki kademeli yükseköğretim uygulanmaya başlanmıştır. Aynı yıl üniversitelere lisans düzeyinde öğrenci alınmıştır (Hasanov ve İbrahimova, 2014: 13). Lisans eğitim seviyesi yükseköğretimin ilk seviyesidir. Lisans eğitimi Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'na, devlet standartlarına uygun olarak hazırlanmış ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 24 Haziran 2010 tarihinde onayladığı "Lisans Eğitiminin İçeriği ve Organizasyonu İçin Kurallar" ile düzenlenmiştir (Şiraz, Xelilov ve Döş, 2017).

Lisans kademesinde bütünleşmiş lise (Tam orta təhsil) eğitimi ve orta ihtisas eğitimi (Orta-ixtisas təhsili) temelinde farklı uzmanlıklar üzerine hazırlanmış eğitim programları ile eğitim verilmektedir. Uzmanlığın eğitim programları Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanıp onaylanmaktadır. Bu programlara dâhil edilen derslerin programları ise yükseköğretim kurumu tarafından hazırlanabildiği halde yine de Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylandıktan sonra uygulanabilmektedir (Ergün, 1997:8). Yalnız müfredatta yer alan seçmeli derslerin programları yükseköğretim kurumu tarafından onaylanabilmektedir. Lisans düzeyinde eğitim Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan kurallara dayalı kredi sistemi (Avrupa ülkelerinde uygulanan Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) ile yürütülmektedir. Bu düzeyde öğrencinin konu ile ilgili öğretim çalışmasının hacmi ve süresi kredi birimleri tarafından belirlenmektedir. Bir kredi 30 saat iş yüküne eşittir (Süleymanov, 2020: 47).

Müfredatta yer alan dersin verilme süresi bir yarıyıldır ve sınavla sona ermektedir (beden eğitimi ve spor dersi hariç). Öğrencilerin değerlendirilmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak 100 puanlık bir sistemle gerçekleştirilmektedir. Akademik yıl iki yarıyıldan (güz ve bahar) oluşmaktadır. Ayrıca yaz tatili süresince 6 haftadan fazla olmamak üzere bir yaz dönemi düzenlenebilmektedir (Lisans Eğitiminin İçeriği ve Organizasyonu için Kurallar, 2010). Öğrencinin ders içi ve ders dışı haftalık yükünün hacmi 45 saattir. Ders içi (auditoriya saatları) saatler 30'u geçmemelidir. Örgün eğitimde öğrenciler için sınıf derslerinin hacmi yılda 180-240 saattir. Her eğitim-öğretim yılında eğitim süresi 15 Eylül'de başlar ve tedris planına göre sona ermektedir. Bir akademik saat 45 dakikaya eşittir. Tüm ders türleri için 2 akademik saat belirlenmiştir. Akademik saatler arasındaki ara 5 dakikadan az olmamalıdır. Tıp eğitiminde derslere ayrılan akademik saatler yükseköğretim kurumu tarafından

belirlenmektedir. Lisans düzeyinde, tüm eğitim süresi boyunca staj için 8-18 hafta ayrılmıştır. Uzmanlık alanlarına bağlı olarak deneyimin (stajın) süresi yükseköğretim kurumları tarafından belirlenmektedir. Bu durum ayrıca müfredata (tədris planına) yansıtılmaktadır. Tatil süresi her akademik yılda 8-12 haftadır. Ayrıca kış tatili 2 haftadan az olmamalıdır (Şiraz, Xelilov ve Döş, 2017:35). Azerbaycan'da bulunan özel amaçlı yükseköğretim kurumlarında belirtilen süreler bu tür yükseköğretim kurumlarının bağlı olduğu bakanlık ve kuruluşların ilgili normatif belgeleri ile belirlenmektedir (Lisans Eğitiminin İçeriği ve Organizasyonu için Kurallar, 2010).

Lisans düzeyinde eğitim programları nihai değerlendirmeyle (Yekun attestasiya sınavı) sona ermektedir. Nihai değerlendirme, final devlet sınavı (disiplinlerarası) veya mezuniyet tezinin savunmasından oluşmaktadır. Kısaca öğrenciler ya sınava girer ya da bir konu üzerinde araştırma yaptıktan sonra tezlerini savunarak mezun olurlar. Nihai değerlendirme tüm öğrenciler için zorunludur, hazırlanması ve düzenlenmesi için ayrılan süre 6 haftadır. Nihai değerlendirmenin düzenlenmesi ve yürütülmesine ilişkin kurallar Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. Lisans eğitimini herhangi bir nedenle tamamlamamış kişilere Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen usule uygun olarak sertifika verilmektedir (Lisans Eğitiminin İçeriği ve Organizasyonu için Kurallar, 2010).

Lisans düzeyindeki eğitimin içeriği, birbiriyle ilişkili teorik ve pratik eğitim ile belirlenir. Lisans eğitim programları aşağıdaki ders bölümlerini içermektedir:

-Beşeri bilimlere (Humanitar fənlər) ait dersler

- Mesleki eğitim konularıyla ilgili dersler

Beşeri bilimler bölümü, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında bilimsel dünya görüşlerinin oluşumunu sağlamak amacıyla verilmektedir. Uzmanlığın mesleki eğitim konuları, uzmanlığın standart ve standart dışı sorunlarını çözmek için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırılmasını sağlamaktadır. Toplam ders saatlerinin %15-20'si (tıp eğitiminde %5-10), beşeri bilimlerin öğretimine ve %80-85'i (tıp eğitiminde %90-95) mesleki eğitime ayrılmıştır. Beşeri bilimler bölümünde Azerbaycan tarihi, Azerbaycan dili ve yabancı dil zorunlu dersler olarak okutulmaktadır. Lisans programları seçmeli dersleri de içerir. Seçmeli derslere ayrılan saat miktarı, toplam saat sayısının %25-30'u kadardır (tıp eğitiminde %10-15). Bu dersler (fenler) eğitim kurumu tarafından belirlenmektedir. Lisans düzeyinde yükseköğrenim tekrarı yapanlar için, yükseköğretim kurumu ana eğitim programlarına uygun

olarak o uzmanlık dalına özel (kısaltılmış) programlar da uygulayabilir. Özel (kısaltılmış) eğitim programları, ilgili uzmanlıklar için yükseköğretim programları temel alınarak tasarlanır. Orta ihtisas eğitim kurumlarından başarı ile mezun olan ve "ön lisans" derecesi alan bireylerin, lisans düzeyinde eğitimlerine devam ederken, ortaöğretim ihtisas eğitimi düzeyinde ilgili konularda biriktirdikleri kredileri yükseköğretim kurumu tarafından dikkate alınır (Lisans Eğitiminin Içeriği ve Organizasyonu için Kurallar, 2010) .

Lisans derecesi mezunlarına "bakalavr" derecesi verilmektedir. Lisans derecesine sahip bir mezun bilimsel kurum ve kuruluşlar ile yükseköğretim kurumlarında ders vermek dışında diğer tüm alanlarda çalışabilir. Bu eğitim düzeyini tamamlayanlar yüksek lisans düzeyinde eğitimlerine devam edebilirler. Lisans düzeyinde eğitim, örgün (örgün tam zamanlı ve örgün yarızamanlı) gıyabi ve uzaktan eğitim türlerinde verilebilmektedir. Tıp eğitimi yalnızca tam zamanlı (full time) eğitim şeklinde gerçekleştirilir. Uzaktan lisans eğitimi Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen yönetmeliklere göre yapılmaktadır (Lisans Eğitiminin Içeriği ve Organizasyonu için Kurallar, 2010).

Lisans eğitimi ücretli (ödənişli) ve ücretsiz (dövlət sifarişi əsasında) yürütülmektedir. Öğrenciler üniversiteye giriş sınavından topladıkları puanlara göre yükseköğretim kurumlarına ücretli veya ücretsiz kabul edilmektedirler. Ücretsiz eğitime alınacak kontenjan sayısı bakanlık tarafından belirlenmektedir. Bunları kazanan öğrenciler ücret ödemeden yükseköğretim eğitimi alabilmektedir. Ebeveynlerini kaybeden ve ebeveyn bakımından yoksun bırakılan çocukların kamu, belediye ve özel eğitim kurumlarında ücretleri devlet bütçesinden karşılanmaktadır (Lisans Eğitiminin Içeriği ve Organizasyonu için Kurallar, 2010) .

Ücretli olarak okuyan öğrencilere yönelik öğrenci kredisi de mevcuttur. Öğrenci kredisi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitim kurumlarında öğrenim ücretlerini belirli bir süre için ve faiz ödemek şartıyla karşılamak üzere yetkili banka tarafından fon pahasına ödünç verilen paradır. Bu kredi dönem başına verilmektedir. Öğrenci kredisi tüm yükseköğretim ve orta ihtisas eğitim kurumlarında (orta ixtisas təhsil müəssisələri), tam zamanlı (Əyani) ve ücretli (ödənişli) eğitim alan öğrencilerin yararlanmaları için tasarlanmıştır. Öğrenim ücretini ödemekte maddi zorluk çeken öğrenciler bu kredilerden yararlanabilmektedir. Sosyal öğrenci kredisi ve standart öğrenci kredisi olmak üzere 2 tür öğrenci kredisi bulunmaktadır. Aradaki fark, her kredi türünün kendi öğrenci kategorisine sahip olmasıdır. Sosyal yardım alan aile fertleri ve engellilik derecesine sahip öğrenciler, sosyal öğrenci kredisi türüne ait kredileri

kullanabilirler. Diğer öğrenciler standart öğrenci kredisi türünden yararlanabilmektedir. Öğrenci kredisinin verilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 24 Temmuz 2021 tarihli 226 sayılı kararı ile onaylanmış ve Eğitim Öğrenci Kredisi Fonu pahasına eğitim amaçlı öğrenci kredisi vermek için kurallar ile belirlenmiştir (Öğrenci Kredisi, 2021).

4.2.1.1.1.Lisans kademesine öğrenci kabulü

Lisans düzeyine öğrenci kabulü Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 8 Şubat 2017 tarih ve 39 sayılı kararla onaylanmış "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yükseköğretim kurumlarına öğrenci kabulü kuralları" ile belirlenmiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yükseköğretim Kurumlarına Öğrenci Kabulü Kurallar, 2017). Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'nun 26.2 ve 26.4. maddelerine dayanılarak hazırlanmış olan bu kurallar devlet, belediye ve özel yükseköğretim kurumlarının yanı sıra özel amaçlı eğitim kurumlarına öğrenci kabulüne ilişkin kuralları tanımlamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanununun 5.4 maddesine göre devlet, yükseköğretimin her seviyesine göre (lisans, yüksek lisans, doktora) eğitim alanlara sadece bir kez ücretsiz eğitim alma hakkı tanımaktadır. (Eğitim Kanunu, 2009).

Öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına kabulü iki aşamalı sınavın (giriş sınavı) sonuçlarına göre Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınav Merkezi (Azərbaycan Respublikası Dövlət İmtahan Mərkəzi) tarafından gerçekleştirilmektedir. Giriş sınavının birinci aşamasına katılmayan adaylar ikinci aşamaya kabul edilmemektedirler. Sınav sonrasında ise öğrenci eğitim almak istediği 8 alana başvurabilmektedir. İlk aşamada adaylar, eğitim almak istedikleri dile göre Azerbaycan Türkçesi veya Rusça (eğitim dili), yabancı dil ve matematik konularında giriş sınavına katılmaktadırlar (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yükseköğretim Kurumlarına Öğrenci Kabulü Kurallar, 2017).

Yükseköğretim kurumlarında eğitim programları Azerbaycan Türkçesi, Rusça ve İngilizce olmak üzere üç dilde sunulmaktadır. Tamamen İngilizce olarak öğretilen hiçbir program bulunmamaktadır. Ancak yükseköğretim kurumlarına giriş Azerbaycan Türkçesi ve Rusça olarak yapılmaktadır. 2013 yılında, öğrencilerin çoğunluğu (%89) Azerbaycan dilinde olan programlara kabul edilmiştir. Öğrencilerin sadece %11'i Rusça eğitim veren programları tercih etmiştir. Devlet üniversitelerinin çoğu ve birkaç özel üniversite Rus dilinde programlar sunmaktadır (İsahanlı ve Paşayev, 2018: 136).

Rusça eğitimi devam ettirmek isteyen öğrencilerin Rusça, yabancı dil ve matematiğin yanı sıra Azerbaycan dilinden de sınava girmeleri zorunludur. Bu sınavda adaylara Azerbaycan dili (devlet dili olarak) konusundan 30 soru sorulur. Sınav süresi 1 saat 30

dakikadır. Bu sınavın sonucu "kabul edilebilir" veya "kabul edilemez" olarak değerlendirilir. Sınav sonucunun iki yıl geçerlilik süresi bulunmaktadır (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yükseköğretim Kurumlarina Öğrenci Kabul Kurallar, 2017).

Adayların giriş sınavının ilk aşamasında alabileceği maksimum puan her konu için 100 puan olmak üzere toplam 300 puandır. Sınav süresi 3 saattir (Abituriyent, 2018: 4). Rusça eğitim almak isteyen öğrencilerin girdikleri Azerbaycan dili sınavının sonuçları "kabul edilebilir" veya "kabul edilemez" olarak değerlendirilir ve 300 puana dâhil değildir. Lisans kademesine giriş sınavlarının ilk aşaması herkes için aynıdır. Giriş sınavlarının ilk aşamasının sonuçları 2 yıl geçerlidir. Bununla beraber aday, ilgili akademik yılda yeniden kabul sınavının ilk aşamasına isteğine göre katılabilmektedir (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yükseköğretim Kurumlarina Öğrenci Kabul Kurallar, 2017).

Yükseköğretim kurumlarına giriş sınavının ikinci aşaması yükseköğretimin devlet standartları, eğitimin içeriği ve seviyesi için gerekli şartlar, seçilen alanlarda uzmanlaşmak için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıklar dikkate alınarak oluşturulmuş beş gruba göre yapılır (I, II, III, IV, V ihtisas grupları) ve sonucu 1 yıl geçerlidir. Seçtiği gruba göre öğrencilerin sınava gireceği konular değişmektedir (Mammadov, 2008: 57). İkinci aşama her akademik yılda iki kez (bahar ve yaz dönemlerinde) yapılmaktadır. Yükseköğretim kurumlarına kabul için alan seçimi, sınav sonuçlarının açıklanmasından sonra yapılır. Adaylar, sınav sonuçları çıktıktan sonra sınava girmiş oldukları gruplar ile yükseköğretim kurumlarının uzmanlık alanları seçimlerini internet üzerinden başvuru formuna girerek onaylamaktadırlar (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Yükseköğretim Kurumlarina Öğrenci Kabul Kurallar, 2017). 2021-2022 eğitim-öğretim yılında lisans kademesine kabul edilen öğrenci sayı 45.986'dır (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a).

4.2.1.2. Yüksek Lisans

İkinci kademe olan yüksek lisans eğitimi, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan yüksek lisans programlarının sınıflandırmasına göre ilgili alanlarda uzmanlık eğitiminin uygulanmasını sağlamaktadır. Bu düzeyde eğitim alanlar, lisans eğitimi temelinde bireysel alanlarda uzmanlaşmak için ilgili eğitim programları temelinde eğitilir. Yüksek lisans derecelerinin içeriği, organizasyonu ve verilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu ve diğer yasal düzenlemelere uygun olarak hazırlanmış, devlet eğitim standartları temelinde düzenlenmiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 12 Mayıs 2010 tarih ve 88 sayılı kararı ile onaylanmış "Yüksek Lisans Eğitiminin İçeriği,

Organizasyonu ve 'Yüksek Lisans' Dereceleri Verme Kuralları" tüzüğüyle düzenlenmiştir. Yüksek lisansta öğrenciler seçimlerine bağlı olarak örgün (örgün tam zamanlı ve örgün yarı zamanlı) ve gıyabi eğitim türlerinde eğitim alabildikleri görülmektedir (Yüksek Lisans Eğitiminin İçeriği, Organizasyonu Kuralları, 2010).

Yüksek lisans düzeyinde örgün eğitimin (tam zamanlı örgün eğitim-fulltime) normatif süresi 1,5-2 yıl, gıyabi eğitim süresi ise tam zamanlı eğitimin normatif süresinden altı ay daha fazladır. Yüksek lisans düzeyindeki yarı zamanlı örgün eğitimin (part-time) süresi öğrencinin bireysel çalışma planına göre belirlenir (Yüksek Lisans Eğitiminin İçeriği, Organizasyonu Kuralları, 2010).

Yeterince yüksek bilimsel pedagojik personel potansiyeline, maddi-teknik tabana ve eğitim altyapısına sahip tüm yükseköğretim kurumlarında yüksek lisans kademesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun onayına dayalı olarak kurulmuştur. İlgili alanlarda yüksek lisans eğitimi, yalnızca o alanda lisans eğitiminin bulunduğu üniversitelerde yapılabilir. İlgili uzmanlık dallarında yüksek lisans derecesine kabul edilecek öğrenci sayısı, mevcut malzeme ve teknik temel ile bilimsel ve pedagojik potansiyel dikkate alınarak Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir (Yüksek Lisans Eğitiminin İçeriği, Organizasyonu Kuralları, 2010).

4.2.1.2.1. Yüksek Lisans Eğitiminin İçeriği

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yükseköğretim kurumlarında yüksek lisans eğitimi, bireysel uzmanlıklar için eğitim programları, bu programlara uygun hazırlanan müfredat (tədris planı), ön izleme (sillabus) ve diğer normatif belgeler (değerlendirme kuralları, bireysel çalışma planları, ders programları, sınav programları, ders yönetmeliği, uygulama kuralları vb.) temelinde yürütülmektedir. Uzmanlık alanları için hazırlanmış eğitim programlarında belirtilen ders programları, yükseköğretim kurumları tarafından hazırlanarak Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmaktadır. Seçmeli eğitim programları ise yükseköğretim kurumları tarafından onaylanır. Yüksek lisans eğitiminin içeriği, eğitim sürecinin ve bilimsel araştırma çalışmasının planlanmasını, uygulama biçimleri ve yöntemlerini, eğitim yükünün hacmini, eğitim aşamalarının süresini (dönemler), eğitim türlerini (ders, laboratuvar vb.), bireysel konuların hacmini, uzmanlığın eğitim programında belirtilen gereksinimleri kapsamaktadır. Yüksek lisans düzeyindeki eğitimin içeriği, birbiriyle ilişkili teorik eğitim, pedagojik ve mesleki eğitim ile bilimsel

araştırmadan oluşmaktadır. Yüksek lisans düzeyinde öğretim, devletin gereklerine uygun olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan kurallara dayalı kredi sistemi (AKTS) ile gerçekleştirilmektedir (Şiraz, Xelilov ve Döş, 2017).

Öğrencilerin değerlendirilmesi Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak 100 puanlı bir sistemle gerçekleştirilir. Akademik yıl iki yarıyıldan (güz ve bahar) oluşmaktadır. Ayrıca yaz tatili süresince 6 haftadan fazla olmamak üzere bir yaz dönemi düzenlenebilir. Yüksek lisans düzeyindeki eğitimin son aşaması, yüksek lisans tezinin savunulmasıdır. Yüksek lisans öğrencilerinin tez danışmanlığı öğrencinin eğitim aldığı eğitim kurumunda görev yapan ve bilimsel unvan veya bilim derecesine sahip öğretim elemanları veya aynı şartları taşıyan diğer kurum ve kuruluşlarda görev yapan kişiler tarafından yapılmaktadır. Bir hocanın aynı zamanda danışmanlık yapabileceği öğrenci sayısı 5'ten fazla olmamalıdır (Yükseköğretimin Devlet Standartı ve Programı, 2010).

Yüksek lisans seviyesini tamamlayanlara yükseköğretim kurumu tarafından yüksek lisans tezlerinin savunması için kurulan ihtisas kurullarının kararına göre "Magistr" (Yüksek lisans) yüksek bilimsel uzmanlık derecesi verilir (Savaş, 2009: 273). Bu eğitim düzeyini tamamlayanlar, doktora eğitimlerine devam edebilirler. Herhangi bir nedenle yüksek lisans seviyesini tamamlamayan kişilere, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen şekilde bir sertifika verilmektedir.

4.2.1.2.2.Yüksek Lisans Derecelerine Kabul

Azerbaycan Cumhuriyeti yükseköğretim kurumlarının yüksek lisans derecelerine kabul kuralları tüzüğü, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 8 Şubat 2017 Tarihli 40 sayılı kararı ile onaylanmıştır (Azerbaycan Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurumlarının Yüksek Lisans Derecelerine Kabul için Kurallar, 2017). Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'nun 26.4 ve 26.6. maddelerine dayanılarak hazırlanmış bu tüzük, lisans ve diğer yüksek eğitimli kişilerin, Azerbaycan'da faaliyet gösteren devlet, belediye ve özel yükseköğretim kurumlarının yüksek lisans derecelerine kabulü için olan kuralları tanımlamaktadır.

Yüksek lisans düzeyinde öğrenciler devlet bütçesi pahasına, yani ücretsiz veya belirli bir ücret ödeyerek eğitim almaktadırlar. Devlet tarafından öğrencilere yüksek lisans düzeyinde yalnızca bir kez ücretsiz eğitim alma hakkı tanınmaktadır. Yüksek lisans derecelerine kabul Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınav Merkezi (DİM) tarafından yapılan

sınav yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yükseköğretim kurumlarında öğrenim görmeye devam eden yüksek lisans öğrencileri, yüksek lisansa kabul sınavlarına katılamazlar. Sınavlara katılım ücretlidir. Sınavların içeriği, şekli, uygulama teknolojisi, süresi, yeri ve günleri Devlet Sınav Merkez (DİM) tarafından belirlenmektedir. Sınav sorularının içeriği, merkez tarafından geliştirilen ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı ile mutabakata varılan sınav konuları için kabul programlarına göre oluşturulur. Devlet Sınav Merkezi, engellilerin giriş sınavlarına katılımı için uygun koşullar yaratmaktadır. Görme engelli (I derece engelli) lisans öğrencilerine bireysel gözetmenler atanmakta ve onlar için sınav süresi 30 dakika uzatılmaktadır.

Yüksek lisans giriş sınavında, lisans öğrencilerinin genel zekâ (məntik), teknoloji becerileri (informatika) ve yabancı dil becerileri değerlendirilmektedir. Azerbaycan dilinde öğretilen alanlara kabul edilmek isteyen lisans öğrencileri sınav verecekleri yabancı dili İngilizce, Almanca, Fransızca veya Rusça olarak seçebilmektedirler. Rusça öğretilen uzmanlıklara kabul edilmek isteyen lisans öğrencileri yabancı dil sınavını İngilizce, Almanca veya Fransızca seçmekte özgürdürler. İngilizce (Almanca) eğitim verilen alanlara kabul edilmek isteyen lisans öğrencileri, yabancı dil olarak sadece İngilizce (Almanca) seçebilirler. Azerbaycan dili ve Azerbaycan edebiyatına, ayrıca tarih alanındaki uzmanlıklarına kabul edilmek isteyen lisans öğrencileri, yabancı dil olarak Arapça veya Farsçayı da seçebilmektedirler (Yüksek Lisans Eğitiminin İçeriği, Organizasyonu Kuralları, 2010).

Filoloji, yabancı dil ve edebiyat öğretmenliği ve çeviri uzmanlık dallarına kabul edilmek isteyen lisans öğrencileri, uzmanlık dilini yabancı dil olarak seçemezler. Örneğin İngilizce öğretmenliği alanında yüksek lisans yapmak isteyen öğrenci yabancı dil sınavı için İngilizceyi tercih edememektedir. Özel yetenek gerektiren uzmanlık dallarında ve gazetecilikte yüksek lisans programlarına kabul edilmek isteyen ve giriş sınavı sonuçları yeterli olan lisans öğrencilerinin, sınavdan sonra Devlet Sınav Merkez (DİM) tarafından ilan edilen tarihte yetenek sınavına girmeleri gerekmektedir (Süleymanov, 2014: 3).

“ADA” Üniversitesinde, Moskova Devlet Üniversitesi Bakü Şubesinde, Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin Askeri Akademisinde (Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Hərbi Akademiyası), Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınır Teşkilatı Akademisinde (Azərbaycan Respublikası Dövlət Sərhəd Xidmətinin Akademiyası) yüksek lisans eğitimi almak isteyen lisans öğrencileri aynı zamanda Azerbaycan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Akademisi (Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası)

"Spor Gazeteciliği" (İngilizce), "Yönetim (spor alanında)", "Spor hekimliği ve rehabilitasyon" (“İdman tibbi və reabilitasiya”) uzmanlık dallarına kabul edilmek isteyen lisans öğrencilerinin giriş sınavını geçtikten sonra ismi geçen bu yükseköğretim kurumları tarafından belirlenen kabul prosedürlerinden geçmeleri gerekmektedir (Azerbaycan Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurumlarının Yüksek Lisans Derecelerine Kabul için Kurallar, 2017).

Yüksek lisansa kabul için uzmanlık alanı seçimi, sınavların sonuçlarının açıklanmasından sonra yapılmaktadır. Lisans mezunu olan öğrenci, mezun olduğu uzmanlık alanına karşılık gelen uzmanlık alanlarından istediğini seçebilmektedir. Öğrenciler elektronik uzmanlık seçme başvuru formuna istediği sırayla girer ve onaylayabilir. Başvuru formunda belirtilen uzmanlıkların sırası esas alınır ve lisans sahibi, aldığı puanlara göre geçtiği ilk uzmanlık kontenjanına yerleştirilmektedir.

4.2.1.3. Doktora Eğitimi

Doktora programları felsefe doktoru ve bilimler doktoru olarak iki kademeye ayrılmaktadır. Felsefe doktoru programını bitirenler, bilimler doktoru programına başvuru yapabilmektedir (Gül, 2019: 41). Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 1 Temmuz 2010 tarih ve 129 sayılı kararıyla onaylanmış ve Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu’na göre hazırlanmış “Doktora Kademesine Kabul Kuralları” tüzüğü Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Eğitim Kanunu ve Bilim Kanunu yasalarına uygun olarak, doktora programlarının oluşturulması için gereklilikleri ve doktora programlarına tek tip kabul kurallarını tanımlamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yüksek nitelikli bilimsel ve bilimsel-pedagojik personelin eğitimi, yükseköğrenimin en üst seviyesi olan doktora ile gerçekleştirilir ve ilgili bilimsel derecelerin verilmesi ile (fəlsəfə doktoru və bilimler doktoru) sona ermektedir (Eğitim Kanunu, 2009).

Doktora eğitimi felsefe doktoru ve bilimler doktoru programlarında örgün ve gıyabi olarak yürütülmektedir. Felsefe doktora programında örgün eğitim süresi 3 yıl, gıyabi eğitim süresi 4 yıldır. Bilimler doktoru programında örgün eğitim süresi 4 yıl, gıyabi 5 yıldır (Mammadov, 2008). Doktora için yıllık kabul planları, yükseköğretim kurumlarının talimatıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna sunulur ve Eğitim Bakanlığının görüşlerine göre her yıl 1 Nisan'a kadar onaylanmaktadır. Yükseköğretim kurumlarında doktora programı oluşturulması için kurumların yüksek nitelikli bilimsel pedagojik personel potansiyeline, gerekli malzeme ve teknik altyapıya sahip olmaları gerekmektedir (Doktora Kabul Kuralları, 2010).

Yüksek lisans eğitimini tamamlayan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, felsefe doktoru programında her yıl haziran (yabancı dil sınavı) ve eylül (felsefe ve alan uzmanlık sınavları) aylarında yapılan sınavla kabul edilir. Doktora programına kabul edilmek isteyen kişilerin yeterlilikleri, kabul komisyonu tarafından belirlenir. Doktora programının yürütüldüğü yükseköğretim kurumunun rektörü veya bilimsel işlerden sorumlu yardımcısının başkanlığında bir kabul komisyonu kurulur. Kabul komisyonu fakülte, bölüm başkanları, önde gelen çalışanlar ve doktora öğrencileri için seçilen tez danışmanlarından oluşmaktadır. Hedeflenen danışman, doktora programına kabul edilmek isteyen kişi ile bir görüşme yapar ve danışmanlığı kabul veya ret etmesi durumunda kararını yazılı olarak kabul komisyonuna sunmaktadır. Reddetme durumunda, başka bir danışman teklif edilmektedir. Kabul komisyonu, aday danışmanın görüşüne ve sunulan diğer belgelere dayanarak başvuru yapan öğrencinin sınavlara katılabilmesi hakkında karar verir ve bununla ilgili başvuru sahibine en geç bir hafta içinde bir bildirim gönderilir (Doktora Kabul Kuralları, 2010).

Doktora programına kabul edilen adaylar, yüksek lisans düzeyinde geçerli öğretim programları kapsamında yabancı dil, felsefe ve uzmanlık konularında giriş sınavlarına katılırlar. Yabancı dil sınavı Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınav Merkezi (DİM) tarafından yapılır. Bu sınavı geçen adaylar felsefe sınavına girebilmektedir. Yabancı dil için geçerli uluslararası dil sertifikasına sahip olanlar (IELTS, TOEFL, TestDaF, DELF, DALF, STANAG) yabancı dil giriş sınavından muaftır. Felsefe konulu sınav, doktora çalışmalarına kabulü gerçekleştiren yükseköğretim kurumunda yapılır. Sınav sonucu "kabul edilebilir" veya "kabul edilemez" olarak değerlendirilir (Doktora Kabul Kuralları, 2010).

Alanla ilgili uzmanlık sınavları, doktora programının faaliyet gösterdiği yükseköğretim kurumunun rektörü tarafından belirlenen ve yükseköğretim kurumunun rektörünün veya bilimsel işlerden sorumlu yardımcısının başkanlık ettiği komisyon tarafından yapılmaktadır. Sadece felsefe sınavından geçen adaylar yeterlilik sınavına girme hakkı kazanırlar. Komisyon ilgili uzmanlık dalında en az iki bilimler doktoru veya profesörden oluşmalıdır. Hedeflenen danışman da komisyon üyesi olabilir. Bilimler doktoru ve bazı uzmanlık dallarında profesör yoksa sırasıyla felsefe doktorları (bilimler doktoru adayları) ve doçentler komisyonun oluşumuna dâhil edilmektedir. Puanların eşit olması durumunda uzmanlık (alana ait, branş) sınavından daha yüksek not alan ve bilimsel yayın yapmış adaylara öncelik verilmektedir (Doktora Kabul Kuralları, 2010).

Yükseköğretim kurumlarında kurulan komisyon, sınav sonuçlarına göre gerekli değerlendirmeleri yaptıktan sonra sınav sonuçları katılımcıların belirttiği adres veya e-posta adresine gönderilir. Komisyonun kararından memnun kalmayan kişiler (adil olmadığını iddia edenler) üç iş günü içinde yükseköğretim kurumu başkanlığına dilekçeyle itiraz etme yetkisine sahiptir (Doktora Kabul Kuralları, 2010).

Tez konularının onaylanması ve akademik danışmanların atanması, doktoraya kabul edildikten sonra 6 ay içinde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 11 Haziran 2019 tarih ve 728 sayılı kararnamesi ile onaylanan "Akademik Derecelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik" uyarınca gerçekleştirilmektedir. Doktora çalışmaları sırasında doktora öğrencisi, yükseköğretim kurumunun Bilim Şurası tarafından onaylanan bireysel çalışma planına göre çalışmaktadır (Bireysel planı her bir lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisi kendi hazırlar ve hangi dönemde hangi işleri göreceğini açıkladığı bir plandır.). Doktora öğrencilerinin bireysel çalışma planının uygulanması hakkında periyodik olarak rapor vermeleri gerekmektedir. Doktora öğrencilerinin bir yükseköğretim kurumundan diğerine ve örgün eğitimden gıyabi eğitime geçişi veya bunun tersi, yükseköğretim kurumunun Bilim Şurası'nın kararıyla, yükseköğretim kurumunun yönetmeliğine uygun olarak gerçekleştirilir. Danışman, doktora öğrencisine bilimsel çalışma hakkında tavsiyelerde bulunur. Ayrıca onaylanmış bireysel çalışma planına uygun olarak öğrencinin faaliyetine rehberlik eder ve belirtilen süre içinde tez çalışmasının kalitesini izler. Danışman, savunulan tez çalışmasının içeriğinin ve bilimsel yeniliğinin, Cumhurbaşkanlığının 728 sayılı kararı ile onaylanan "Bilimsel Derecelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik"in gereklerine uygunluğunu belirlemekle yükümlüdür. (Akademik Derecelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik, 2019).

Doktora öğrencisi derinlemesine mesleki bilgi edinmeli, bağımsız bilimsel araştırma yapma becerilerini kazanmalı, bilimsel araştırma yürütme metadolojisine hâkim olmalı, bireysel çalışma planını tam olarak uygulamalı, bilimsel araştırma sonuçlarını yansıtan makaleler yayınlamalı ve son olarak bilimsel araştırmasını tamamlamalıdır. Doktora öğrencisi aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 11 Haziran 2019 tarih ve 728 sayılı kararı ile onaylanan "Bilimsel Derecelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik" uyarınca sınavlara girmelidir. Doktora programında bireysel çalışma planını tamamlayan ve bilimsel araştırmayı tamamlayanlar "Felsefe Doktoru" bilimsel derecesini almak için tezlerini savunabilirler. Yükseköğretim kurumlarının başkanları doktora öğrencilerine bireysel çalışma planlarının uygulanmasında, gerekli ekipmanın yanı sıra bilimsel araştırma çalışması

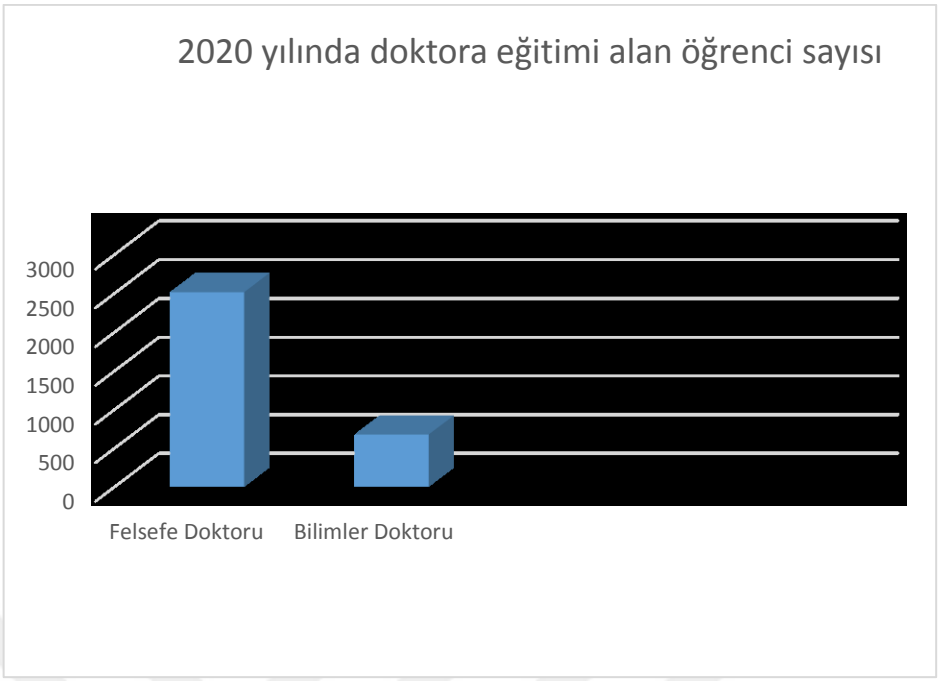
konusuyla ilgili materyallerin sağlanmasında yardımcı olmaktan sorumludurlar (Akademik Derecelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik, 2019).

4.2.1.3.1. Bilimler Doktoru

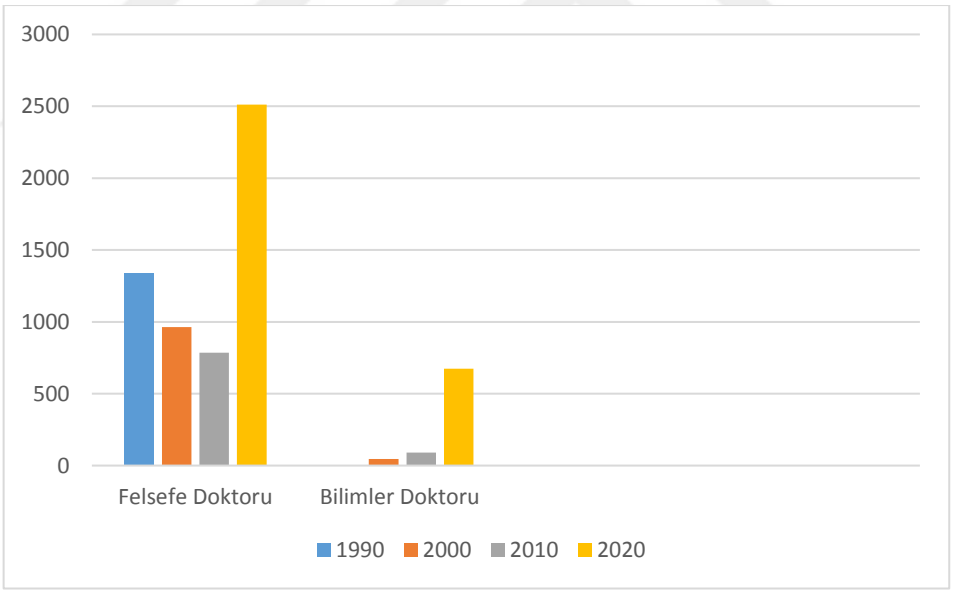
Bilimler doktoru programına, seçtikleri alanda bilimsel veya bilimsel-pedagojik bir başarıya, yüksek düzeyde temel araştırma yapma yeteneğine ve "Felsefe Doktoru" derecesine sahip Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları kabul edilir. Yükseköğretim Kurumu Bilim Şurası, ilgili bölüm, şube sunumuna dayanarak "Elmlər Doktoru" bilimsel derecesi adayının doktora programına kabulü hakkında karar verir ve doktorantın (doktora kademesinde eğitim alan öğrencinin) tez konusunu, bireysel çalışma planını, danışmanını (meslehetçi) onaylar. Tez konularının onaylanması ve bilimsel danışmanların atanması, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 11 Haziran 2019 tarih ve 728 sayılı kararı ile onaylanan "Bilim Derecelerinin Verilmesine İlişkin Yönetmelik" uyarınca gerçekleştirilir. Doktora öğrencisi, öğrenim süresi boyunca tez çalışmasını tamamlamalı ve savunmaya sunmalıdır. Devlet bütçesinden (dövlət sifarişi ilə) örgün eğitim alan doktora öğrencilerine devlet tarafından mevzuatla belirlenen miktarda burs ödenir ve yıllık izin verilir (Akademik Derecelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik, 2019).

4.2.1.3.2. Disertantlık Yoluyla Doktora Eğitimi Almak

Yüksek lisansını tamamlamış, ilgili araştırma alanında belirli başarıları olan ve asıl çalışma yeri yükseköğretim kurumları olan bilimsel-pedagojik personel, disertantlık yoluyla "Felsefe Doktoru" bilimsel derecesini almaya hak kazanır. En az iki yıllık bilimsel veya bilimsel-pedagojik iş tecrübesine (yükseköğretim kurumlarında) sahip olan yüksek lisans mezunları sadece yabancı dil sınavına katılarak doktora kademesinde eğitimlerine devam edebilirler. Yabancı dil sınavı sonuçlarına göre Yükseköğreti Kurumunun Bilim Şurası, ilgili şube, bölme, kafedranın sunmuş olduğu adaylardan seçer ve onların tez konusu, bireysel iş planı ve tez danışmanlarıyla ilgili karar verir. Felsefe Doktoru derecesine sahip olan ve asıl çalışma yeri bir yükseköğretim kurumu olan bilimsel ve bilimsel-pedagojik personel de dissertantlık yoluyla "Bilimler Doktoru" bilimsel derecesini alma hakkına sahip olmaktadır (Doktora Kabul Kuralları, 2010).

Şekil 4.3: 2020 yılında doktora eğitimi alan öğrenci sayısı (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a).

Şekil 4.4: 1990-2020 felsefe doktoru ve bilimler doktoru eğitimi alan öğrenci sayısı (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022a).

4.2.1.3.3. Doktora Derecesinin Verilmesi

Azerbaycan'da doktora öğrencileri eğitimi yükseköğretim kurumlarında alsalar da yükseköğretim kurumlarının öğrencilere eğitimlerinin sonunda doktora derecesi verme yektileri bulunmamaktadır. Doktora öğrencisi tezinin üniversitede savunulup kabul

gördüğüne dair tüm belgeleri ve diğer gerekli belgeleri toplayarak Ali Attestasiya Komisyonuna başvuru yapar ve orada tezini savunduktan sonra doktora derecesi alabilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Ali Attestasiya Komisyonu, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki yüksek nitelikli bilimsel dereceler ve bilimsel unvanlar veren ülkedeki tek kurumdur (Ali Attestasiya Komisyonu, 2003). Bu komisyon şunları yapmaktadır:

- Bilimsel derece (felsefe doktoru, bilimler doktoru) ve bilimsel unvanların (doçent, profesör) verilmesini sağlamak
- Doktora tezlerinin savunulması için tez kurulları oluşturmak
- Bilimsel alanlarda uzman konseyleri oluşturmak
- Tez kurullarının faaliyetlerini denetlemek
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bilimsel dereceler ve bilimsel unvanlar almış kişilere devlet belgeleri (diplomalar, sertifikalar) vermek
- Bilimsel derecelerin ve bilimsel isimlerin verilmesine ilişkin gerekliliklerin uluslararası standartlarla uyumlu olmasını sağlamak
- Yabancı ülkelerde verilen akademik derece ve akademik unvanlara ilişkin belgelerin tanınmasını gerçekleştirmek
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde savunulan tezlerin muhasebeleştirilmesine ve bunların genelleştirilmiş analizine dayalı yıllık raporlar hazırlamak, tezlerin sonuçlarından kaynaklanan devlet açısından önem taşıyan konular hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nı bilgilendirmek
- Bilimsel kurumlarda eğitimde kalite güvencesini akredite etmek
- Akredite edilmiş bilimsel kurumlara akreditasyon sertifikaları vermek
- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bilim Kanunu'na göre, bilimsel bir derece ve bilimsel bir isimden yoksun bırakmak veya geri vermek.

İlgili komisyon Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlıdır. Komisyonun giderleri ve faaliyetleri Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesinden ve kanunla sağlanan diğer kaynaklardan karşılanmaktadır (Ali Attestasiya Komisyonu, 2003).

Komisyona Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanan ve görevden alınan bir başkan (Sədr) başkanlık etmektedir. Komisyon başkanı, komisyona verilen görev ve hakların yerine getirilmesinden şahsen sorumludur. Başkan yardımcıları da Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanır veya görevden alınır (Ali Attestasiya Komisyonu, 2003).

4.2.2. Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin Yasal Temelleri

Eğitim mevzuatının temel amacı, vatandaşların eğitim alanında anayasal haklarını sağlamak ve korumak, öğrencilerin ve eğitimcilerin hak ve sorumluluklarını doğru bir şekilde tanımlamak, eğitim sisteminin gelişiminin yasal güvencesini oluşturmaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yükseköğretim mevzuatı, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Eğitim Kanunu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve diğer normatif yasal düzenlemelerden oluşmaktadır (Vahapzade, 2019: 183).

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, cumhuriyetin iç ve dış politikasını belirleyen önemli bir hukuki belgedir. Anayasa, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayan tüm nüfusun genel istek ve ulusal çıkarlarını yansıtmaktadır. Azerbaycan anayasasında eğitimin, vatandaşların, toplumun ve devletin çıkarlarını stratejik olarak yansıtan öncelikli bir alan olduğu bildirilmektedir. Anayasanın 42. maddesine göre her vatandaşın eğitim hakkı bulunmaktadır. Bu hak devlet kontrolünde korunmaktadır. Devlet ücretsiz, zorunlu, genel ve ortaöğretim hakkını aynı zamanda yetenekli kişilerin eğitimlerinin devamını garanti etmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde din işlerinin devlet işlerinden ayrı olduğu da anayasada belirtilmiştir. Devletin eğitim sisteminin bu açıdan modern bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Anayasanın bu hükümleri devlet üniversiteleri için kanun haline gelmiştir. Anayasada eğitimin yükseköğretim kademesine değinilmemiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, 1995).

4.2.2.1. Eğitim Kanunu

Azerbaycan Cumhuriyeti yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerinin düzenlenmesine esas teşkil eden yasal belge 2009 yılında kabul edilen 2. Eğitim Kanunu'dur. Bu kanunun kabul edilmesinden ve ilgili normatif belgelerin hazırlanmasından sonra Azerbaycan'ın yükseköğretim sistemi kapsamlı bir şekilde yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Eğitim Kanunu, 47 maddeyi kapsayan; Eğitim Sisteminin Yönetimi, Eğitime Katılanların Hakları, Görevleri ve Sosyal Korunması, Eğitim Finansmanı, Eğitim Alanında Uluslararası İlişkiler, Geçişler ve Son Hükümler olmak üzere 6 bölümden oluşmaktadır. Bu kanun Azerbaycan

Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan vatandaşların eğitim hakkının sağlanmasıyla ilgili genel koşulları tanımlamaktadır. Ayrıca ilgili kanunların ve diğer normatiflerin kabul edilmesinde temel bir rol oynamaktadır (Eğitim Kanunu, 2009).

Azerbaycan Eğitim Kanunu'nun 4. maddesinde bu kanunun Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren dini eğitim kurumları, diplomatik misyonlar altındaki yabancı konsoloslukların eğitim kurumları için geçerli olmadığı belirtilmektedir (Gül, 2019: 24). Bir yükseköğretim kurumunun yükseköğretim alanındaki uluslararası ilişkileri, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'na göre yürütülür. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Eğitim Kanunu'na göre, yükseköğretim kurumu türünü belirten bir isme sahiptir. Eğitim Kanunu'nun 19. maddesi yükseköğretim kurumlarıyla ilgili yasal düzenlemeleri belirlemektedir. Eğitim Kanunu'nda üniversiteler toplumun ve iş gücü piyasasının ihtiyacını dikkate alarak yüksek nitelikli uzmanların, bilimsel-pedagojik personelin yetiştirilmesini gerçekleştiren bir kurum gibi tanımlanmaktadır. İlgili kanunda yükseköğretim kurumları; üniversiteler, akademiler, enstitüler, konservatuarlar olarak sınıflandırılmıştır (Eğitim Kanunu, 2009).

4.2.2.2. Yükseköğretim Kurumunun Yönetmeliği

Mülkiyet türü fark etmeksizin bilimsel kurum ve kuruluşlar Eğitim Kanunu'na ve yönetmeliğine göre yönetilir. Yükseköğretim kurumunun faaliyeti, hakları ve sorumlulukları, anayasa, Eğitim Kanunu ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili yasal düzenlemeleri dikkate alınarak yükseköğretim kurumlarının oluşturduğu kendi yönetmeliği ile belirlenir. Tüm yükseköğretim kurumları; enstitüler, üniversiteler, akademiler, konservatuarlar ve yükseköğrenim veren diğer eğitim kurumları, Azerbaycan Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan "Dövlət və bələdiyyə tərəfindən yaradılan ali təhsil müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi" göre kendi yönetmeliğini hazırlar ve faaliyetlerini yönlendirir (Yükseköğretim kurumunun örnek tüzüğü, 2011). Her yükseköğretim kurumu, kendi yönetmeliğini hazırlamaktadır. Hazırlanan yönetmelikler yükseköğretim kurumunun Bilim Şurasında yönetmelikler kabul edildikten sonra onay için Bilim ve Eğitim Bakanlığına sunulmaktadır. Yükseköğretim kurumunun yönetmelik taslağı, Bilim ve Eğitim Bakanı tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir. Devlet tarafından kurulan bir yükseköğretim kurumunun yönetmeliğinde yapılacak değişiklikler, o eğitim kurumunun şurasında görüşülerek Bilim ve Eğitim Bakanlığının onayına sunulmaktadır (Kazımov, 2008: 456).

4.2.2.3. Devlet Standartları ve Yükseköğretim Programları

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yükseköğretimin ilgili seviyeleri için olan eğitim programları Bakanlar Kurulunun "Yükseköğretim Kademesinin Devlet Standartı ve Programı" (Ali təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları) kararına uygun olarak hazırlanmaktadır (Yükseköğretimin Devlet Standartı ve Programı, 2010). Yükseköğretimin devlet standartı ve programı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Eğitim Kanunu'na uygun olarak yükseköğretim alanında uluslararası kriterler, ulusal ve evrensel değerler dikkate alınarak hazırlanan belirli bir süre için (geçerlilik süresi 6 yıldır) devletin gereksimlerini yansıtan bir dizi normlardan oluşmaktadır. Kamu, özel üniversiteler de dâhil olmak üzere tüm yükseköğretim kurumları bu standartları takip etmekle yükümlüdür.

Devlet yükseköğretim standartlarını aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

- Yükseköğretim seviyesindeki eğitim içeriği
- Yükseköğretim yönetimi
- Yüskeköğretim kurumlarının maddi-teknik temeli
- Yükseköğretimin altyapısı
- Eğitimcilerin kalite göstergeleri
- Öğrencilerin bilgi, beceri ve alışkanlıklarının düzeyi.

4.2.3. Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin Yönetimi

Azerbaycan yükseköğretim kurumları, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Eğitim Kanunu", "Bilim Kanunu", "Kamu Tüzel Kişileri Hakkında Kanun" ve kendi yönetmeliğine uygun olarak yönetimini sağlamaktadır. Yerel yönetimler (yerli dövlət idarə orqanları), yükseköğretim kurumlarının yönetimine müdahale etmemektedir (Eğitim Kanunu, 2009). Yükseköğretimin yönetimi, tüm politika ve reformların Bakanlar Kurulu ve Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından kararlaştırılmaktadır. Bilim ve Eğitim Bakanlığı eğitim sistemini yöneten merkezi yürütme organıdır. Merkezi yürütme organı, eğitim için devlet politikasının geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumludur (Seferov ve Akkuş, 2005: 369).

4.2.3.1. Azerbaycan Bilim ve Eğtiim Bakanlığı

Bilim ve Eğitim Bakanlığı eğitim alanında devletin politikasının oluşturulmasına katılma ve bu politikayı uygulama, eğitim alanında devlet düzenlemesini uygulama, eğitimin kalitesi üzerinde devlet kontrolünü sağlama, vatandaşların eğitimle ilgili anayasal haklarının korunması için eğitimde fırsat eşitliği yaratılmasını sağlama, mülkiyet ve örgütsel hukuki şekli ne olursa olsun tüm eğitim kurumlarına yönetim yapma sorumluluğu taşımaktadır

(Okutan, 1996:9). Yükseköğretim kurumunun yönetmeliği, fonunun miktarı, üniversitelerin şubelerinin kurulması kararı, eğitim plan ve programları Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmaktadır. Bakanlığın faaliyetlerine Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanan bakan başkanlık etmektedir. Bilim ve Eğitim Bakanı, bakanlığa verilen görev ve işlevlerin yerine getirilmesinden bizzat sorumludur (Bilim ve Eğitim Bakanlığı, 2022).

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 28 Temmuz 2022 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bilim ve eğitim alanında yönetimin iyileştirilmesi ile ilgili bazı tedbirler hakkında" kararnamesine göre bilim-eğitim etkileşimi ve bu alanlarda yönetimi geliştirmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığına Bilim ve Eğitim Bakanlığı adını verilmiştir. Bu kararnameyle bakanlık bünyesinde, Devlet Bilim ve Yükseköğretim Kurumu ile Devlet Okul Öncesi ve Genel Eğitim Kurumu olmak üzere 2 kurum oluşturulmuştur (Bilim ve Eğitim Bakanlığı, 2022). 3 ay sürede Bilim ve Eğitim Bakanlığının ve yaratılan kurumların yeni taslak yönetmeliği hazırlanmalı ve onay için sunulur hale getirilmelidir. Henüz kurumların sorumlulukları bilinmemektedir.

4.2.3.2. Özel Amaçlı Yükseköğretim Kurumları

Azerbaycan'da özel amaçlı (xüsusi təyinatlı) yükseköğretim kurumları bulunmaktadır (Gül, 2019: 23). Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu uyarınca, özel amaçlı eğitim kurumlarının kurulması, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 24 Mayıs 2010 tarihli 274 sayılı kararı ile onaylanan "Özel Amaçlı Eğitim Kurumlarının Kuruluş Kuralları" ile düzenlenmektedir. Bu kanuna göre özel amaçlı eğitim kurumları, merkezi yürütme otoritelerinin yetkisi altında kurulmaktadır. Bu yükseköğretim kurumları diğer bakanlıkların veya kurumların himayesi altındadır. Örneğin Azerbaycan Tıp Üniversitesi, Sağlık Bakanlığına bağlıyken; Devlet Spor Akademisi ve Yönetim ve Turizm Üniversitesi, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlıdır.

Özel amaçlı bir eğitim kurumunun yönetmeliğinde o eğitim kurumunun adı, faaliyetinin amacı, yeri, faaliyet yönleri, hakları, görevleri, yapısı, yönetimi, eğitim çalışmalarının, bilimsel araştırma faaliyetlerinin organizasyonu, personel değişikliği, mali ve ekonomik faaliyetler, yeniden yapılanma ile ilgili diğer konular Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu ve diğer normatif yasal düzenlemelere göre belirlenir. Özel amaçlı bir eğitim kurumunun yönetmeliği, o eğitim kurumunun kurucusu tarafından onaylanır. Bu tür eğitim kurumlarının merkezi yürütme organı, yetkileri dahilinde o eğitim kurumu ile ilgili yönetimi uygulamaya başlamaktadır. Aynı zamanda özel amaçlı eğitim kurumunun yapısını ve

kadrosunu, faaliyetlerinin organizasyonunu, personel potansiyelinin oluşturulmasını onaylamaktan sorumludur (Eğitim Kanunu, 2009).

4.2.3.3. Bilim Şurası (Senato)

Kamu yükseköğretim kurumlarında en yüksek yönetim organı rektörün başkanlık yaptığı Bilim Şurasıdır (Senato). Bilim Şurasında, bilimsel faaliyetin her yönünde yürütülen çalışmalar ve sonuçları tartışılır. Konuyla ilgili kararlar alınır, gelecekteki kalkınma planları hazırlanır ve onaylanır (Şiraz, Xelilov ve Döş, 2017: 34). Bilim Şurası geniş yetkilere sahiptir. Bu yetkiler şunlardır (Kazımov, 2008: 457):

1. Yükseköğretim kurumunun yönetmeliğini kabul eder, gerektiğinde ekleme ve değişiklikleri yapar; öğrenci, öğretmen, çalışanlar için iç disiplin kurallarını onaylar.
2. Yükseköğretim kurumunun gelişim programını onaylar.
3. Yükseköğretim kurumunun faaliyetleri hakkında yönetimin raporunu inceler.
4. Pedagojik personelin eğitimi, niteliklerinin artırılması ile ilgili konularla ilgilenir. Eğitim ve öğretim ile bilimsel ve araştırma çalışmaları ile ilgili tüm sorunları çözer.
5. Fakültelerin öğretim, bilimsel araştırma ve eğitim çalışmaları hakkındaki raporlarını inceler.
6. Kafedra (Anabilim dalı) müdürü, profesörleri, kıdemli bilim çalışanlarını seçer ve gerekirse görevlerinden erken ihraç edilmesiyle ilgili karar alır.

Bilim Şurasının kararları ancak yükseköğretim kurumunun rektörü tarafından onaylandıktan sonra geçerli sayılmaktadır. Bilim Şurasının kurulması, yetkileri ve faaliyetlerinin düzenlenmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan ilgili yönetmelikler (Təhsil Nazirliyinin təsdiq etdiyi müvafiq əsasnamə) ve yükseköğretim kurumunun kendi yönetmeliği ile kararlaştırılmaktadır. Bir belediye tarafından kurulan yükseköğretim kurumunun üst yönetim organı ise o eğitim kurumunun kendi yönetmeliği ile belirlenmektedir (Gül, 2019: 46).

4.2.3.4. Yükseköğretim Alanı ile İlgili Diğer Yönetim Organları

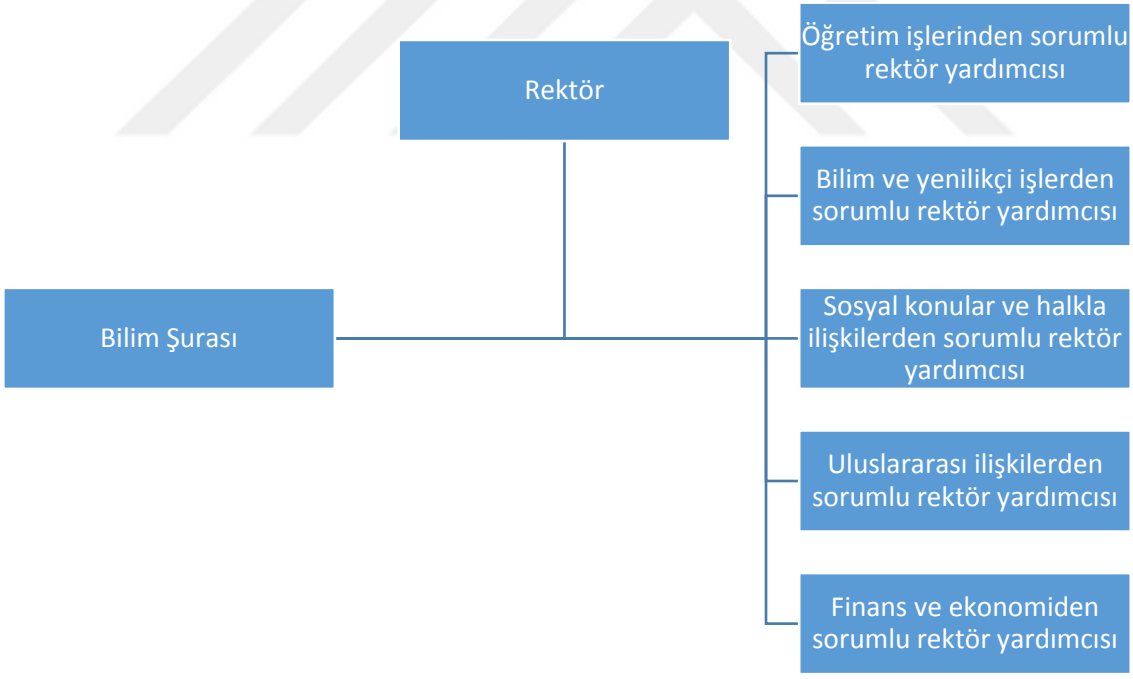
Yükseköğretim kurumunun yönetiminde demokrasi ve şeffaflığı sağlamak amacıyla eğitim kurumunda diğer idari ve öz yönetim organları oluşturulmaktadır. Bu kurumların kuruluş esas ve yetkileri, yükseköğretim kurumunun yönetmeliği ile belirlenmektedir (Eğitim Kanunu, 2009). Devlet tarafından kurulan bir yükseköğretim kurumunun stratejik gelişimi

için yönetim organı, gönüllülük esasına göre çalışan Mütevelli Heyeti'dir (Himayəçilər Şurası). Mütevelli Heyeti'nin oluşumu, yükseköğretim kurumunun bağlı olduğu devlet organı (Bilim ve Eğitim Bakanlığı gibi) tarafından en az 3 üye ile onaylanır. Mütevelli Heyeti'nin kuruluş, yetki ve faaliyetlerinin organizasyonu, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan yönetmelikler ve yükseköğretim kurumunun kendi yönetmeliği ile belirlenmektedir. Mütevelli Heyeti yükseköğretim kurumlarının gelişimini teşvik eden ve gönüllülük esasına dayanan bir yapıdır. Üyeleri çeşitli meslek gruplarından oluşmaktadır. Heyetin amacı bilim ve eğitimi geliştirmek, milli eğitim prestijini artırmak ve ek destek sağlamaktır. Heyet aynı zamanda üniversitenin yasal faaliyetlerinin uygulanmasına engel olan acil sorunların ele alınmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca Mütevelli Heyeti üniversitedeki eğitim hizmetlerinin rekabet edebilirliğini sağlamaktan, üniversitenin bir araştırma, eğitim, kültür ve entelektüel merkez olarak gelişimini desteklemekten ve üniversite ile hükümet, kamu ve iş yapıları arasındakı işbirliğini teşvik etmekten sorumludur (Mütevelli Heyyet'in Yönetmeliği, 2020). Uluslararası eğitim, bilim, teknik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesini teşvik etmenin yanı sıra eğitim kurumuna bütçe dışı fonlar çekme ve üniversitenin malzeme ve teknik tabanını geliştirme işlevlerini de Mütevelli Heyeti yerine getirmektedir.

Yükseköğretim kurumunun mevcut faaliyetlerine rektör başkanlık etmektedir. Devlet tarafından kurulan bir yükseköğretim kurumunun rektörü Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanır, alınır. Eğitim Kanunu'nda belirtildiği gibi rektörün, görevlerini yerine getirirken dürüst, profesyonel ve mantıklı davranması, yükseköğretim kurumunun çıkarlarına bağlı kalması, kurumun çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde tutması, karar vermede adil ve tarafsız olması gerekmektedir (Eğitim Kanunu, 2009). Rektör, bu görevleri yükseköğretim kurumunun çıkarları doğrultusunda yerine getirmekle yükümlüdür. Görevini ihlal etmesi halinde, ihlal sonucunda yükseköğretim kurumuna verdiği zararı tazmin etmek zorundadır. Rektörün faaliyetlerini düzenleme prosedürü, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan yönetmelikler ve yükseköğretim kurumunun kendi yönetmeliği ile belirlenir. Rektör yükseköğretim kurumunun faaliyetini yönetmekten sorumludur ve mevcut faaliyetle ilgili düzenli olarak Bilim Şurasına ve Mütevelli Heyet'e rapor sunar. Rektör aynı zamanda devlet kurum ve kuruluşları, diğer yerel ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerde yükseköğretim kurumunu temsil eder. Yükseköğretim kurumunun faaliyetlerinin organizasyonu ile bağlantılı olarak zorunlu iç emirler ve direktifler çıkarır. Rektör, yükseköğretim kurumunun bağlı olduğu devlet organı (Bilim ve Eğitim Bakanlığı) ile

koordineli olarak personel listesini ve çalışan sayısını, çalışanların iç disiplin kurallarını ve görev tanımlarını onaylamaktadır. Yükseköğretim kurumunun faaliyetlerine ilişkin kabul edilen kanunların uygulanmasını organize eder ve denetler. Bilim Şurasının kararlarını onaylamakta ve onun diğer yönetim organlarının kararlarını uygulamaktadır. Yükseköğretim kurumları yetkililerinin mevzuata aykırı kararlarını iptal etmektedir. Kurum faaliyetleri ile ilgili komisyonlar ve çalışma grupları kurulmaktadır. Rektör yardımcıları, Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından yükseköğretim kurumunun sunumu esas alınarak atanır. Rektörün bulunmadığı durumlarda yükseköğretim kurumunun yönetimi, bağlı olduğu devlet kurumu veya belediye tarafından atanan rektör yardımcısı tarafından yürütülmektedir (Kazımov, 2008:65).

Üniversite çok yönlü ve donanımlı bir eğitim kurumudur. Üniversitenin birçok farklı alanları (fakülteleri, kafedraları, laboratuvarları, atölyeleri, kütüphanesi vb.) bulunmaktadır. Rektörün üst düzey liderliği (kontrolü) tüm bu alanların ve tesislerin kapsamı dışındadır. Bu nedenle üniversitenin her bölümü için bir rektör yardımcısı atanır (Kazımov, 2008:65).

Şekil 4.5: Üniversitelerin ilgili bölümlerine atanan rektör yardımcıları (Kazımov, 2008).

Öğretim işlerinden sorumlu rektör yardımcısı, fakülte ve bölümlerin öğretim ve eğitim çalışmalarının organizasyonunu yönetmekle sorumludur. Aynı zamanda öğretim işlerinden sorumlu rektör yardımcısı, öğrencilerin eğitim alanındaki uluslararası programlara aktif katılımını, öğrencilerin öğretimini ve stajların yürütülmesini denetlemekten, eğitimsel

konferansların organizasyonunu yönetmekten sorumludur. Bundan başka yükseköğretim kurumları için üniversite kampüsleri ve ilgili teknoparkların kurulmasına yönelik gerekli işlemleri de öğretim işlerinden sorumlu rektör yardımcısı yürütmektedir (Bilim ve Eğitim Balanlığı, 2017).

Bilim ve yenilikçi işlerden sorumlu rektör yardımcısı bilimsel çalışmalara öncülük etmektedir. O, araştırmacıların eğitimini ve bilimsel ve pedagojik olarak personelin mesleki gelişimini denetlemekten ve öğrenci bilimsel topluluklarını, bilimsel araştırma bölümlerini, bilimsel araştırma laboratuvarlarını yönetmekten sorumludur (Kazımov, 2008).

Sosyal konular ve halkla ilişkilerden sorumlu rektör yardımcısı, üniversitede sosyal sorunların çözülmesine öncülük eder. Fakülte ve kafedralarda sosyal çalışmaları koordine eder, denetler ve yönlendirir. Aynı zamanda öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinde ve ders dışı etkinliklerinde yürütülen faaliyetleri ve yükseköğretim kurumlarının yurtlarına öğrencilerin yerleştirilmesini denetler (Bilim ve Eğitim Balanlığı, 2017).

Uluslararası ilişkilerden sorumlu rektör yardımcısı, yabancı ülkelerin eğitim kurumlarını, eğitim alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların temsilcilerinin uluslararası etkinliklere katılmasını koordine etmekten sorumludur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitim alanındaki merkezi yürütme organı (mərkəzi icra hakimiyyəti) aracılığıyla yükseköğretim kurumlarının uluslararası program ve projelere katılımını sağlamak için çalışmalar yapar. Yabancı ülkelerden gelen öğrencilerin eğitimsel metodolojik çalışmalarını denetlemek, yükseköğretimde uluslararası deneyim, eğitim çalışmalarının içeriği ve özelliklerini incelemek onun sorumlulukları arasındadır (Eğitim Kanunu, 2009).

Finans ve ekonomiden sorumlu rektör yardımcısı, yükseköğretim kurumunun mali, ekonomik, kültürel işlerini doğrudan yönetir. Üniversitelerin sınıf ve laboratuvarlarının, eğitim ve spor tesislerinin, yurtlar ve kantinlerin hijyen ve temizlik durumunun kontrolünü ve iç disiplin kurallarının uygulanmasını sağlar. Onarım, inşaat ve diğer lojistik işlerini denetler. Mevcut mevzuat gereklerine uygun olarak çeşitli mal, iş ve hizmet alımlarını organize eder. Öğrenci ve öğretim üyelerinin yaşam koşullarını iyileştirmek için önlemler alır. Mali ve ekonomik işlerle ilgili diğer sorunları yönetim adına çözer (Bilim ve Eğitim Balanlığı, 2017).

Fakülte, yükseköğretim kurumunun eğitim, öğretim bölümü olup, bir veya birkaç uzmanlık alanında lisans, yüksek lisans öğrencileri ve doktorlar hazırlar, bilimsel araştırma ve eğitim faaliyetlerine öncülük eder. Üniversite fakültelerden, fakülteler kafedralardan oluşur. Fakülte bünyesinde kafedralar, eğitim laboratuvarları, müzeler, atölyelerden bulunmaktadır.

Fakülte, yükseköğretim kurumunun Bilim Şurasının kararı ile kurulur. Belirli bir alan için (lisans ve lisansüstü öğrenciler dâhil) öğrenci sayısı 300'den fazla olduğunda (200'den fazlası örgün (əyani) eğitim alan) bir fakülte oluşturulur. Fakülteye göre seçilmiş bir dekan başkanlık eder (Kazımov, 2008: 66).

Fakülte dekanı, öğretim, eğitim ve bilimsel çalışmalardan, eğitim programlarının ve müfredatın uygulanmasından, öğretim sürecinin ve sınavların uygun şekilde düzenlenmesinden sorumludur. Fakültenin Bilim Kuruluna (Fakultə elmi şurası) başkanlık eder. Fakülte Bilim Kurulundaki pozisyonlar için seçimlerin (doçent, kıdemli öğretim görevlisi, öğretmen, asistan vb.) yürütülmesini, metodolojik çalışmaların yürütülmesini, bilimsel konferans ve seminerlerin organizasyonunu denetler. Önerileri rektör ve Bilim Şurasına sunar. Sanayi ile ilişkilerin organizasyonu ve uluslararası iş birliği için teklifler sunar. Bilimsel ve pedagojik personelin yanı sıra öğretim kadrosunun seçimini ve yerleştirilmesini denetler. Fakülte dekan yardımcısı, eğitimsel ve bilimsel çalışmaların seyrini yönetir. Öğretim sürecinin, öğrencilerin öğretim ve üretim kalitesinin denetlenmesinden, yarıyıl sınavlarının yürütülmesinden sorumludur. Aynı zamanda öğretmenlerin derslerine katılarak onlara gerekli yardımı sağlamaktadır (Kazımov, 2008: 66).

4.2.3.4.1.Fakülte Bilim Kurulu (Fakultə Elmi Şurası) ve Yetkileri Hakkında

Fakültenin yönetimi, seçilen organ olan Fakülte Bilim Kurulu (Fakultə Elmi Şurası) tarafından yapılır. Fakülte Bilim Kurulunun başkanı fakülte dekanıdır. Fakülte Bilim Kurulu (Fakülte Elmi Şurası), Bilim ve Eğitim Bakanlığının 04.01.1994 tarih ve 10 sayılı kararı ile onaylanan "Yükseköğretim Fakültesi Bilim Kurulu Yönetmeliği"ne göre faaliyet göstermektedir. Fakülte Bilim Kurulu, rektörün emriyle 3 yıllık bir süre için seçilir. Kurulun erken yeniden seçimi, üyelerinin en az 2/3'ünün talebi üzerine ve istisnai durumlarda rektörün önerisi üzerine yapılabilir. Fakülte Bilim Kuruluna göre dekan yardımcıları, fakültenin tüm kafedra (bölüm) müdürleri, fakültenin Öğrenci Bilim Derneği başkanı oylama yapılmadan katılırlar. Kurulun diğer üyeleri gizli oylamayla seçilir. Fakülte Bilim Kuruluna seçilen üye sayısı, yükseköğretim kurumu başkanı (rektör) tarafından belirtilmektedir. Bu kurulun oluşumu rektör tarafından onaylanmaktadır (Yükseköğretim Fakulte Bilim Kurulu Yönetmeliği, 1994).

Fakülteler kafedralardan (anabilim dalı) oluşmaktadır. Kafedra müdürleri kafedra üyelerine liderlik etmektedir. Final sınavını (yekûn dövlət attestasiyası), stajı (istehsalat tecrübesi), kurs ve mezuniyet iş projelerini, sınavların yürütülmesini yönetmektedir. Bunlara ek olarak

öğretim elemanlarının ders yükünü dağıtmakta, derslerin müfredatını denetlemekte ve dersleri onaylamaktadır. Ders kitaplarının, öğretim yöntemlerinin bu programlara uygun olarak hazırlanmasını sağlamaktadır. Öğretim kadrosunun ve öğrencilerin onaylanan plana göre bilimsel araştırma (elmi-tədqiqat işləri) yapmaları için koşullar yaratır, tamamlanan araştırma çalışmalarını tartışır ve sonuçlarının üretimde uygulanmasını izler. Savunulmaya sunulan tezlerin tartışılmasını organize eder. Kafedra üyelerinin eğitim veya staj için gönderilmesiyle ilgili önerilerde bulunur (Kazımov, 2008: 67).

4.2.3.5. Belediye Tarafından Kurulan Yükseköğretim Kurumlarının Yönetimi

Azerbaycan Eğitim Kanunu'nda mülkiyet türüne göre 3 eğitim kurumu (devlet, belediye, özel) olduğu belirtilse de Azerbaycan'da belediye eğitim kurumları bulunmamaktadır. Yükseköğretim kurumu, ilgili belediye tarafından da kurulabilir. Bir belediye tarafından kurulan yükseköğretim kurumunun rektörü belediye tarafından atanabildiği gibi görevden de alınabilmektedir. Belediye tarafından kurulan bir yükseköğretim kurumunun üst yönetim organı o eğitim kurumunun tüzüğü ile belirlenir. Belediye tarafından kurulan yükseköğretim kurumunun yönetmeliği ve yönetmeliğinde yapılan değişiklikler, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığının görüşü dikkate alınarak belediye tarafından onaylanmaktadır. Rektör yardımcıları, belediye tarafından yükseköğretim kurumunun sunumu esas alınarak atanmaktadır (Gül, 2019: 46).

4.2.3.6. Özel Yükseköğretim Kuıumlarının Yönetimi

Özel mülkiyete sahip eğitim kurumlarının yönetimi ise kurumun yönetim kurulu ve mütevelli heyeti tarafından atanan kişilerce sağlanmaktadır. Kurucuları yabancı ülke vatandaşı olan ve sermayesinin %51'i yabancılara ait olan eğitim kurumlarının yönetici yardımcısı Azerbaycan vatandaşı olmak zorundadır. Kurucusu yabancı veya yabancı tüzel kişiler olan bilimsel kurum ve kuruluşların bilim çalışanlarının yarısından fazlası Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarından oluşturulmalıdır (Gül, 2019: 46).

Azerbaycan'da öğrenci kabulü, devlet yükseköğretim kurumlarında olduğu gibi özel yükseköğretim kurumlarında da merkezi bir organ olan Devlet Sınav Merkezi (DİM) tarafından yürütülmektedir. Özel üniversitelerin eğitim programlarının devlet üniversitelerinde olduğu gibi Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanması gerekmektedir (İsayev, 2003: 70). Belediye ve özel yükseköğretim kurumlarının rektörleri üniversitelerin kendi yönetmeliğine uygun olarak kurucuları tarafından seçilir veya atanır. Devlet tarafından kurulan bir yükseköğretim kurumunun en üst yönetim organı Bilim

Şurasıdır. Belediye ve özel eğitim kurumundaki üst yönetim organı ise Eğitim Kanunu'nun 30, 3. maddesinde belirtildiği gibi o eğitim kurumunun kendi yönetmeliği ile belirlenmektedir (Eğitim Kanunu, 2009).

4.2.4. Azerbaycan Yükseköğretim Sisteminin Finansmanı

Eğitimin finansmanı günümüzde dünyanın birçok ülkesinin sosyal politikasının önceliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Genel olarak eğitim giderleri, bu alandaki altyapının oluşturulması ve bakımı, çalışanlara ücret ödenmesi, inovasyon uygulamasının finansmanı gibi konuları ifade etmektedir. Dünyadaki pek çok ülkenin yükseköğretim finansmanında en büyük pay devlete aittir. Yükseköğretimin bireysel getirilerinin yanı sıra ortaya çıkardığı dışsallıklardan (sosyal ve toplumsal faydalar) dolayı yarı kamusal mal olarak kabul edilmesi bu hizmetin genellikle kamu sektörü tarafından sunulmasına neden olmaktadır (Akça, 2011: 96). Böyle bir yaklaşım özellikle gelişmekte olan ülkeler için son derece önemlidir. Çünkü bu ülkeler hem artan yükseköğretim talebine cevap verebilmek hem de sosyoekonomik gelişimlerini destekleyebilmek için yükseköğretime erişimi artırma zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar. Bu durum mevcut kıt kaynakların ciddi bir bölümünün diğer kamusal hizmetler yerine yükseköğretime yönlendirilmesi gibi bir durumu ortaya çıkarsa da eğitimin sosyal ve ekonomik getirileri düşünüldüğünde bunun uzun vadede olumlu sonuçlarının alınacağı söylenebilir (Kurt ve Gümüş, 2015: 15).

Aynı zamanda gelişmiş ülkeler, yükseköğretim sistemini daha çekici hale getiren başka bir finansal destek sistemi geliştirmiştir.

UNESCO İstatistik Enstitüsünün metodolojik tavsiyelerinde, eğitim maliyetleri finansman kaynaklarına göre üç ana gruba ayrılmaktadır (Həsənov ve İbrahimova, 2014: 3):

1. Devlet finansman kaynakları
2. Özel (devlet dışı) finansman kaynakları
3. Uluslararası finansman kaynakları

Azerbaycan'da bu alanda asıl ağırlık devlete düşmektedir. Devlet finansman kaynakları 3 kategoriye ayrılır: merkezi, bölgesel (yürütme gücü), yerel (belediye). Bilim ve Eğitim Bakanlığının giderleri de dahil olmak üzere diğer bakanlık, daire ve yürütme organlarının eğitim giderlerini birleştiren fonlar merkezi yönetimin eğitim giderlerine dahil edilir. Çoğu durumda bu kurumlar tarafından harcanan fonlar eğitim giderleri adı altında olmayabilir. Örneğin, herhangi bir eğitim kurumunun onarımı için yürütme mercileri tarafından tahsis edilen giderler, altyapı giderleri adı altında kayıt altına alınır. Bölgesel ve

yerel yönetimlerin eğitim giderleri çoğunlukla altyapı niteliğinde olup onarım ve inşaat işlerine yöneliktir. Devlet kollarının eğitim giderleri aşağıdaki üç tür gidere göre gruplandırılmıştır. Eğitim kurumlarına doğrudan maliyetler, diğer giderler ve transferlerdir.

Öğretim elemanlarına Bilim ve Eğitim Bakanlığınca ödenen maaşlar, okul inşaatı ile ilgili olarak belediyelerin inşaat firmasına yaptığı ödemeler, Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından dağıtılmak üzere ders kitabı alımı için yapılan ödemeler, devlet tarafından yükseköğretime tahsis edilen hibeler, kurum personelinin bakımını yapma veya mal ve hizmet satın alma maliyetlerini karşılamak için bağımsız (özerk) devlet okullarına tahsis edilen devlet fonları ve özel okullara devlet sübvansiyonları gibi mali harcamalar doğrudan ödemeler grubuna dahil edilir. Ancak eğitim kurumlarında idari personel bulundurmanın maliyetleri doğrudan maliyetlere dahil değildir. Devlet idarelerinin merkezi, bölgesel ve yerel düzeyde eğitim sektörünün yönetimi, teftiş ve kontrol hizmetlerinin uygulanması ile eğitim programlarının hazırlanması için yaptıkları harcamalar diğer giderler grubuna dahildir. Eğitimin finansmanında transferler esas olarak iki yönlüdür (Hasanov ve İbrahimova, 2014: 3):

1) Bireysel devlet kurumları arasında, özellikle daha yüksek düzeydeki bir otoriteden daha düşük düzeydeki bir otoriteye yapılan transferler.

Bu tür transferler, devlet harcamalarının toplam tutarına dahil değildir. Bu transferler kamu sektörü çerçevesinde gerçekleştirildiği için toplam eğitim maliyeti miktarında bir değişikliğe neden olmamaktadır.

2) Bireysel hanelere veya tüzel kişilere eğitim için yapılan transferler. Öğrencilere, ailelerine ve ayrıca tüzel kişilere yapılan transferleri içerir. Bu tür bir transfer devlet yardımı, burs, hibe veya tahvil şeklinde yapılabilir.

Özel finansman kaynakları da aileler ve tüzel kişiler olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Ailelerin eğitim kurumlarına yaptıkları ödemeler ve aile bütçesinden diğer eğitim giderleri birinci özel finansman kategorisine girer. Eğitim sürecinde kullanılan kişisel eşyaların satın alınması için harcanan fonlar, öğrencinin barınma koşullarının sağlanması ile ilgili aile harcamaları, aileler tarafından eğitimle ilgili diğer harcamalar arasında değerlendirilir. Tüzel kişiler tarafından özel eğitim finansmanı ile ilgili olarak yapılan harcamalar da eğitim kurumlarına yapılan ödemeler ve öğrenci ailelerine yapılan ödemeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tüzel kişilerin eğitim kurumlarına ödemeleri için şirketler veya sendikalar tarafından eğitim kurumlarına verilen sübvansiyonlar, özel şirketlerin

üniversitelere bilimsel araştırma yapma sözleşmelerine dayalı olarak yaptıkları ödemeler, özelleştirilmiş eğitim ödemeleri, özel vakıfların eğitim kurumlarına verdiği hibeler, ödenen bağışlar hayır amaçlı eğitim kurumlarına, özel kuruluşlara kira ödemeleri vb. atfedilir. Eğitim finansmanının üçüncü kaynağı, eğitim sektörünün gelişimi için uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan mali yardımları içeren uluslararası finans kaynaklarıdır. Bu kuruluşlar arasında Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler eğitim kurumları, diğer hükümetler arası kuruluşlar, devlet kalkınma ajansları ve ülkede faaliyet gösteren uluslararası sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. Uluslararası finans kaynaklarından sağlanan fonlar ya eğitim kurumlarına doğrudan ödeme şeklinde ya da ilgili makamlara transfer şeklinde olmaktadır. Genel olarak devletin temel görevlerinden biri, her üç mali kaynak için de eğitime ayrılan harcamaların büyümesini ve çeşitlenmesini sağlamaktır (Hasanov ve İbrahimova, 2014: 4). Halihazırda Azerbaycan'da yükseköğretim sisteminde bilimin finansmanı, esas olarak kamu fonları, ticari yatırımlar, yüksek öğrenim fonları ve hibeler (fonlar) yoluyla oluşturulmaktadır.

Kamu fonları, devlet bütçesinden doğrudan yükseköğretim kurumlarına tahsis edilir. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, devlet bütçesinin hazırlanması ve uygulanmasına ilişkin raporu yönetir. Bütçenin gelir bölümünün hazırlanmasına Bilim ve Eğitim Bakanlığının katılımı sağlanır. Bütçeyi onaylama ve değiştirme yetkisi Millet Meclisinin takdirindedir. Parlamento genel olarak Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan, Bakanlar Kurulu tarafından görüşülen ve Cumhurbaşkanı tarafından sunulan bütçede önemli değişiklikler yapmaz. Parlamentoda yapılan müzakereler sırasında yapılan küçük değişiklikler taklit niteliğindedir (Ibadoglu, 2019: 51).

Bilim (Elm haqqında) Kanunu'nun "Bilimsel Faaliyet Ekonomisi" (Elmi fəaliyyətin iqtisadiyyatı) maddesi (madde 34); bilimsel faaliyetlerin finansmanı için devlet bütçesi, bilimsel araştırma yapanların kendi imkânları, devlet fonları, krediler, hibeler, bağışlar ve diğer yasal kaynaklar olarak gösterilmektedir.

Bir yükseköğretim kurumu, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen ilgili türdeki girişimci faaliyetlerde bulunabilmektedir. Bu amaçla bir yükseköğretim kurumu, bağlı olduğu devlet kuruluşunun veya belediyenin onayı ile ekonomik topluluklar kurmakta veya bunlara katılmaktadır. Ek kaynaklardan ve girişimci faaliyetlerden alınan fonlar, devlet tarafından kurulan yükseköğretim kurumuna bütçeden tahsis edilen fon miktarını etkilememektedir. Yükseköğretim kurumu tarafından bütçe dışı kaynaklardan alınan fonlar, yalnızca eğitimin geliştirilmesine, kurumun maddi ve teknik

temelinin geliştirilmesine, öğrencilerin ve eğitimcilerin sosyal korunmasına ve ayrıca normatif yasal düzenlemelerle tanımlanan diğer amaçlara yöneliktir. Devlet destekli yükseköğretim kurumunun bütçe dışı kaynaklardan aldığı fonların en az %40'ı eğitimcilerin sosyal meselelerine (maaş ekleri ve diğer teşvik ödemeleri) yönlendirilir. Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı iki üniversite (Bakü Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Devlet Ekonomi Üniversitesi), diğer bakanlıkların ve hükümetin yürütme organlarının kontrolü altındaki yükseköğretim kurumları (özel amaçlı yükseköğretim kurumları) ve özel yükseköğretim kurumları, yasal ilkelere uygun eğitim kalitesini sağlamak için sorumluluklarına göre iç düzeyde mali kaynakları biriktirme, aktarma ve dağıtma hak ve özgürlüğüne sahiptir (Ibadoglu,2019: 52).

Devlet tarafından kurulan yükseköğretim kurumu doğrudan kâr amacı gütmemektedir. Yükseköğretim kurumunun mülkiyeti, kurucusu (Eğitim Bakanlığı veya belediye) tarafından kendisine verilen mal varlığı ile devlet bütçesinden tahsis edilen fonlar, faaliyetlere uygun olarak yapılan işler, hizmet gelirleri, bağışlar ve kendi yönetmeliğinde belirtilen diğer kaynaklardan oluşmaktadır. Devlet ve belediye eğitim kurumlarının finansman kaynakları (Eğitim Kanunu, 2009):

1. Mevzuata uygun olarak devlet bütçesi
2. Ücretli eğitimden alınan fonlar
3. Yapılan bağışları ve yardımları
4. Rekabete dayalı olarak devlet tarafından tahsis edilen bilimsel araştırma hibeleri
5. Eğitim kurumu tarafından eğitim, bilim, üretim, danışmanlık ve mevzuatla tanımlanan diğer hizmetlerden alınan fonlar
6. Tüzel kişiler ve bireyler tarafından uzmanlık eğitimi, mesleki gelişim ve personelin yeniden eğitilmesi için bir sözleşme temelinde tahsis edilen fonlar
7. Devlet organları tarafından finanse edilen programlar ve projeler için alınan fonlar
8. Eğitim kurumunun sahip olduğu fiziksel ve ahlaki olarak eski ekipman, araç ve eğitim amaçlarına uygun olmayan diğer mülklerin satışından yasaya uygun olarak elde edilen fonlar
9. Uluslararası iş birliği sonucunda hukuka uygun olarak eğitim kurumu tarafından alınan hibeler ve fonlar.

Özel eğitim kurumu aşağıdaki kaynaklardan finanse edilmektedir (Gül, 2019:43):

1. Eğitim hizmetleri için alınan fonlar
2. Kurucuların fonları (patronlar)
3. Mevzuata uygun olarak aldıkları hibe ve kredi miktarları
4. Tüzel ve gerçek kişilerin bağış, yardım, vasiyet ve hediyeleri
5. Eğitim, bilim, üretim, danışmanlık (danışmanlık) ve mevzuatla tanımlanan diğer hizmetlerden elde ettikleri fonlar

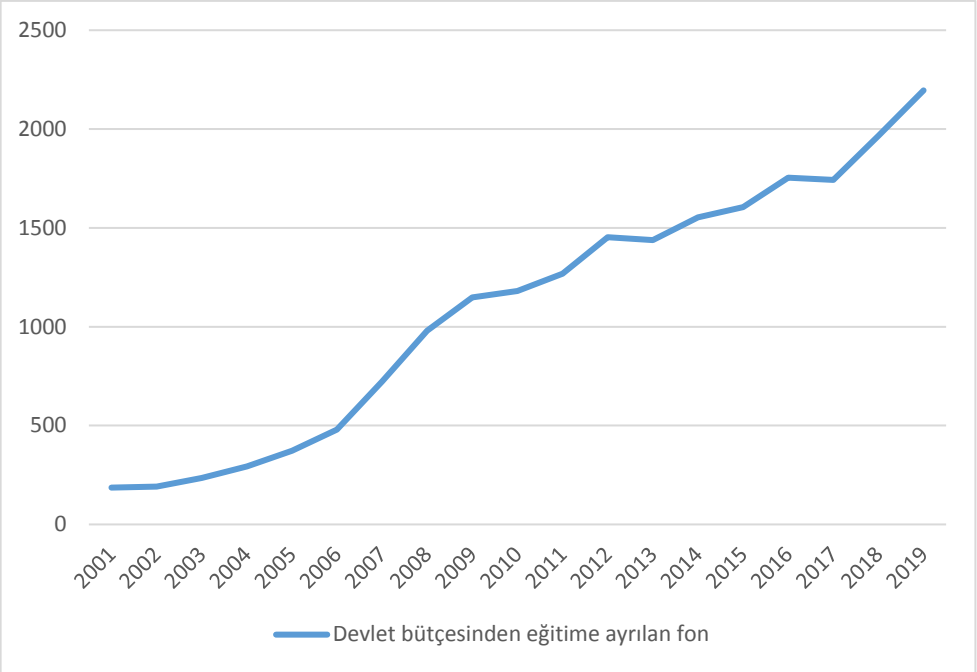
Özel bir eğitim kurumu mali kaynaklarını özgürce yönetebilmektedir. Özel eğitim kurumu, her eğitim kademesi için eğitim programlarına göre öğrenim ücretinin miktarını serbestçe belirleyebilir. Özel bir eğitim kurumu ile öğrenciler, veliler veya diğer yasal temsilciler arasındaki ilişkiler bir sözleşme ile düzenlenir (Eğitim Kanunu, 2009).

4.2.4.1. Devlet Bütçesinden Eğitime Ayrılan Fon

Devlet eğitim kurumunun finansmanı, her eğitim kademesi için belirlenen mali düzenlemelere göre yapılır. Eğitim Kanunu'nun 38. maddesinde de belirtildiği gibi bu düzenlemeler eğitim kurumunun türüne ve kategorisine göre öğrenci başına düşen harcama tutarı dikkate alınarak belirlenir. Bireysel uzmanlıklar için devlet düzenine göre, yükseköğretim kurumlarının lisans düzeyinde her bir öğrenci için eğitim maliyeti miktarı 1300-5000 manat arasında değişmektedir. Tıp ve güzel sanatlar (heykel, grafik, resim gibi) en çok finansman gerektiren alanlardır (Eğitim Kanunu, 2009).

Tablo 4.5: Devlet bütçesinden eğitime ayrılan fonlar (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022).

Devlet bütçesinden eğitime ayrılan fonların (milyon manatla)	
1991	37, 1
1992	324, 1
1993	2372, 8
1994	18359, 6
1995	75, 2
1996	101, 8
1997	112, 8
1998	116, 3
1999	159, 0
2000	181, 8

Şekil 4.6: Devlet bütçesinden eğitime ayrılan fonların (milyon manatla) yıllara göre karşılaştırmalı sınıflandırılması 2001-2019 (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022).

2001-2019 yıllarında, Azerbaycan'ın finansal kaynaklarının genişlemesi, eğitim de dahil olmak üzere sosyal alana tahsis edilen fon miktarını artırmak için koşullar yaratmıştır. Eğitim için cari harcamaların eğitim kademelerine göre dağılımı, eğitime ayrılan mali kaynakların bireysel eğitim kademelerine göre dağılımını göstermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2021 yılı devlet bütçesine ilişkin yasasında, eğitim alanına 3.277.655.549.0 manat tahsis edildiği belirtilmektedir (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi Hakkında Kanun, 2021).

Tablo 4.6: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2021 Yılı İçin Devlet Bütçesinden Eğitim İçin Ayırdığı Genel Para.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2021 yılı için devlet bütçesinden eğitim için ayırdığı genel para (manatla): 3.277.655.549.0 (manat)	
Eğitim alanları	Tutar (manatla)
Okulöncesi eğitim (Məktəbəqədər təhsil)	319 352 315, 0 (%9.7)
Genel eğitim (Ümumi təhsil)	1 764 680 611, 0 (% 53.8)
Mesleki eğitim (Peşə təhsili)	51 143 908, 0 (%1.5)
Ortaöğretim (Orta ixtisas təhsili)	71 043 059, 0 (%2.1)
Yükseköğretim (Ali təhsil)	60 852 036, 0 (%1.8)
İlave eğitim (Əlavə təhsil)	3 415 815, 0 (%0.10)
Eğitim alanında uygulamalı araştırma	5 982 239, 0 (%0.18)

(Təhsil sahəsində tətbiqi tədqiqatlar)	
Eğitim alanındaki diğer kurum ve etkinlikler (Təhsil sahəsində digər müəssisə və tədbirlər)	1 001 185 566, 0 (%30.5)

Yükseköğretim için ayrılan para eğitime ayrılan devlet bütçesinin sadece %1.8'lik kısmını kapsamaktadır. Yükseköğretim maliyetlerinin diğer eğitim kademelerine göre daha pahalı olduğu düşünüldüğünde bu alana yönelik devlet desteğinin ciddi bir şekilde artırılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

4.2.5. Azerbaycan Yükseöğretim Sisteminin Denetimi

Eğitim kurumları faaliyetleri, kabul edilen devlet eğitim standartlarına ve diğer normatif yasal düzenlemelerin gerekliliklerine uygunluğunu doğrulamak amacıyla her 5 yılda bir akredite edilmektedir (Gül, 2019: 43). Yükseköğretimde kaliteyi ölçme sorumluluğunu alan 3 aday bulunmaktadır. Bunlar eğitim kurumunun kendisi, hükümet, bağımsız ve yetkin akreditasyon kurumlarıdır. Bologna Süreci, Pan-Avrupa akreditasyon ajanslarının oluşturulmasını ve Avrupa eğitim alanında faaliyet gösteren herhangi bir yükseköğretim kurumunun akreditasyon için bu ajanslardan birine başvurma hakkını öngörmektedir (İsahanlı, 2008: 51).

Azerbaycan'da Bilim ve Eğitim Bakanlığı, eğitim kurumlarında eğitim kalitesinin devlet kontrolünü gerçekleştirir. Eğitim kurumlarının akreditasyonunun uygulanması ve kendilerine akreditasyon belgesi verilmesi Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır (Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Yönetmeliği, 2022). Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığının faaliyetlerini geliştirmek ve eğitim sisteminin çağdaş gereksinimlere uygun olarak sürekli gelişmesini sağlamak amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı Akreditasyon ve Nostrifikasyon Dairesi 2019 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı bir kamu tüzel kişiliği statüsünde Eğitimde Kalite Güvencesi Kurumu (Təhsildə Kefiyyətin Təminatı Agentliyi) olarak yeniden düzenlenmiştir. Yükseköğretim kurumlarının akreditasyonu, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı, aynı zamanda kamu tüzel kişiliği statüsüne sahip olan Eğitimde Kalite Güvencesi Kurumu tarafından gerçekleştirilmektedir. Kurumun amacı ve faaliyet yönleri:

- Eğitim kurumlarının akreditasyonunu yapmak

- Yabancı ülkelerin yükseköğretimle ilgili niteliklerinin tanınmasını gerçekleştirmek (lisans, yüksek lisans)
- Yaygın, formal ve informal mesleki eğitim biçimleri yoluyla edinilen bilgi, beceri, yetkinlik ve deneyimin değerlendirilmesini ve tanınmasını gerçekleştirmek
- Eğitim kurumlarının akreditasyonunun uygulanması için öneriler hazırlamak ve eğitimler düzenlemek
- Eğitim kurumlarında iç kalite güvence sistemlerinin kurulması ve geliştirilmesi ile ilgili danışmanlık ve metodolojik destek hizmetlerini organize etmek.

Kurumun faaliyetlerinin genel yönetimi ve kontrolü, beş üyeden oluşan Yönetim Kurulu tarafından yürütülür. Yönetim Kurulu üyeleri (başkan ve başkan yardımcısı dâhil) Azerbaycan Cumhuriyeti Bilim ve Eğitim Bakanı tarafından atanır ve görevden alınır. Kurumun faaliyetleri Bilim ve Eğitim Bakanlığı ve Yönetim Kurulu tarafından da izlenir.

Azerbaycan Eğitim Kurumlarının Akreditasyon Kuralları'nda eğitim kurumlarının akreditasyonunun iki türü olduğu gösterilmiştir:

1. Eğitim kurumunun kurumsal akreditasyonu (institusional akkreditasiya)
2. Eğitim programlarının akreditasyonu (proqram akkreditasiyası).

Yeni açılan yükseköğretim kurumlarının ilk akreditasyonu ilk mezuniyetin hemen ardından yapılır. Yeni başlayan eğitim programının ilk akreditasyonu ise ilk akademik yılın bitiminden hemen sonra gerçekleştirilir. Kurumsal akreditasyon, eğitim kurumunun genel faaliyetinin kabul edilen devlet eğitim standartlarına ve diğer düzenleyici yasal düzenlemelerin gerekliliklerine uygunluğunu doğrulamak ve eğitim kurumunun durumunu, her uzmanlık alanında personel eğitim potansiyelini, öğrenci sayını belirlemek amacıyla gerçekleştirilir (Eğitim Kurumlarının Akreditasyon Kuralları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun Kararı, 2010).

Eğitim programının akreditasyonu, yürürlükteki ilgili eğitim kademeleri için sınıflandırmalara göre düzenlenmektedir. Bir eğitim kurumunun akreditasyonu:

1. hazırlık aşaması, 2. değerlendirme aşaması, 3. akreditasyon hakkında karar vermek olmak üzere 3 aşamadan oluşmaktadır.

Hazırlık aşamasında eğitim kurumuna akreditasyon başlangıcı ile ilgili resmi bilgilerin gönderilmesi, akreditasyon için gerekli belgelerin elektronik bilgi sistemine yüklenmesi,

başvuru ve belgelerin ön değerlendirmesi ve Akreditasyon Komisyonunun kuruluş süreçlerinden oluşmaktadır. Eğitim kurumlarının akreditasyonunu gerçekleştirmek için TMIS'te "Eğitim Kurumlarının Akreditasyonu" elektronik bilgi alt sistemi oluşturulur. Akreditasyon başvuruları sadece elektronik ortamda yapılır. Başvurunun kuruma iletilmesinden sonra, eğitim kurumunun başvuruda belirttiği iletişim telefon numarasına ve e-posta adresine kayıt şifresi gönderilir. Yükseköğretim kurumu kayıt şifresi ile kendisi için açılan kişisel dolaptaki bilgilere erişebilir ve başvurusunun durumunu takip edebilir. Uluslararası akreditesi yapılmış eğitim programının sonuçları yalnızca Avrupa Yükseköğretim Alanında Kalite Güvence Derneğine tam üye olan yabancı kalite güvence kuruluşları tarafından yapılıyorsa, sonuçları dikkate alınır. Bunun için akreditasyon sertifikası belirtilen belgelerle birlikte sisteme girilmelidir (Eğitim kurumlarının akreditasyon kuralları hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun kararı, 2010).

Değerlendirme aşamasında Akreditasyon Komisyonu, eğitim kurumunun kurumsal faaliyetinin ve eğitim programlarının uygulanmasının uzaktan değerlendirmesini yapmaktadır. Yükseköğretim düzeyinde akreditasyon yapıldığında sisteme eklenen belgelerin uzaktan kontrolünün yanı sıra yükseköğretim kurumlarına gidilerek de bizzat değerlendirme yapılmaktadır. Eğitimde Kalite Güvence Kurumu, yükseköğretim kurumlarını akredite etmesi için Akreditasyon Kurulu (kendi uzmanlarından oluşan) oluşturmaktadır. Akreditasyon Kurulu değerlendirme sonucunda akredite ettiği yükseköğretim kurumu için tavsiyelerini de eklemiş olduğu nihai raporu hazırlar. Akreditasyon Kurulu kararından sonra yükseköğretim kurumu, nihai raporda belirtilen tavsiye ve talimatların uygulanmasının kontrolünü sağlamak için uygun bir eylem planı hazırlamaktadır. Eğitimde Kalite Güvencesi Kurumu hazırlanmış eylem planı uygulanmasını izler ve yıllık raporları analiz eder (Eğitim Kurumlarının Akreditasyon Kuralları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun Kararı, 2010).

Bir eğitim kurumu veya programının akreditasyonu normalde beş yılda bir yapılmaktadır. Fakat bazı durumlarda daha erken yapılabilmektedir. Erken Akreditasyon aşağıdaki durumlarda yapılabilir:

1. Yükseköğretim kurumu uygulanmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmiyorsa
2. Mahkemenin yasal olarak bağlayıcı bir kararı varsa

3. İlgili tarafların temsilcilerinden (öğrenciler, eğitimciler, paydaşlar vb.) eğitim kurumunun faaliyeti veya eğitim programlarının uygulanmasının kalitesi hakkında önemli şikâyetler olduğunda.

Yükseköğretim kurumu, aşağıdaki durumlarda akreditasyonunun ertelenmesine ilişkin karar için en fazla bir yıl olmak üzere yalnızca bir kez başvurur:

1. Eğitim kurumunun faaliyetinin askıya alınmasıyla sonuçlanan acil durumlarda (doğal afet, yangın vb.)
2. Kurucu değiştiğinde veya eğitim kurumu yeniden düzenlendiğinde
3. Diğer devlet kurumları tarafından eğitim kurumunda denetimler yapıldığında.

Eğitim kurumlarının faaliyetlerinin ve eğitim programlarının uygulanmasının her eğitim kademesi için devlet eğitim standartlarının gerekliliklerine uygunluğu, ilgili Akreditasyon Kriterleri'ne göre uygun (puan 91-100), çoğunlukla uygun (puan 76-90), kısmen uygun (puan 61-75), uygun değil (puan 60 ve daha az) şeklinde değerlendirilmektedir. Eğitim kurumu veya eğitim programları, Akreditasyon Kriterleri'nin tüm gerekliliklerine "uygun" veya "esas olarak uygun" kabul edilirse, tam zamanlı (5 yıllık) akredite belgesi verilmektedir. Eğitim kurumu veya eğitim programları, Akreditasyon Kriterleri gerekliliklerinin üçte biri "kısmen uygun" veya "uyumsuz" kabul edilirse, akreditasyon belgesinin geçerlilik süresinin sonraki 2 yıllık akredite sertifikası verilmekte ve bir yıl sonra yeniden değerlendirme yapılmaktadır. Bu süreçte eğitim kurumuna veya eğitim programına öğrencilerin kabulü durdurulmaktadır. Bir yıl sonra yeniden değerlendirme yapılır. Yeniden akreditasyon sonucunda eğitim kurumu veya eğitim programlarının belirtilen şartları karşılamadığı tespit edilirse bu eğitim kurumu veya eğitim programı akredite edilmemektedir. Son 8 yılda akreditasyon değerlendirmesi sonrasında Akreditasyon Komisyonu tarafından değerlendirme sonucunda akredite olunmuş Azerbaycan yükseköğretim kurumlarına (34 yükseköğretim kurumu) verilen tavsiyeler aşağıdaki kriterlere göre kategorilere ayrılmıştır (İlyasov, 2023):

Tablo 4.7: Son 8 yılda akredite olunmuş 34 yükseköğretim kurumuna verilen tavsiyeler (İlyasov, 2023).

Öneriler	Yükseköğretim kurumlarının sayı
Uygun stratejik gelişme planını hazırlamak ve onaylamak	14 (% 41.2)
Stratejik yönetimin iyileştirilmesi	11 (% 32.4)

Bir kalite güvence merkezi veya ilgili departmanın kurulması	5 (% 14.7)
Kalite güvence sisteminin iyileştirilmesi	9 (%26.5)
İş gücü piyasası gerekliliklerinin değerlendirilmesi	13 (% 38.2)
Mezunların kariyer planlama ve takip sisteminin varlığı veya iyileştirilmesi	13 (% 38.2)
Diferansiyel değerlendirme sisteminin uygulanması	11 (% 32.4)

Akredite olunmuş 34 Azerbaycan yükseköğretim kurumunun değerlendirme sonuçları analiz edildiğinde verilen tavsiyelerin; kurumlarda stratejik yönetimin geliştirilmesi, etkin bir iç kalite güvence sisteminin kurulması, öğrenci odaklı bir öğrenme ortamının geliştirilmesi ve oluşturulmasına yönelik olduğu görülmektedir. Değerlendirme, kurumlarda stratejik yönetimin geliştirilmesi, etkin bir iç kalite güvence sisteminin kurulması ve öğrenci odaklı bir öğrenme ortamının geliştirilmesi ve oluşturulmasına ihtiyaç olduğunu söyleyebilir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen sonuçların ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmasına yer verilmiştir.

Bir ulusun sosyal ve ekonomik anlamda gelişebilmesi, kültürel devamlılığını sağlayabilmesi o ulusun nitelikli bir eğitim almasıyla ilişkilidir. Bu açıdan düşünüldüğünde bir ülkede eğitim üzerine yapılacak olan çalışmaların güncelliğini koruması, yeni planların yanı sıra politikaların geliştirilmesi önemli olgular olarak görülmektedir.

Azerbaycanda ilk yükseköğretim kurumu Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde kurulmuştur. Cumhuriyet dönemi sonrası Sovyet iktidarıyla birlikte yükseköğretim kurumlarının açılmasına ilişkin kararlar alınmıştır. Azerbaycan'da ilk üniversite, ülkenin Sovyetler Birliği'ne entegrasyonundan önce kurulmuş olmasına rağmen ekonomik planlama, sanayinin ortaya çıkan ihtiyaçları, sistemin ideolojik öncelikleri ile şekillenen yükseköğretim sistemi Sovyet döneminde gelişmiş ve genişlemiştir. Kurulan yükseköğretim kurumlarının Sovyet ideolojisine göre düzenlendiği görülmektedir. Alınan kararlardan kaynaklı Azerbaycan'da genel eğitim okullarının hızla gelişimi, pedagojik öğretmenlik eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının açılmasını sağlamıştır. Sovyet döneminde yükseköğretim kurumlarının bölgeselleştirilmesini sağlamak için yükseköğretim kurumu olan saha (alan) enstitüleri kurulmuştur. Bu enstitülerin kurulmasına öncülük etmek için Azerbaycan üniversitelerine ve araştırma kurumlarına Rusya tarafından Rus bilim insanları gönderilmiştir. Böylece Azerbaycan yükseköğretiminin temeli Rus bilim insanları tarafından atılmıştır. Açılan yükseköğretim kurumlarında eğitimin Ruşça olması, milli personel yetiştirmeyi zorlaştıran bir etken olarak ortaya çıkmıştır. 1920'li yıllarda mezun olan ilk Azerbaycanlı bilim insanları, Rus bilim insanlarının yerini almaya başlamışlardır. Mammadov (2008)'a göre uzun yıllar Azerbaycan eğitim sisteminde görev alan ve etkili olan Rus bilim insanlarının amacı Sovyet ideolojisini Azerbaycan eğitiminde etkili kılmaktır. Ayrıca o dönemde öğrencilerin seçmek zorunda olduğu derslerin ve ders içeriklerinin mevcut ideolojiyi yayma amacına hizmet etmekte olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde Azerbaycan'ın kendi bilim insanlarının üniversitelerde görev alması ve bu ideolojik baskılara boyun eğmeyerek bilimsel çalışmalar yürütmeleri milli bir Azerbaycan yükseköğretim sisteminin başlaması açısından

önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Mevcut gelişimlerdeki olumlu değişimlerin yanı sıra Sovyet kanlı baskınları (represiya) Azerbaycan eğitimine büyük darbe vurmuştur. Bu baskınlar sonucunda Azerbaycan, çok sayıda bilim insanını, yazarını ve sanatçısını kaybetmiştir. Diğer taraftan yükseköğretim kurumlarına öğrenci kabulünde yaşanan sosyal ayrımcılık, özellikle yoksul sınıfın çocuklarının üniversitelere sınavsız alınması öğrenci sayılarının artmasına neden olduğu gibi yükseköğretimi olumsuz etkileyen etkenler olmuştur. Yükseköğretim sisteminde yürütülen "proleterleştirme" politikası, kuşkusuz yükseköğretimin gelişmesi ve yüksek nitelikli uzmanların yetiştirilmesi üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Azerbaycan yükseköğretim sisteminde yeni aşamanın, 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla başladığı söylenebilir. 1991 yılı itibarıyla bağımsızlığını elde eden Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitimde reform üzerine odaklandığı görülmektedir. Yükseköğretimde kademeli sisteme geçilmesiyle birlikte yürürlüğe giren Eğitim Kanunu'nda, Azerbaycan'da kamu üniversitelerinin kurulmasının yanı sıra özel üniversitelerin kurulmasına da olanak tanınmıştır. 1998'de hazırlanan Devlet Eğitim Reform programıyla ilgili birçok yasal-normatif belge onaylanmıştır. Fakat yapısal geçiş sürecinde ekonomik alandaki istikrarsızlık reformun önünde oldukça büyük engellere neden olmuştur. Yapılan reformların en büyük dezavantajının ise hedeflerin belirsiz olması ve hiçbirinin reform süreci için bir yol haritası sunamaması olduğu söylenebilir. Ayrıca, eğitim sisteminin değişikliklere uyum sağlama kapasitesi dikkate alınmadan sistemde çok fazla değişiklik yapıldığı görülmektedir. Bu da teori ve pratik arasındaki boşluğa neden olmuştur. Eğitimin bir ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasında oynadığı kilit rolün bilincinde olan Azerbaycan hükümeti, insan kaynaklarını geliştirmek için ülkenin eğitim sistemini ve eğitim kurumlarını iyileştirmek amacıyla 1990'ların sonunda birçok uluslararası kuruluş ve bağışçılar ile aktif olarak işbirliği yapmıştır. Bu durum ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınması için gereklilik arz etmektedir.

İlk reformlardan itibaren Azerbaycan, Batı eğitim modeli kurarak Sovyet eğitiminden kurtulmayı hedeflemiştir. 2005 yılında Bologna sistemine katılmanın bu yolda atılan önemli bir adım olduğu görülmektedir. Eğitimin kalitesini artırarak Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirmek Azerbaycan'ın önceliklerinden birisini oluşturmaktadır (Alizada, 2022:15). Azerbaycan'da Bologna Süreci'ne katılım süreci, akademik anlamda seferberlik ve birinci sınıf tanınma açısından önemli koşulların sağlanmasını zorunlu hale getirmiştir (Mahmudov, 2014: 444). 2009 yılında kabul edilen ikinci Eğitim Kanunu, eğitimin yapısı ve sistemini netleştirmeyi amaçlamıştır. Eğitim, lisans ve yüksek lisans kademesinde Avrupa ülkelerinde

uygulanan Kredi Transfer Sistemi (AKTS) ile yürütülmeye başlamıştır. Sovyet dönemi uygulamalarını yansıtan tek eğitim kademesinin ise doktora olduğu tespit edilmiştir. Azerbaycan'da doktora eğitimi iki kademeden oluşmakta olup, bu durumun Batı standartlarına uygun olmadığı görülmektedir. Yükseköğretim kurumlarının lisans ve yüksek lisans dereceleri vermeye yetkili olmakla birlikte doktora derecesi verme yetkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Azerbaycanda 51 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Azerbaycan'da faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarının sayısını birkaç BDT ülkesi ile karşılaştırdığımızda, son 21 yılda Belarus (%12), Kazakistan (%26), Moldova (%49), Rusya (%23), Ermenistan'da (%34) eğitim kurumlarının sayısında azalma dinamikleri gözlenmektedir. Türkmenistan'daki yükseköğretim kurumlarının sayısı yıllara göre sabit kalmasına rağmen Azerbaycan (%21), Kırgızistan (%27), Ukrayna (%63), Özbekistan (%108) ve Tacikistan'da (%37) yükseköğretim kurumu sayılarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Azerbaycan'da faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenci sayısını bazı BDT ülkeleri ile karşılaştırdığımızda son 21 yılda Azerbaycan (%66), Ermenistan (%31), Kırgızistan (%13), Kazakistan (%31) , Özbekistan (%211) ve Tacikistan'da (%215) öğrenci sayısında önemli bir artış görüldüğü tespit edilmiştir. Ancak Belarus (%7), Moldova (%25), Rusya (%15) ve Ukrayna'da (%19) ise öğrenci sayılarının azaldığı görülmektedir (Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2022). Bütün bu gelişmelere rağmen 35 yaş altı ekonomik olarak aktif nüfus içinde yükseköğrenim görmüş işsizlerin oranında artış görülmektedir (İlyasov, 2022: 87). Yükseköğretim kurumlarından mezun olan kişilerin iş bulmalarında zorluklar yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu durumu yükseköğretim kurumlarının iş gücü piyasasının gereklerini dikkate alarak kontenjan planlaması yapmaması, iş gücü piyasasının gereksinimlerine uygun eleman yetiştirmemesi gibi unsurların etkilediği düşünülmektedir.

Yükseköğretim sisteminin yasal temelleri, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Eğitim Kanunu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve diğer normatif yasal anlaşmalardan oluşmaktadır. Azerbaycan'da yükseköğretim de dahil tüm eğitim kademeleri tek merkezden Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından yönetilmektedir. Devlet ve özel eğitim kurumlarının kuruluş ve işleyişi Bilim ve Eğitim Bakanlığı ve yetkili makamlar tarafından izlenir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 28 Temmuz 2022 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Bilim ve Eğitim Alanında Yönetimin İyileştirilmesi ile İlgili Bazı Tedbirler Hakkında" kararnamesine göre Bilim ve Eğitim Bakanlığı bünyesinde Devlet

Bilim ve Yükseköğrenim Kurumu ve Devlet Okul Öncesi ve Genel Eğitim Kurumu olmak üzere iki kurum oluşturulmuştur. Devlet Bilim ve Yükseköğretim Kurumunun sorumlulukları henüz bilinmemektedir. 3 ay sürede Bilim ve Eğitim Bakanlığının ve yeni kurulan kurumların yeni taslak yönetmeliğinin hazırlanması ve onay için sunulması gerekmektedir. Bu yönetmelikte yükseköğretim kurumlarının Devlet Bilim ve Yükseköğrenim Kurumuna bağlı olacağı öngörülmektedir. Bu kurumlar bakanlığın bünyesinde oluşturulduğu için yükseköğretim sisteminin yine tek merkez tarafından yönetilmeye devam edeceği düşünülmektedir. Devlet, bazı üniversitelerin yasal olmayan faaliyetlerine izin vermemek için tüm üniversiteleri aynı denetim altında tutmaya çalışmakta ancak bu politikanın eğitimin gelişmesine ciddi anlamda zarar verdiği görülmektedir. 2019 yılında eğitim kurumlarının akreditasyonu için Bilim ve Eğitim Bakanlığına bağlı kamu tüzel kişiğe sahip Eğitimde Kalite Güvencesi Kurumu kurulmuştur. Eğitim kurumunun akreditasyonu için değerlendirme kriterleri her eğitim kademesi için Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. Ancak İsahanlı (2008:58)'ya göre dünyada kalite değerlendirme acentesi olarak hareket eden akreditasyon komisyonları geçiş ülkelerinde sıklıkla astlarını değiştirmekte, yeni komisyonlar oluşturmakta, amaçları ve görevleri netleştirememekte, aldıkları kararlar uzun ömürlü olmamaktadır.

Azerbaycan'da eğitimin ana finansman kaynağı devlet bütçesi olmasına rağmen eğitim için ayrılan bütçenin çok az kısmının yükseköğretime ayrıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Eğitim Kanunu'nda, eğitim kurumlarının kanuna uygun olarak ücretli eğitim hizmetleri verme, girişimcilik faaliyetlerinde bulunma ve tüzel ve gerçek kişilerden bağış ve gönüllü yardım alma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bu kaynaklardan elde edilen fonlar ve diğer mallar, bütçeden devlet eğitim kurumuna tahsis edilen fon miktarını etkilememektedir. OECD, (2022)'ye göre ise yükseköğretime yapılan kamu harcamaları, toplam GSYİH'nin yüzde 0,06'sını kapsadığı için nispeten düşük sayılabilir. Azerbaycan'ın genel kamu harcamasının (GSYİH'nin %4,17'si) OECD ortalamasından (GSYİH'nin %4,1'i) biraz daha yüksek olmasına rağmen, OECD ülkelerinde ortalama olarak GSYİH'nin %0,9'u olan yükseköğrenim için kamu finansmanında büyük bir fark vardır.

Azerbaycan Eğitim Kanunu'nda mülkiyet türüne göre devlet, belediye, özel yükseköğretim kurumları olduğu belirtilse de, Azerbaycan'da belediye yükseköğretim kurumları bulunmamaktadır. Özel üniversitelerin ise kendi mezunlarına diploma verme hakları bulunmamaktadır. Azerbaycan yükseköğretim kurumlarını Avrupa Üniversiteler

Birliği ve OECD tarafından yapılan özerklik tanımını ele alarak değerlendirdiğimizde üniversitelerin kısıtlı özerkliğe sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle üniversiteler, kendi yöneticilerini ve öğrencilerini seçme, kendi öğrencilerine doktora derecesi verme yetkilerine sahip değildirler. İsaxanlı (2008: 58)'ya göre üniversitelerinin eğitim kalitesini yükseltmeye çalışan devletler, ülke içinde rekabet ortamı oluşturmaya çalışmakta, küresel rekabette başarılı olmak için ise gerekli tüm tedbirleri almaktadırlar. Ayrıca Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmada devletin özel üniversitelere yardımının 2 yolu gösterilmiştir (World Bank Publication, 1944:133):

1. Özel üniversitelere öğrenci kabul sürecinde serbestlik verilmesi
2. Devlet ve vakıf üniversitelerinde okuyan öğrencilere mali yardım ve kredi sağlamak.

Mevzuatla belirlenen kurallar, Azerbaycanda özel üniversitelerde eğitimin yeterince özerk olmadığı ve bu alanda ciddi sorunların olduğunu göstermektedir. Genel olarak, Azerbaycan'ın yükseköğretimi Avrupa ve Amerika ile karşılaştırıldığında özgürlük ölçülerine göre (eğitim programlarının bağımsız uygulanması, öğrenci kabulü, ihtisas seçimi vb.) bahsi geçen ülkelerde, devlet yükseköğretim kurumlarının bile Azerbaycan'daki özel yükseköğretim kurumlarından daha özerk olduğu görülmektedir (İsahanlı, 2017 : 25). 1994 yılına kadar öğrenciler yükseköğretim kurumlarında tamamen ücretsiz eğitim almakta olup eğitim masrafları da devlet tarafından karşılanmaktadır. 1994'de devlet tarafından finans edilen ve paralı (öğrenci tarafından ücret ödenilerek eğitim alınan) kontenjanlar oluşturulmuştur. Öğrenciler, üniversiteye giriş sınavından almış oldukları puanlar doğrultusunda ücretli veya ücretsiz bölümlere kabul edilmektedirler. Mammadov (2008), ücretli ve ücretsiz eğitim alan öğrencilerin eğitim ve öğretim süreçlerinde farklılıkların bulunmadığını, eğitim süreci sonunda verilen diplomalarda da herhangi bir farklılığın oluşmadığını belirtmektedir. Burada amaç, öğrencinin puanının yetmemesine rağmen ücret ödeyerek aynı bölümü okumasının sağlanması, diğer taraftan ise yükseköğretime finans kaynağı sağlamak ve yükseköğretimi yaygın hale getirebilmektir.

Kamu yükseköğretim kurumları esas olarak devlet tarafından finanse edilmektedir. Ancak, kamu üniversitelerinde ücretli öğrenci kayıtları (ücretli eğitim için ayrılan kontenjan sayısı) toplam kayıtların yarısından fazlasını oluşturmaktadır (İsahanlı, 2017). Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bilgilere göre Azerbaycan'ın eğitim sisteminde günümüzde bile plansızlıkların olduğu söylenebilmektedir. Bugün Azerbaycan'da yer alan üniversitelerin

KURUM İZNİ YAZILARI

Uyarı: Canlı ve cansız deneklerle yapılan tüm çalışmalar için kurum izin belgelerinin eklenmesi zorunludur. Gizlilik ve mahremiyet içeren durumlarda kurum adı kapatılmalıdır.

☐ **Kurum izni gerekmektedir.**

☒ **Kurum izni gerekmemektedir.**

Fidan SARIBAYLI
(İmza)

hiçbiri dünyanın ilk 500 üniversitesi arasında bulunmamaktadır. Bu olumsuz sonuçlar Azerbaycan yükseköğretimin iç yapılarındaki eksiklikleri göstermektedir.

Azerbaycan eğitim sisteminde özellikle 1991 yılından beri her alanda önemli yasal düzenlemeler yapılmakta ve bu düzenlemeler günümüzde de devam etmektedir. Yapılan bu düzenlemeler incelendiğinde en dikkat çekici çalışmaların 1992 yılında yürürlüğe giren Eğitim Kanunu ile 1995 yılında kabul edilen Anayasanın olduğu görülmektedir. Bu dönemden sonra yapılan ve yapılmaya devam eden reformlar eğitimde gelişmenin göstergesi (Mammadov, 2008:117) olsa da bazı yetersizlikler mevcuttur. Yeni sistem, mevzuatı günümüze uygun hale getirecek hukuki düzenlemelerin yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun 2017 yılında 610 sayılı kararı ile "Yükseköğretim kurumlarına 'Araştırma üniversitesi' statüsünün verilmesi için gereklilikler" başlıklı düzenleme onaylanmasına rağmen, herhangi bir yükseköğretim kurumunun statüsünde değişiklik yapılmamıştır (Yadigarova, 2021: 47). Tüm üniversiteler, Sovyet döneminin geleneklerine dayalı olarak, yükseköğretim kademesinde sadece eğitim hizmetlerinin yürütülmesinden sorumludurlar.

Yükseköğretim kurumlarının kalite karşılaştırma mekanizması, kalitelerini artırmanın araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Azerbaycan üniversitelerinin dünya sıralamalarındaki zayıf konumu veya bazı üniversitelerin genel olarak sıralama tablosunda yer almaması (Qurbanova, 2021: 21), bu alanda ciddi reformların uygulanmasını ve araştırmayı güçlendirmenin fırsat ve yollarının kapsamlı bir şekilde araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki yükseköğretim kurumlarının uluslararası değerlendirme sistemlerinde daha başarılı bir şekilde temsil edilebilmesi için ulusal derecelendirme mekanizmasının hazırlanması yönünde adımlar atılması gerekmektedir.

6. ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçlarından elde edilen sonuçlara dayalı olarak önerilere yer verilmiştir.

6.1. POLİTİKA YAPICILARA YÖNELİK ÖNERİLER

Yükseköğretim kurumlarında kalite değerlendirilmesi, esnek bir yönetim sisteminin kurulması gibi önemli işler Eğitim Bakanlığı veya diğer ilgili devlet kurumları tarafından değil, öncelikle yükseköğretim kurumunun kendisi tarafından izlenmeli, öğretim ve araştırma faaliyetlerinin çok önemli olduğunun bilincinde hareket edilerek bu doğrultuda uygun mekanizmalar geliştirilmelidir.

Azerbaycan'da tüm kamu yükseköğretim kurumları devletin kendilerine tahsis ettiği fonu kullanmaktadır. Günümüzde Azerbaycan'da faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarının doğrudan devlet tarafından finanse edilmesi, çağdaş trendlere aykırı bir durumdur. Bu yaklaşım, yükseköğretim kurumlarının rekabete dayalı gelişimine hizmet etmemekte, bilakis bu kurumların gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Azerbaycan yükseköğretim sisteminde rekabetin öncü güç haline gelmemesi ve serbest rekabet koşullarının oluşturulmamasının temel nedenlerinden biri yükseköğretim kurumlarının az gelişmiş olması ile açıklanabilir. Devletin doğrudan üniversiteleri finanse etmek yerine, Devlet Sınav Merkezi tarafından gerçekleştirilen üniversitelere öğrenci kabulü sınavı neticesinde başarılı olan öğrencilerin finanse edilmesi durumunda öğrenciler, bu fonu tercih ettikleri üniversitelere sunabilmelidirler. Böylece devlet, finansmanı artırmadan daha adil bir kaynak dağılımı sağlayabilir. Üniversiteler, devlet bursu kazanan öğrencilerin kurumlarını tercih etmelerini sağlayarak kaliteyi artırabilirler.

Özel üniversitelere öğrenci alımı, devlet üniversitelerine öğrenci alımında olduğu gibi sadece Devlet Sınav Merkezi tarafından gerçekleştirilmektedir. Özel üniversitelere öğrenci kabul etme özerkliğinin tanınması, Azerbaycan'daki özel üniversitelerin gelişimine katkı sağlayabilir.

6.2. ARAŞTIRMACILARA YÖNELİK ÖNERİLER

Bu araştırmada Azerbaycan yükseköğretim sisteminin mevcut durumu ve tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ele alınmıştır.

İlgili alanyazına katkı sağlamak amacıyla Azerbaycan yükseköğretim sisteminde yönetişim alanında çalışmalar yapılabilir.

Yükseköğretim sürecinde yer alan olumlu gelişmeleri daha da iyi hale getirecek ve sistemin aksayan yönlerini iyileştirmeye dönük bir yükseköğretim sistemi modeline ilişkin ve yeni yükseköğretim politikalarına yönelik araştırmalar yapılabilir.

Bu çalışmada döküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmacılar, yükseköğretim kademesinde yer alan paydaşlarla farklı yöntem ve teknikleri kullanarak çalışmalar gerçekleştirebilir, sistem hakkında farklı bir perspektif elde edilebilir.

Azerbaycan'da yer alan devlet üniversitelerinin ve özel üniversitelerin eğitim ve öğretim programları, yönetim organları ve yükseköğretim sistemlerinin finans durumları daha ayrıntılı bir şekilde karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Türkiye ve Azerbaycan yükseköğretim sistemi karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

KAYNAKLAR

Abbasov, A. & Jaraflı, A. (2018). *Similar yet different: higher education systems in Azerbaijan and Israel, and their contrasting impact on access to higher education*. Study Series on Public Policy Issues, Baku.

Abdullayev, Ü. (2019). *Azərbaycanda təhsilin keyfiyyətinin idarə olunması problemləri və həlli yolları mövzusunda*. (Yüksek Lisans Tezi). Azerbaycan Devlet Ekonomik Üniversitesi, Bakü.

Ali Attestasiya Komisyonu (2003). https://e-qanun.az/framework/1957 adresinden 20 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Ahmedov, H. (2014). *Azerbaycan okulunun tarihi ve pedagojik fikri.* Yükseköğretim Kurumlarında Lisans Düzeyinde Okuyan Öğrenciler İçin Ders Kitabı.

Akademik Derecelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik (2019). https://www.e-qanun.az/framework/42605-adresinden 9 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Akça, H. (2011). Yükseköğretim finansmanı ve Türkiye için yükseköğretim finansman model önerisi. İstanbul: Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar *UYK2011, 2,* 1210-1218.

Alizada, H. (2022). *Azerbaycan yükseköğretiminde kadınların bölüm seçimini etkileyen faktörler*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Ali Attestasiya Komisyon (2003).https://e-qanun.az/framework/1957 adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Allahyarov, T. (2013). *Azərbaycanda müstəqil siyası sistemin inkişafının əsas istiqamətləri (1993-2003-CÜ İLLƏR)*. Asia Minor Studies.

Astley, W. G., & de Ven, A. H. V. (1983). Central perspectives and debates in organization theory. *Administrative Science Quarterly, 28*(2), 245-273.

Aytaç, K. (2012). *Avrupa eğitim tarihi: Antik çağdan 19. yüzyılın sonlarına kadar*. Ankara: Phoenix.

Azerbaycan Cumhuriyet Anayasası (1995). https://www.e-qanun.az/framework/897., adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, (2022) https://stat.gov.az/source/demoqraphy/., adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, (2022a). (https://stat.gov.az/source/education/., adresinden 20 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Eğitim Kurumlarının Yüksek Lisans Derecelerine Kabul İçin Kurallar, (2017). (https: //e-qanun.az/framework/34827 adresinden 27 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınav Merkezinin Oluşturulması Hakkında Cumhurbaşkanı Kararı, (2016). https://e-qanun.az/framework/32559 adresinden 27 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Eğitim Alanında Reform Programı, (1995). https://e-qanun.az/framework/5363 adresinden 20 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesi Hakkında Kanun (2021). https://president.az/az/articles/view/58483 adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil Sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası (2010). https://e-qanun.az/framework/16061., adresinden 17 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Balayev, A. H. (1993). *Azerbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920-ci iller), Azerbaycan Tarihi (en gedim dövrlerden XX esrin evvellerine geder),* Bakü: Elm Yayıncılık.

Baldridge, J. V., Curtis, D. V., Ecker, G., & Riley, G. L (1974). Diversity in higher education: Professional autonomy. *Journal of Higher Education, 48*(4), 367–388.

Becker, S. O., & Woessmann, L. (2009). Was Weber wrong? A human capital theory of Protestant economic history. *The quarterly journal of economics*, *124*(2), 531-596.

Becher, T., & Kogan, M (1992). Process and structure in higher education. London: Routledge. Begg, D., Fisher:, & Dornbusch, R (1991). *Economics (3rd ed.).* London: McGraw Hill.

Bilim Hakkında Kanun, (2016). (https: //e-qanun.az/framework/33488., adresinden 29 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Birnbaum, R. (1988). *How colleges work: The cybernetics of academic organization and leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Birnbaum, R. (1989). The cybernetic institution: Toward an integration of governance theories. *Higher Education, 18*(2), 239-253.

Bilim ve Eğitim Bakanlığı (2017). https://edu.gov.az/upload/file/qerara-elave/2017/11/kafedra-mudiri-ve-dekan-secki-qaydalari.pdf adresinden 20 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Bilim ve Eğitim Bakanlığı (2022). https://edu.gov.az/ ., adresinden 20 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Bilim ve Eğitim Bakanlığının Yönetmeliği (2009). https://e-qanun.az/framework/9629 adresinden 20 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Bilimsel Derece Verme Prosedürüne İlişkin Yönetmelik, 2019 https://www.e-qanun.az/framework/42605 22 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanılmıştır.

Blau, P. M. (1994). *The organization of academic work.* New York: Transaction Publishers.

Bowen, H. R., & Schuster, J. H (1986). *American professors: A national resource imperiled*. New Jersey: Oxford University Press.

Budak, M. A. (2016). Batı kaynaklarına göre Endülüs Medeniyeti'nin eğitim ve bazı bilim alanlarında Avrupa'ya katkıları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(23), 163-176.

Capano, G. (2011). Government continues to do its job. A comparative study of governance shifts in the higher education sector. Public Administration, 89(4), 1622- 1642.

Cubberly, E. P. (1920). The history of education. Boston: Houghton Mifflin.

Charle, C., & Verger, J. (2005). *Üniversitelerin tarihi.* Ankara: Dost Kitabevi.

Clark, B. R. (1983). *The higher education system: Academic organization in cross-national perspective.* California: University of California Press.

Cohen, M. D., & March, J. G (1974) *Leadership and ambiguity: the american college president.* New York: McGraw-Hill.

Creswell, J. W. (2013). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Çamalan, A. (2011). Azerbaycan tahsilinin temelleri: çarlık rusyası devrinde maarifçi aydınların faaliyetleri. *Journal Of Qafqaz Unıversıty, Uot: 94 (479.24), 36-50.*

Çeltikçi, O. (2013). Türkiye-Azerbaycan eğitim sistemlerinin karşılaştırılması üzerine bir inceleme. *Bilim ve Kültür, (02),* 37-54

Değerlendirme Konsepsiyası (2009). https://e-ganun.az/framework/16061., Erişim tarihi: 17 Nisan 2022

Devlet Eğitim Stratejisi (2013). https://e-qanun.az/framework/27274., adresinden 17 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Devlet Bütçesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (2023). https://president.az/az/articles/view/58483 adresinden 17 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Doktora Kademesine Kabul Kuralları (2010). https://e-qanun.az/framework/19800 adresinden 17 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Durmaz, Ş. (2010). 20. Yüzyılın Başında Azerbaycan'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma amaçlı Dernekler, *Yardım ve Dayanışma Dergisi, 2.*

Eğitim Kanunu (2009). Azerbaycan Eğitim Kanunu, https://e-qanun.az/framework/18343 adresinden 5 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Eğitim Kurumlarının Akreditasyon Kuralları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun Kararı (2010). https: //e-qanun.az/framework/20089., adresinden 29 Haziran 2022) tarihinde erişim sağlanmıştır.

Ergin Kocatürk, H. (2021). *Türkiye'de Yükseköğretim Yönetimi: Tarihsel Dönüşüm, Sistem Koordinasyonu ve Kurumsal Yönetişim.* (Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Ergün, A. G. M. (1997). Azerbaycan eğitim sistemi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 12(*12), 499-514.

Erkılıç, T. A. (2022). *Türkiye'de Yükseköğretim ve Yönetimi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Ersanlı Behar, B., Özdoğan, G. G., İncioğlu, N., Kut, G., Kut, Ş., Sungur, N. (1994). *Bağımsızlığın İlk Yılları Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tükmenistan.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Fındıklı, B. (2017). Exploring higher education governance: Analytical models and heu- ristic frameworks. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* 7(2) , 392-402.

Göksu, E. & Akdemirel, S. K. (2020). *Ortaçağ ve Yeniçağda Doğu-Batı ve Türk İslam Toplumlarında Eğitim (373-1453/1789)*, Eğitim Tarihi, içinde: Köçer, M. & Koçoğlu, E. (Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Griffith, M. (2015). *The earliest Greek systems of education.* W. M. Bloomer (Ed.) A companion to ancient education içinde (s. 26-61). Sussex: Wiley-Blackwell.

Göksu, E., & Akdemirel, S. K. (2020). Ortaçağ ve Yeniçağda Doğu Batı ve Türk İslam Toplumlarında Eğitim (375-1453/1789), Eğitim Tarihi içinde (ss. 117-139). .Ed. Mehmet Köçer-Erol Koçoğlu, Ankara: Pegem Akademi.

Gül, Y. E. (2019). *Günümüzde Türk devletlerinde örgün eğitim.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Gulbenkian Komisyonu (1996). *Sosyal bilimleri açın.* İstanbul: Metis Yayınları.

Güven, İ. (2021). *Eğitim Tarihi.* Ankara: Pegem Akademi.

Habibbayli İ. (2012). Szərbaycanda ali məktəb modeli: tarixi təcrübə ilə müasir inkişaf meyillərinin vəhdəti. *Ali təhsil və cəmiyyət elmi metodik jurnalı*. 1, 90–94.

Hasanov, R. & İbrahimova, N. (2014). *Təhsil xərcləri: şəffaflıq və səmərəliliyin gücləndirilməsi istiqamətləri*. İqtisadi və Sosial İnkişaf Mərkəzi.

Hasanova, A. (2013). Müasir dövrdə Azərbaycanda ali pedaqoji təhsilin inkişafı, (Doktora Tezi). Azerbaycan Dövlət Pedaqoji Üniversitesi, Bakü.

Haskins, C. H. (1957). *The rise of universities.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Ibadoglu, G. (2019). Higher education system of Azerbaijan: Country report. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/https://ssrn.com/abstract=3458560

İhsanoğlu, E (1993). Dârülfünun. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt 8, 521-525 ss.). islamansiklopedisi.org.tr/darülfünun adresinden 25 Haziran 2022 tarihinde erişilmiştir.

Ilyasov, A. (2023).*Current situation of external quality assurance of student preparation in high education institution in line with the labor market demand.* International Scientific and Practical Conference "Economic Sciences and Management in the modern world".

İsahanlı, H. (2008). *Müasir dünyada ali təhsil sistemində nələr baş verir və" 2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlər Proqramı" necə olsa yaxşıdır?*. Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, Bakı

Isahanli, H., & Paşayeva, A. (2018). Higher education transformation, institutional diversity, and typology of higher education institutions in Azerbaijan. In J. Huisman, A. Smolentseva & I. Froumin, *25 Years of Transformations of higher education systems in post-Soviet countries* (1st ed.). Palgrave Macmillan Cham. Retrieved 30 August 2022, from https://doi.org/10.1007/978-3-319-52980-6.

İsahanlı, İ. (2017). Ali təhsildə dünya təcrübəsi. Dərs vəsaiti. Retrieved 30 August 2022, from http://dspace.khazar.org/jspui/bitstream/20.500.12323/3991/1/D%C9%99rs%20v%C9%99saiti%20Ali%20t%C9%99hsild%C9%99%20d%C3%BCnya%20t%C9%99cr%C3%BCb%C9%99si.pdf

İsayev, İ. (2003). *Azərbaycan'da özəl ali təhsilin problemleri*. (Doktora Tezi). Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Azerbaycan.

İskenderov, İ. (2001). *Azerbaycan orta tahsilinin düneni, bugünü sabahı.* Bakü: Azerbaycan Muallimi.

İsmayılova, M. (2017). *Azerbaycan tarihi,* Bakı, Azerneşr Yayıncılık.

Jin, Z. (2018). Chapter 6-Feature Model of Domain Environment. *Environment Modeling-Based Requirements Engineering for Software Intensive Systems, Zhi Jin (Ed.). Morgan Kaufmann, Oxford*, 85-98.

Jabbarzade, L. (2020). Bologna process in higher education system in post-Soviet Azerbaijan and Georgia: A Comparative study. *Zerbajian Journal of Educational Studies,* 2, 45-68.

Kahyalıoğlu, S. (2020). *Karşılaştırmalı eğitim,* Ankara: Anı Yayıncılık.

Kazımov, N. (2008). *Milli pedaqogikadan qidalanan ali təhsil pedaqogikasının məzmunu.* Bakü: Milli Pedaqogika Məktəbi.

Kerr, C. (1982). "The uses of the university" two decades later: Postscript 1982. *Change: The Magazine of Higher Learning, 14*(7), 23-31.

Kerr, C. (1994). *Troubled times for American higher education: The 1990s and beyond.* New York: State University of New York Press.

Koçer, M., & Koçoğlu, E. (2020). *Eğitim tarihi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kolikpinar, E.(2001). Bağımsızlık dönemi Azerbaycan Cumhuriyetinde eğitim ve dil. *Anasay,* (1), 101-115

Kurt, T., & Gümüş, S. (2015). Dünyada yükseköğretimin finansmanına ilişkin eğilimler ve Türkiye için öneriler. *Yükseköğretim ve Bilim*, *5*(1).

Lisans eğitiminin içeriği ve organizasyonu için kurallar (2010). https://e-qanun.az/framework/20009 adresinden 5 Haziran 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Mahmudov, M. (2014): *Dünya eğitim sistemleri,* Bakü: Mütərcim Yayıncılık.

Movassagh Behestani, B. (2016). *Bazı islami ülkelerde beden eğitimi ve spor öğretmeni yetiştirme: Türkiye, Azerbaycan ve İran örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Mammadlı, A. (2021). Transformation of higher education institutions in Azerbaijan into entrepreneur universities. *Elmi əsərlər*. № 1 (88), 27–32

Mammadov, J. (2008). Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Eğitim sistemindeki değişim ve gelişmeler. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mardanov, M. (2011). *Azərbaycan təhsil tarixi* /(I cild), Bakü: Təhsil Yayıncılık.

Mardanov, M., & Kuliyev, E. (2003). *Azerbaycan Tahsili Halk Cumhuriyeti yıllarında: 1918-1920,* Bakü: Çaşıoğlu Yayınları.

Marinescu, D. C. (2017). Nature-inspired algorithms and systems. *Complex Systems and Clouds*, 33-63.

Mammadov, Z. (2019). Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda unuversitetlər: UNEC Təcrübəsi Giriş. UNEC və Türkiyə Universitetlərinin əməkdaşlıq istiqamətləri: mövcud vəziyyət və perspektivlər mövzusunda, 24.

Mardanoy, M & Şahbazlı, F. (2005). *Azerbaycan Tahsil Siyaseti (1998–2004),* Bakü: Çaşıoğlu Yayıncılık.

Mardanov, M. (2006). *Azerbaycan Tahsili dün, bugün, yarın,* Bakü: Tahsil Yayınları.

Mütevelli Heyyet'in Yönetmeliği (2020). https://e-qanun.az/framework/4586 adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Najaf, A. N. (2018). The educational concept, its structure, methodology and teaching tools of medieval Azerbaijan (X-XVI centuries). Azərbaycan Məktəbi, 108.

Nabiyev, A. (2013). Boloniya prosesi və boloniya deklarasiyası.*Xəzər Əbər*, 316, 339

Okutan, M. (1996). Azerbaycan eğitim sistemi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *5*(5), 97-108.

Osmanoğlu, A. E. (2014). Modern Mısır Eğitim Sisteminin Temelleri. *Journal of History Studies, 6*(1), 123-137.

OECD (2022), Public spending on education (indicator). https://doi.org/10.1787/f99b45d0-en

OECD, (2003). Changing patterns of governance higher education. Education policy analysis. Paris

Overview of the Higher Education System Erasmusplus, (2017). Higher Education System Erasmusplus. https://www.erasmusplus.org.az/images/uploader/175cd-countryfiches_azerbaijan_2017.pdf adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Öğrenci Kredisi (2021). https://e-qanun.az/framework/48022 adresinden 14 Temmuz 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Öztay, O. H. (2022). Sovyetler Birliği'nde uygulanan kollektivizasyon politikaları ve repressiya döneminde Azerbaycan Basını (1930-1939). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 159-171.

Öztürk, S. (2019). Üniversite ve özerlkil.Üniversite özerkliğinin göstergeleri. Ankara: Pegem Akademi

Perkin, H. (1991). *History of universities.* P. G. Altbach (Ed.), International higher education: An encyclopedia içinde (s. 169–204). New York, NY: Garland Publishing.

Perrow, C. (1979). *Complex organizations: A critical essay.* IL: Scott Foresman.

Piltz, A. (1981). *The world of medieval learning.* New York: Blackwell.

Pullen, G. R. (1987). *Open society and open system: General system theory and the philosophy of spontaneous order*. Stanford University.

Pusser, B. (2003). Beyond Baldridge: Extending the political model of higher education organization and governance. *Educational Policy*, *17*(1), 121-140

Qurbanova M. (2021). Ali təhsilmüəssisələrinin beynəlxalq rəqabətqabiliyyəti: reytinq metodologiyası. *Azərbaycan məktəbi. 2*(695), 19–31.

Rukancı, F., & Anameriç, H. (2004). Ortaçağda ilk üniversiteler: Studium generale. *Felsefe Dünyası, 39,* 170-186.

Saraç, C. (1943). Eski Mısır'da Bilim ve Teknik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, F*(8), 103-113.

Savaş, S. (2009). Türk Dünyasında Eğitim Alanındakı Gelişmeler ve Yenilikler. *Journal of Azerbaijani Studies, 21*(1), 269-283.

Saygılı, S. (2019). Doğu ve batı düalizminde islam medeniyet tarihinin oksidentalist düşünürü fuat sezgin ve bilim tarihi anlayışı. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi,10*, 10-31.

Seferov, R., & Akkuş, A. (2005). Azerbaycan nüfusunun eğitim açisindan analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 357-376.

Sengupta, E., Blessinger, P., & Nezaami, N. (2022). Introduction to Governance and Management in Higher Education. In *Governance and Management in Higher Education* (Vol. 43, pp. 3-11). Emerald Publishing Limited.

Seignobos, C. (1960). Avrupa milletlerinin mukayeseli tarihi (S. Tiryakioğlu, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Serin, H., & Ergin-Kocatürk, H. (2019). Eğitim yönetimi yüksek lisans öğrencilerinin eğitim sürecine dair deneyimleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi,* 7(2), 495-513.

Stella, F. (2016). *Üniversitelerde retorik* (L. Basmacı, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Stevens, M. L., & Gebre-Medhin, B. (2016). Association, service, market: Higher education in american political development. *Annual Review of Sociology, 42*(1), 121– 142.

Steinbruner, J. D. (1974). *The cybernetic theory of decision: New dimensions of political analysis.* Princeton University Press.

Suat Kol (2019). Türkiye ve Azerbaycan'daki eğitim sistemlerinin incelenmesi. *Azərbaycan və Türkiyə Universitetlərinin Əməkdaşlıq İstiqamətləri: Mövcud Vəziyyət və Perspektivlər*, 124.

Süleymanov, T. (2020). Transformation of higher education in azerbaijan: reforms, policies and current trends. *The Journal of Economic Sciences: Theory and Practice, 77*(2), 40-60.

Süleymanov, A. (2014). Azerbaycan 'da yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel yeterlilik düzeyi bakimindan değerlendirilmesi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (50), 1-18.

Süleymanov, E. (2003). Müstəqillik sonrası Azərbaycan-Dünya Bankı münasibətləri. *Journal of Qafqaz University,* (12), 137.

Şahin, İ (2005). Hümanizm ve eğitim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11,* 47-55.

Şiraz, F., Xelilov, B. & Döş, B. (2017). Türk Dünyası eğitim raporu: Azerbaycan. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Talebe Devlet Kabul Komisiyası. (2008). *Abituryent,* Sayı 1, Bakü.

Thys-Clément, F., & Wilkin, L. (1998). Strategic management and universities: Outcomes of a European survey. *Higher Education Management*, *10*, 13-28.

Topuz, B. (2011). Historical development of Azeri education system and the effects of the private Azerbaijani-Turkish schools. *Journal of Educational and Social Research, 1*(5), 11-11.

Turan, R. (2018). Kuzey Azerbaycan'da modern ulusal kimliğin gelişim sürecine genel bir bakış. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (61),* 429-451.

UNESCO,(2005)Receivedfromhttp://www2.unesco.org/wef/countryreports/azerbaijan/rapport_1.htmladresinden 13 Eylül 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Ulu Kalın, Ö. (2020). *Antik Dönemde (Eskiçağ) Eğitim (Mısır-Mezopotamya-Anadolu-Hitit ve Roma Uygarlıklarında Eğitim)*, Eğitim Tarihi, içinde: Köçer, M. & Koçoğlu, E. (Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

Vallée, R. (2003). Cybernetics and systems, from past to future. *Kybernetes, 32*(5-6), 853-857.

Vahapzadə, B. (2019). Türkiye Azerbaycan eğitim sistemlerinin incelenmesi, *Azərbaycan Və Türkiyə Universitetlərinin əməkdaşlıq istiqamətləri: mövcud vəziyyət və perspektivlər*, içinde Məmmədov, Z., Tuzcuoğlu, F., Kol, S. (Ed.). UNEC, Bakı, 124-181

Weick, K. E. (1983). Contradictions in a community of scholars: The cohesion-accuracy tradeoff. *The Review of Higher Education, 6*(4), 253-267.

Wissema, J. G. (2009). *Üçüncü kuşak üniversitelere doğru: Geçiş döneminde üniversiteleriyönetmek* (N. Devrim ve T. Belge, Çev.). İstanbul: Yaylacık Matbaacılık.

Whitchurch, G. G., & Constantine, L. L. (2009). Systems theory. In *Sourcebook of family theories and methods* (pp. 325-355). Springer, Boston, MA.

Wolfsdorf, D. (2015). Sophistic method and practice. W. M. Bloomer (Ed.) *A companion to ancient education* içinde (s. 36-76). Sussex: Wiley-Blackwell.

World Bank Publication, (1994). *Higher education. The lessons of experience a World Bank* Publication, Washington, D.C. p.133.

Yadigarova L. (2022). Müasir ali təhsil sistemində tədqiqat universitetlərinin əhəmiyyəti. *Azərbaycan məktəbi. 3*(700), 43–50.

Yıldız, Ş. (2004). *Azərbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920).* Bakı: Səda Nəşriyyat.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Genişletilmiş 9. Baskı), Ankara: Seçkin.

Yüksek Lisans Eğitiminin İçeriği Organizasyonu Kuralları (2010). https://e-qanun.az/framework/19534 adresinden 14 Temmuz 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Yükseköğretimin Devlet Standartı ve Programı (2010). https://e-qanun.az/framework/19531 adresinden 14 Temmuz 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Yükseköğretim Kurumunun Örnek Tüzüğü (2011). https://e-qanun.az/framework/21194 adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Yükseköğretimin Devlet Standartı ve Programı (2010).https://e-qanun.az/framework/19531 adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Yükseköğretim Fakulte Bilim Kurulu Yönetmeliği (1994). https://e-qanun.az/framework/.pdf adresinden 15 Nisan 2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Zgaga, P. (2006). Reconsidering higher education governance. J. Köhler & J. Huber (Ed), *Higher education governance between democratic culture, academic aspitations and market forces* içinde (s. 35-50). Strasbourg: Council of Europe Publishing.

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

Fidan SARIBAYLI

ORİJİNALLİK RAPORU

%6	%5	%1	%2
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Eskisehir Osmangazi University Öğrenci Ödevi	%1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
3	tr.wikipedia.org İnternet Kaynağı	%1
4	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
5	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<%1
6	www.gonca.com İnternet Kaynağı	<%1
7	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<%1
8	stringfixer.com İnternet Kaynağı	<%1
9	ijoess.com İnternet Kaynağı	<%1